

Johanna Lappalainen

Sijaisvanhempana nuorelle

Sijaisvanhempien kokemuksia tarvitsemastaan tuesta

Pro gradu - tutkielma

Sosiaalityö

Kevät 2014

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sijaisvanhempana nuorelle – Sijaisvanhempien kokemuksia tarvitsemastaan tuesta.

Tekijä: Johanna Lappalainen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ x Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 97

Vuosi: 2014

Tiivistelmä:

Tutkimukseni käsittelee sijaisvanhempien tarvitsemaa tukea tilanteissa, joissa heille sijoitetut lapset ovat murrosikässä. Murrosikäiseksi lapseksi käsitän tässä tutkielmassa 12–18-vuotiaat lapset. Tarkoitukseni on kartoittaa niitä tuen muotoja, joita sijaisvanhemmat kokevat tarvitsevansa sosiaalityöntekijöiltä, sekä niitä tuen muotoja, jotka he ovat kokeneet hyviksi ja toimiviksi.

Tutkielma on kvalitatiivinen haastattelututkimus, jonka metodologisena lähtökohtana toimii fenomenologinen kokemuksen tutkimus. Tutkimukseen osallistui viisi haastateltavaa sijaisperhettä, haastatteluissa olivat läsnä molemmat vanhemmat. Haastattelut suoritettiin puolistrukturoidun ja teemahaastattelun välimuotona.

Kenenkään murrosikäisistä sijoitetuista lapsista elämä ei tämän aineiston perusteella ollut ongelmantonta. Ongelmat nähtiin juontuvan lapsen taustasta. Mitä vaikeampia asioita nuoren lapsuudessa oli tapahtunut, sen voimakkaammin nuori oireili. Nuoren ongelmat näkyivät mielenterveydellisinä häiriöinä, käyttäytymisen ongelmina, itsetuhoisuutena, päihdekäyttämisenä ja sisäänpäin kääntyneisyytenä.

Pääsääntöisesti mitä voimakkaampaa nuoren oireilu oli, sitä enemmän sijaisvanhemmat kokivat tarvitsevansa tukea sosiaalityöntekijöiltä. Tärkeimmäksi tueksi he kokivat sosiaalityöntekijöiden tavoitettavuuden. Tämä oli lähtökohta kaikelle muulle tuelle. Tavoitettavuuden lisäksi sosiaalityöntekijöiltä toivottiin enemmän yhteydenpitoa perheisiin, jotta sosiaalityöntekijän ja perheiden välille muodostuisi luottamuksellinen suhde, joka mahdollistaa kaikkien asioiden esille tuomisen avoimesti. Sosiaalityöntekijöiltä toivottiin myös vahvaa ammatillista näkemystä haastavissa tilanteissa, sillä sijaisvanhemmilla ei ole välttämättä ammatillista koulutusta eikä erityistietoa nuorten ongelmista.

Vertaistuen haastateltavat nostivat tärkeäksi tueksi. Vertaistuen kautta on mahdollista saada tukea sellaisilta henkilöiltä, jotka ovat kokeneet samanlaisia asioita. Vertaistuki yhdessä sosiaalityöntekijöiden ammatillisen tuen kanssa oli tärkeintä. Taloudellinen tuki nousi myös tärkeimpien tuen muotojen joukkoon. Koettiin hyvin tärkeäksi, että toisen vanhemman on mahdollista jäädä kotiin hoitamaan lapsia ilman, että perheen talous romahtaa.

Avainsanat: Tuki, sosiaalinen tuki, sijaishuolto, nuoret, haastattelu, fenomenologia

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Sijaisvanhempana nuorelle.....	3
2.1 Murrosiän muutokset.....	3
2.2 Sijoitetun lapsen haasteellinen nuoruus	6
2.3 Sijaisvanhemmuus haasteisiin vastaamisena	16
3 Sosiaalityöntekijöiden tarjoama tuki	20
3.1 Tuen muodot	20
3.2 Tuki sijaisvanhemmille.....	22
4 Tutkimuksen lähtökohdat.....	27
4.1 Tutkimuskysymykset.....	27
4.2 Metodologiset lähtökohdat.....	28
4.3 Tutkimuseettisiä kysymyksiä	41
4.4 Aineisto ja sen käsittely	43
5 Tulokset	47
5.1 Taustan vaikutus murrosiän kulkuun	47
5.2 Tavoitettavuus ja yhteydenpito.....	53
5.3 Ohjaus, neuvonta, tiedonsaanti ja palveluiden saaminen	61
5.4 Lisäkoulutukset ja lomat.....	68
5.5 Taloudellinen tuki	73
5.6 Vertaistuki ja luonnolliset verkostot.....	79
6 Pohdinta.....	85
Lähteet.....	89
Liitteet.....	94

1 Johdanto

Tutkimuksessani tutkimuskohteena ovat sijaisvanhemmat, joilla on nuoruusikäisiä lapsia sijoitettuina. Tutkin nuoriksi ja murrosikään tulleiden sijaislasten tuomia haasteita sijaisperheille ja heidän mahdollisia tuen tarpeitaan lapsen sijoittaneilta sosiaalityöntekijöiltä. Tutkimuksessani pyrin kartoittamaan millaisesta tuesta sijaisvanhemmat itse kokevat hyötyvänsä ja millaista tukea he kaipaisivat enemmän työhönsä sijaislasten vanhempina, kuten myös niitä asioita, joissa heidän mielestään tukeminen toimii huonosti.

Kiinnostus tutkia sijaislasten murrosiän tuomia uusia haasteita lähtee omasta perhe-taustastani. Omassa lapsuudenperheessäni on tällä hetkellä kuusi sijaislasta, joista kaksi vanhinta on murrosiässä. Aiheesta toivon olevan hyötyä sekä minulle tulevana sosiaalityöntekijänä, että työssä oleville lasten sijoituksia hoitaville sosiaalityöntekijöille. Sijoitusten onnistumisten kannalta on tärkeää osata antaa sijaisperheille heidän tarvitsemaansa tukea. Tukemisella on tärkeä merkitys sijaisvanhempien jaksamisen ja koko perheen hyvinvoinnin kannalta. Toisinaan sijoitus perheeseen päättyy ja lapsi joudutaan sijoittamaan uudelleen. Sijoituksen katkeaminen merkitsee lapselle katkenneita kiintymyssuhteita, joita hänellä on takanaan jo alkuperäisen sijoituksen vuoksi. Sijoituksen katkeamisen syyt voivat olla hyvinkin moninaisia, eikä niihin kaikkiin voida vaikuttaa, mutta osa sijoituksista katkeaa esimerkiksi sijaisvanhempien väsymisen ja voimattomuuden vuoksi. Tuen antamisella perheen tarvitsemiin asioihin osa katkenneista sijoituksista voidaan varmasti ehkäistä, joten on tärkeää että vanhempia osataan tukea oikeissa asioissa.

Aihe on myös ajankohtainen siinä mielessä, että nykyisin paljon esillä on kuntien keh-not taloustilanteet. Rahaa tarvitaan joka paikkaan, eikä sitä kuitenkaan missään ole riittävästi. Vuonna 2010 lastensuojelun sijoituksessa lapsia oli n. 17000 (1,3 % kaikista Suomen lapsista), joista puolet on sijoitettu perheisiin, ja puolet laitoksiin (Karjalainen & Forsberg & Linnas 2012, 281). Lasten sijoitukset ovat kunnille suuri menoerä, joista perhehoito on huomattavasti edullisempi vaihtoehto. Perhesijoitus on myös lähes aina lapselle laitoshoidon parempi vaihtoehto, jos se voidaan lapsen ikä ja hoitoon vaikutta-

vat tekijät huomioon ottaen tarjota. Perhehoito mahdollistaa lapselle kiintymyssuhteet yksiin vanhempiin vaihtuvien työntekijöiden sijasta. Perhehoito maksaa teoreettisesti laskettuna keskimäärin 18000€ vuodessa, kun taas laitoshoidolle vastaava hinta on 72000€ vuotta kohden (Sosiaaliportti 2012).

Tästä näkökulmasta ajatellen sijaisperheiden tukemiseen voisi käyttää enemmän resursseja, jotta sijaisperheessä lapsen hoitaminen mahdollistuisi laitoshoidon sijaan. Panostus sijaisperheiden hyvinvointiin, jaksamiseen ja tuen saamiseen on pieni taloudellinen panostus siihen verrattuna, mitä laitoshoidon joutunut lapsi tulee maksamaan, puhumattakaan lapsen psyykkisestä hyvinvoinnista. En väitä laitoshoidon itsessään tuovan lapselle negatiivisia vaikutuksia, mutta sijaisperheessä mahdollistuvat yhdet vanhemmat vaihtuvien työntekijöiden sijaan vaikuttavat positiivisesti lapsen kiintymyssuhteiden muodostumiseen ja pysyvyyden tunteeseen

Sijoitetun lapsen murrosikä saattaa kuitenkin tuoda mukanaan uusia ongelmia ja haasteita, joissa sosiaalityöntekijöiden apu ja tuki voivat tulla sijaisperheessä tarpeelliseksi. Tutkimukseni antaa työntekijöille tietoa siitä, millä tavalla sijaisvanhemmat toivovat sosiaalityöntekijöiden olevan läsnä ja saavutettavissa perheen lasten tullessa murrosikään. Murrosikäisen lapsen kanssa toimiminen voi olla haastavaa tavallisessakin tapauksessa, ja tukea murrosiästä selviämiseen saattaa tarvita moni ydinperheen vanhempi. Sijaisperheet ovat lastensa mahdollisten ongelmien edessä sinänsä onnekaassa asemassa, että yhteistyö sosiaaliviranomaisiin on valmiiksi olemassa, joten avun, tuen ja ammattitaidon pyytäminen on matalan kynnyksen päässä.

Tutkimukseni on fenomenologinen tutkimus, jossa vanhempien kokemuksia heidän saamastaan tuesta selvitetään. Tutkimus on toteutettu haastattelututkimuksena ja haastatteluihin osallistui viiden perheen sijaisvanhemmat. Jokaisessa perheessä oli ainakin yksi murrosikäinen, n. 12–18-vuotias sijoitettu lapsi. Lisäksi jokaisella vanhemmalla oli omia biologisia lapsia, jotka olivat joko murrosiässä tai jo aikuisia, joten kokemusta vanhemmilla oli sekä biologisten, että sijoitettujen lasten teini-ikästä. Tämä loi hyvän pohjan sijaisvanhempien kokemuksen selvittämiseksi siitä, millaista tukea murrosikäisten sijoitettujen lasten kanssa toimimiseen ja kasvattamiseen tarvitaan.

2 Sijaisvanhempana nuorelle

2.1 Murrosiän muutokset

Nuoreksi sijoitetuksi lapseksi luen tässä tutkimuksessa 12–18-vuotiaat nuoret, pääsääntöisesti peruskoulun 7-9-luokkalaiset eli epävirallisesti yläkouluikäiset ja sitä vanhemmat nuoret. Näkisin harppauksen alakoulusta yläkouluun olevan merkittävä rajapyykki nuoren elämässä sosiaalisen ympäristön suhteen. Nuori ei enää ole eri-ikäisten lasten kanssa samoissa tiloissa, vaan ympärillä on toisia, eriasteisesti murrosikäisiä nuoria. Yläasteelle siirtyminen vaatii nuorelta myös erilaista vastuuta itsestään, hän saa alkaa tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja valinnaisten kurssien myötä ja hänen oletetaan olevan kypsempi kuin ala-asteikäisen. Muiden murrosikäisten kanssa arkea viettäessä nuori joutuu vaikutuksille alttiiksi. Murrosikäensä oireilevat, ehkä kاپinoivatkin ikätoverit saattavat vaikuttaa myös ei vielä murrosikäisiin nuoriin ja heidän käyttäytymisensä voi muuttua samaan suuntaan.

Tässä iässä lapsi muuttuu nuoreksi murrosiän kehityksen myötä. Nuoruusikä sijoittuu väestöllisesti keskimäärin ikävuosiin 13 ja 22 välillä, vaikkakin yksilöllisiä vaihteluja on paljon (Kaltiala-Heino 2012, 168). Nuoruuden määrittelyn loppumaan 18 vuoden ikään tässä tutkielmassa. Sen ikäisenä nuori on lain mukaan aikuinen ja vastuussa omista päätöksistään, eikä ole enää holhouksen alainen. Nuoren suhde yhteiskuntaan muuttuu selvästi, ja haluan rajoittaa tarkasteluni sijoitettuihin lapsiin, jotka yhä asuvat sijaisperheissään ja ovat alaikäisiä. Huomioni siis kiinnittyy aikaan, jona vastuu nuoresta ja hänen kehityksestään on viime kädessä sijaisperheellä ja yhteiskunnalla, vaikka nuori tietysti kehittyy vielä täysi-ikäisenäkin

Samansuuntaisesti nuoruuden ikähaitaria määrittelee muun muassa Susan McCarter (2003, 255). Hänen määritelmässään 11–14-vuotiailla murrosiän hormonaaliset ja biologiset muutokset alkavat ja sitä mukaa myös psykologiset muutokset reaktiona fyysisiin muutoksiin. Myös sosiaaliset suhteet alkavat muuttua ikätovereihin ja vanhempiin

nähden. Tässä määritelmässä nuoruuden kehityksen alkaminen sijoittuu juuri yläasteelle siirtymisen aikaan. 15–17-vuotiaana saman määritelmän mukaan nuoren keho saa kutakuinkin lopullisen fyysisen muotonsa. Psykologisella tasolla nuori kehittää identiteettiään ja itsenäisyyttään ja kehittyy myös sosiaalisesti. Kyky päätöksentekoon kehittyy. (McCarter 2003, 255.) Nuori ei kuitenkaan voi olla yksin vastuussa päätöksistään, vaan viimekädessä aikuisella on vastuu. Nuoruuden kuluessa vapaudet lisääntyvät, mutta samalla vastuun vaatimukset kasvavat. Vastuu ja vapaus pitäisivät kulkea käsi kädessä, vapauksia yhtä lailla kuin nuori pystyy kantamaan vastuuta. Jos vanhemmat eivät huolehdi nuoresta, nuori joutuu ottamaan ikätasoonsa nähden liikaa vastuuta. Hyväksi nuoren kehitykselle ei ole myöskään liika vapaus vailla vastuun kantamista tekojen seurauksista. (Linnakangas & Suikkanen 2004, 32–32). Vaikka murrosikä käsitteenä mielletään enemmän fyysiseksi kuin psyykkiseksi tapahtumaksi, tarkoitan tässä tutkielmassa murrosiällä kaikkia niitä muutoksia ja kypsymistä, joita nuoruudessa tapahtuu.

Murrosikä on vaihe, jolloin nuoren kasvu ja kehitys on erityisen nopeaa. Nuoren elämä myös jäsenyy uudella tavalla niin henkisesti kuin sosiaalisestikin. Jokainen nuori kehittyy murrosiässä yksilöllisesti ja omaan tahtiinsa. Jotkut nuoret reagoivat murrosiän muutokseen myrskyisämmin ja kapinoiden, toisilla se menee ohi melkein huomaamatta. (Jarasto & Sinervo 1999, 29.) Murrosiässä nousevat uudestaan esille myös varhaisemmat tunnetilat ja piiloon jääneet tunnekokemukset. Mitä enemmän lapsen elämässä on tapahtunut vaikeita, käsittelemättömiä jääneitä asioita, sen voimakkaammin nuori saattaa murrosiässä niihin reagoida. (Niemelä, 2000, 135, Ahto & Mikkola 1999, 26.) Vaikeita kokeneen sijaisnuoren kasvu nuoruusiässä näyttäisi tämän tiedon valossa muodostuvan vaikeammaksi kuin tasaisissa ja seesteisissä perheoloissa eläneen nuoren, oli hän sitten sijoitettu lapsi tai ei.

Murrosiän kehitykseen vaikuttavat monet biologiset, psykologiset ja sosiaaliset tekijät, sekä aiemmat kokemukset. Nämä muodostavat monimutkaisen vuorovaikutusverkon, joka ohjaa murrosiän kehitystä. Tapahtumat sinänsä eivät vaikuta kehitykseen niin paljon kuin henkilön itsensä tulkinnat tapahtumista. Tulkintojen kautta tapahtumat saavat erilaisia merkityksiä, joten samanlaisia asioita ulkopuolisen silmin kokeneet lap-

set saattavat murrosiässä kehittyä hyvin eri tavoin. (Jarasto & Sinervo 1999, 29–30.) Kehitykseen ja sen tulkitsemiseen vaikuttaa myös ympäristö ja heidän tulkintansa kehityksestä. Muutoksesta ja kehityksestä tulee sosiaalisesti konstruotua ja siihen liittyy pelkkien yksilön kokemien fyysisten muutosten lisäksi myös se, millä tavalla ympäristö suhtautuu niihin, tai mitä muutokset merkitsevät laajemmalle ihmisjoukolle. (Hockey & James 2003, 28–29.) Joissain kulttuureissa esimerkiksi miehillä miehistyminen ja aikuiseksi kasvaminen on asia, jota juhlitaan ja jolla on symbolista, ja aivan erityistä merkitystä koko yhteisölle. Tällöin myös nuori, kehittyvä poika kokee murrosiän muutokset eri tavalla kuin toisessa kulttuurissa, jossa aikuistumisella ei ole niin suurta merkitystä ja painoarvoa.

Mahdollisesti alkaneiden murrosiän muutosten ja uusien haasteiden lisäksi seitsemännelle luokalle siirtyminen tuo nuoren elämään uusia muutoksia ja haasteita. Nuori kohtaa hyvin paljon uusia ikätovereita ja uusia aikuisia ihmisiä opettajien muodossa. Koulun systeemi vaihtuu entisestä yhdessä luokassa yhden opettajan kanssa opiskelusta aineittain vaihtuvaan uuteen luokkatilaan ja opettajaan. (Lehtinen & Lehtinen 2007, 10.) Elinympäristö ja sosiaaliset kontekstit muuttuvat monimutkaisemmiksi ja ne edellyttävät nuorelta yhä enemmän kykyä omaksua useampia rooleja ja sosiaalisten taitojen hyödyntämistä. Koulun vaatimukset kasvavat ja nuoren kyky refleksiiviseen ajatteluun kasvaa, mikä saa hänet myös tarkastelemaan itseään ja suhteitaan muihin uudella tavalla. (Rönkä, Poikkeus & Viheräkoski 2002, 95.) Nuoren on sopeuduttava uuteen monella tasolla, nopeammin kuin hän on sen hetkisen elämänsä aikana joutunut sopeutumaan. Ei ole ihme, että joillekin nuorille murrosiän tuomat haasteet voivat tuntua toisinaan ylitsepääsemättömiltä.

Nuoruusiässä ihminen muuttuu monella tavalla. Nuoren omakuva joutuu muutokseen, kun fyysinen vartalo alkaa muuttua. Muutosta myös verrataan muihin ja vallitseviin ulkonäkönormeihin, jolloin etenkin tytöt joutuvat kantamaan huolta omasta fyysisestä olemuksestaan. Jos nuori ei koe saavansa muilta nuorilta hyväksyntää ulkoisesta olemuksestaan, saattaa hän murheineensa kääntyä sisäänpäin ja masentua. Yläasteen aikana nuorten päihdekokeilut lisääntyvät ja yleistyvät ja terveyttä kuluttavat elämäntavat liittyvät myös muihin haitallisiin asenteisiin ja käyttäytymismuotoihin. Myös van-

hempisuhteet ovat koetuksella ja muutoksessa, sillä nuoret pyrkivät itsenäistymään samalla kun he yhä tarvitsevat vanhempiaan. (Rönkä & Poikkeus & Viheräkoski 2002, 95–98.)

Murrosiän muutokset ja kuuhunta näkyvät kotona muuttuneena käytöksenä, ja vanhempien pitäisi pystyä turvaamaan nuoren turvallinen kehitys. Nuoren pärjäämiseen uudenaikaisessa elämäntilanteessa vaikuttaa muun muassa muiden elämänmuutosten määrä ja laatu, käytössä olevat psyykkiset voimavarat ja nuoren kokemukset jo eletystä elämästä (Rönkä ym. 2002, 96). Aiemmat kokemukset biologisesta perheestään ja sijaishuoltoon joutumisen tuoreus saattavat siis olla riskitekijöitä nuoren kehityksen kannalta, ja voivat näkyä sijaisperheen arjessa.

2.2 Sijoitetun lapsen haasteellinen nuoruus

Sijoitetut lapset eroavat tavallisissa ydinperheissä elävistä lapsista siinä, että he ovat joutuneet elämänsä aikana eroamaan jostakusta sellaisesta henkilöstä, johon heillä on tunnesiteitä. Lapset joutuvat pois omien vanhempiensa luota kokonaan tai osittaisesti riippuen siitä, kuinka paljon lapsen omat vanhemmat ovat yhteydessä ja tekemisissä lapseen perhesijoituksen jälkeen. Kiintymyssuhde omaan vanhempaan ei sijoituksen yhteydessä katkea, etenkin jos vanhempi yhä pitää lapseensa yhteyttä. Sijaisvanhemman tehtävänä on täydentää tätä kiintymyssuhdetta tarjoamalla suhteeseen niitä asioita, joita biologinen vanhempi ei ole onnistunut tarjoamaan. (Andersson 1989, 157.) Tunnesiteitä ei välttämättä aina syntymävanhempiin ole tai se ei ole voimakas (Valkonen 1997, 5–7).

Lapset reagoivat vanhemmista eroon joutumiseen tietynlaisesti heidän kiintymyssuhteensa laadusta riippuen. Vahvasti vanhempiensa kiintyneiden lasten kiintymyssuhde saattaa voimistua eroon joutumisen jälkeen. Kiintymyssuhteen pysyvyys biologiseen vanhempaan on myös riippuvainen huostaan otetun lapsen iästä. Alle kaksivuotiaiden

lasten kiintymyssuhteet ovat Anderssonin (1989, 159–160) tutkimuksen valossa herkeempiä katkoksilta yhteydenpidossa, sillä sen ikäiset lapset kohdistavat kiintymyksensä melko valikoimattomasti heitä hoitaviin aikuisiin. Syy tähän voi olla siinä, että lapsen on tässä iässä vaikea muistaa ihmisiä, jotka eivät ole läsnä. Huolenpidon ja hoivan laatu on tässä vaiheessa merkittävämpi tekijä kuin se, kuka lasta hoitaa (Hämäläinen 1998, 15). Yli kolmevuotiaiden lasten kiintymyssuhdetta ei ole lyhyillä yhteydenpidon katkoksilla niin helppo vahingoittaa. Lapsi alkaa tässä vaiheessa kyetä ylläpitämään kiintymyssuhdetta henkilöön, joka ei ole koko ajan läsnä. Kiintymiskäyttäytyminen ei ole tässä iässä enää niin voimakasta kuin nuoremmilla lapsilla. (Andersson 1989, 159–160.) Kun lapsi pystyy tietoisesti muistamaan ja tunnistamaan vanhempansa, on ero omista vanhemmista kärsimystä tuottava kokemus riippumatta siitä, kuinka hyvin tai huonosti häntä on kohdeltu (Hämäläinen 1998, 15).

”On helppo vihata sitä joka vain vihaa. Mutta hirveää on vihata sitä, jota itse rakastaa. Vihata omaa äitiään, jonka rakkaudesta on riippuvainen, on sanoinkuvaamattoman tuskallista. Lapsi joka rakastaa vanhempiaan, vihaa mieluummin itseään.”

”Jos kuva olisi vain synkkä ja musta, sen voisi helposti unohtaa. Mutta synkkä ja valoisa, ruma ja kaunis kietoutuvat petollisesti yhteen. Rakkaus ja viha, lämpö ja kylmyys, hellyys ja julmuus on tuhoisin yhdistelmä auringon alla.”

Katkelma kuvaa erään naisen tuntemuksia alkoholistiäidin tyttärenä. (Hurri, 1991, 190, 192.) Katkelma kuvaa hyvin lapsen suhtautumista vanhempaansa, johon tämä on kiintynyt, vaikka vanhempi ei toiminnallaan olisi sitä ansainnut. Lapsen rakkaus vanhempaansa on niin voimakas, että hän mieluummin kääntää huonot kokemukset omaksi viakseen ja oireilee itseinholla, kuin kohdistaa nämä hankalat tunteet vanhempaansa. Lapsen kokema laiminlyönti ja äidin ristiriitainen suhtautuminen lapseen vahingoittaa lasta syvältä, ja vaikuttaa vahvasti siihen, miten lapsi suhtautuu itseensä myöskin aikuisena.

Kiintymyssuhteen häiriöistä ja jatkuvista traumaattisista kokemuksista kärsivät lapset oireilevat monella tavalla. Pahimmillaan vaurioita saattaa olla jokaisessa elämän osa-alueessa: tunteiden käsittelyssä, älyllisessä suorituskyvyssä ja sosiaalisessa sekä fyysi-

sessä kehityksessä. Pahimmat vauriot tapahtuvat yleensä ensimmäisten elinvuosien aikana hoidon ja huolenpidon ollessa puutteellisia. (Tuovila 2008, 39–41.) Eniten lapsen tunne-elämän kehitystä haittaa poissaoleva, vihamielinen tai hylkivä emotionaalinen vuorovaikutus. Tällainen vuorovaikutuksen malli johtaa häiriöihin kiintymyssuhteissa (Mäkelä & Salo 2012, 236).

Sijaislasten kiintymyssuhteiden muodostamiselle ja ylläpitämiselle perhesijoitus on haaste. Kahdet vanhemmat, biologiset ja sijaisvanhemmat, voivat aiheuttaa lapselle uskollisuusristiriidan. Kahden vanhempien väliltä valitseminen ei ole helppo tehtävä, jos kumpaankin on kiintymyssuhde. Laitoksiin sijoitetuilla lapsilla tällaista uskollisuusristiriitaa ei näytä niin herkästi syntyvän, sillä niissä henkilökunta ei asetu korvaamaan biologisia vanhempia, vaan täydentämään heitä, kun he ovat poissa. (Andersson 1989, 160.) Perheeseen muodostuu sosiaalisia rooleja sen mukaan kuka henkilö on kyseessä: esimerkiksi isä, äiti, lapsi, veli ja sisko ovat tällaisia rooleja, joiden suhteet toisiinsa poikkeavat hieman toisistaan. Samalla henkilöllä rooli voi olla sekä äiti että vaimo, tai lapsi ja sisko. Suhde on erilainen eri henkilöitä kohtaan. (Hockey & James 2003, 161.) Sijoitetun lapsen rooleja voisinkin kuvailla vielä monimutkaisemmiksi, sillä sijais-etuliite voidaan liittää kaikkiin suhteisiin. Hyvässä sijaisperheessä tämä ei tietystikään saa vaikuttaa suhtautumiseen ja suhteisiin, mutta kokonaan tätä asemaa ei voida häivyttää perheestä pois, sillä lapsella on yhä olemassa biologinen perhe ja yhteydet tähän perheeseen.

Huostaanotetut ja sijoitetut lapset ovat lähes poikkeuksetta tunne-elämältään ja vuorovaikutustaidoiltaan vaurioituneita (Tuovila 2008, 52). Jokainen sijoitettu lapsi on joutunut kokemaan kaltoinkohtelua, laiminlyöntiä, turvattomuutta tai katkoksia ihmissuhteissaan. Valtaosa sijoituksista tehdään vanhempien vähäisten lapsesta huolehtimisen voimavarojen vuoksi, joten suurin osa sijoitetuista lapsista kärsii jonkinlaisista turvattomista kiintymyssuhteista. (Sinkkonen 2012, 274, 276.)

Lapsuudessa on saattanut olla paljon sellaisia riskitekijöitä, jotka voivat olla yhteydessä nuoruuden ongelmalliseen käyttäytymiseen. Tällaisia perheeseen liittyviä ongelmia ovat muun muassa perheen vuorovaikutuksen ongelmat ja konfliktit, huono vanhempi-

lapsi-suhde, päihdeongelmat perheessä ja perheen heikko toimivuus perheenä. (Jenson & Fraser 2006, 6–7.) Ensimmäisten elinvuosien perheympäristö on yksi tärkeimmistä lapsuuden hyvinvoinnin ennustajista (Uhlenberg & Mueller 2004, 127). Tämän vuoksi sijaislasten kasvattajilla on edessään tavallista suurempia haasteita, eikä tavallinen, hyvä vanhemmuus aina ole välttämättä riittävää vanhemmuutta. Sijoitetut lapset koettelevat kasvattajiaan tavallisia lapsia enemmän. Sijaisvanhemmat tarvitsevat ammattilaisten apua ratkaistakseen arkensa ongelmat, sillä he tuntevat usein itsensä riittämättömiksi ja olevansa yksin tilanteessaan. Koulutuksesta tai työnohjauksesta onkin usein hyötyä sijaisvanhemmille, ja heidän tärkeimmät yhteistyökumppaninsa ovat usein sosiaalityöntekijät. (Tuovila 2008, 52–53.)

Johtuipa sijoitus vanhemman väkivaltaisuudesta, päihdeongelmasta, tai kyvyttömyydestä hoitaa lasta ja tarjota tälle turvallinen koti, ovat kodin olosuhteet olleet lasta vahingoittavia - muuten sijoitusta ei olisi tehty. Oletan siis tutkimuksessani sijoitettujen lasten taustalla olevan negatiivisia kokemuksia, jotka ovat voineet vaikuttaa lapsen minuuden kehitykseen negatiivisesti. En kuitenkaan väitä, että jokainen sijoitettu lapsi olisi automaattisesti erityisen vaurioitunut, vaan haluan tuoda lapsen sijoitukseen joutaneen taustan esille riskitekijänä lapsen kehityksessä ja minäkuvan muodostumisessa.

En myöskään väitä sijoitetun lapsen olevan erilaisessa asemassa ydinperheessä kasvaaneseen lapseen verrattuna vaurioitumisen, traumatisoitumisen tai huonon kohtelun suhteessa, jotka voivat vaikuttaa lapsen myöhempään kehitykseen. Ydinperheen lapset voivat kärsiä samalla tavalla esimerkiksi vuorovaikutuksen puutteesta vanhempiensa kanssa tai emotionaalisesta laiminlyönnistä, mutta he eivät vain ole joutuneet sijoitetuksi. Ydinperhe ei ole automaattisesti ideaaliperhe, lapsilla voi olla samanlaista oireilua riippumatta siitä, ovatko he joutuneet jossain vaiheessa sijoitetuksi, tai ovatko he asuneet koko elämänsä syntymävanhempiensa kanssa.

Terveeksi ja kykeneviksi aikuisiksi kasvavat nuoret voivat kohdata matkallaan monenlaisia riskejä. Huonot perheolosuhteet ovat yksi näistä riskeistä. Rikkinäinen perhe saattaa haitata lapsen kasvua ja kehitystä, ja riski terveydelle ja muulle elämälle haitallisiin tekoihin ja kokeiluihin saattaa kasvaa. Viimeisten vuosikymmenten aikana muu-

tokset perhe-elämässä ovat aiheuttaneet sen, että lapset ja nuoret ovat yhä suurem-
massa riskissä joutua ongelmiin nuoruusiässään. (National Research Council 1993, 14,
55.) Sijoitetut lapset ovat yleensä joutuneet kohtaamaan paljon rikkonaisuutta per-
heissään, joten he ovat suuremmassa riskissä kohdata psykososiaalisia ongelmia nu-
ruudessaan kuin ikätoverinsa. Perhemallit yleensä jatkuvat sukupolvelta toiselle, ja
lapsuudenperheessä opittua vanhemman roolia usein toistetaan kun itse tullaan van-
hemmaksi (Hockey & James 2003, 160). Sijoitetun lapsen elämäkulussa on näin näh-
tävissä tekijöitä, joilla voi olla negatiivinen vaikutus hänen tulevaisuuteensa. Toisaalta
taas sijaisperheen tarjoamat roolimallit saattavat muodostua lapselle merkittäväm-
mäksi, etenkin jos hänet on sijoitettu hyvin nuorena. Tällöin sijaisperheen voi ajatella
olevan voimavara, josta lapsi tulevaisuudessaan omaa perhettä perustaessaan am-
mentaa voimaa.

Lapsen laiminlyönti on yleisin lapsen kaltoinkohtelun muoto, ja se on yleisintä ja vaa-
rallisinta kohdistuessaan pieneen, imeväis- tai leikki-ikäiseen lapseen. Fyysisen laimin-
lyönnin muotoja voivat olla esimerkiksi lapsen perustarpeisiin kuten ravinnonsaantiin,
terveyteen ja hygieniaan vastaamattomuutta, puuttuva valvonta, turvallisuuden lai-
minlyönti ja lapsen jättäminen ilman hoitajaa tai turvallista aikuista tilanteisiin, joista
lapsi ei ikätasonsa mukaisesti voi itsenäisesti selviytyä. Emotionaalinen laiminlyönti on
vaikeammin havaittavaa ja se voi olla myös tahatonta. Emotionaalista laiminlyöntiä on
muun muassa lapsen jatkuva torjunta, näkymättömäksi tekeminen, toistuva sanallinen
loukkaaminen ja nöyryyttäminen, halveksunta, pelottelu ja eristäminen. Emotionaali-
nen laiminlyönti voidaan luokitella myös väkivallaksi, ja se saa lapsen tuntemaan itsen-
sä arvottomaksi, ei-toivotuksi ja ei-rakastetuksi, ja näin vaurioittaa lasta. (Söderholm &
Politi 2012, 77, 80).

Lapsen laiminlyönnillä ja kaltoinkohtelulla, oli se sitten tahallista tai tahatonta, voi olla
hyvin vakavia seurauksia. Kaikki lapset eivät oireile samalla tavalla, vaan oireet riippu-
vat laiminlyönnin syystä, kestosta ja muodosta, lapsen iästä ja temperamentista, kogni-
tiivisesta tasosta, saatavissa olevasta tukijärjestelmästä sekä lapsella käytettävissä ole-
vista selviytymiskeinoista. Oireet riippuvat myös siitä, kuinka paljon riskitekijöitä lapsen
elämässä on läsnä ja onko lapsi useamman laiminlyönnin tai kaltoinkohtelun muodon

uhri. Laiminlyönnin oireet ja ongelmat jatkuvat usein nuoruusiässä, sillä kehitykselle tärkeitä kulmakiviä on jäänyt lapsuudessa saavuttamatta. Ongelmien jatkuminen murrosiässä rajaa nuoren mahdollisuuksia täysipainoiseen ja peruskykyjen mukaiseen sosiaaliseen elämään. (Söderholm & Politi 2012, 88–90.) Etenkin seksuaalisen väkivallan kokeminen lisää kaikenlaisien fyysisten, psyykkisten ja käytöshäiriöiden syntymistä, tosin tässäkin yksilölliset erot ovat suuria. Se lisää esimerkiksi masennusta, ahdistuneisuutta, itsetuhoisuutta, aggressiivisuutta, syömishäiriöitä ja päihteiden väärinkäyttöä. Seksuaalisen väkivallan kokeminen voi vahingoittaa vakavasti nuoren seksuaalikehitystä ja -kasvua, joka voi näkyä esimerkiksi varhain aloitettuna seksuaalielämänä, seksikumppaneiden runsaudessa ja seksisuhteiden lyhytaikaisuudessa, sukupuolitartunnoissa ja ei-toivotuissa alaikäisten raskauksissa. (Joki-Erkkilä, Jaarto & Sumia 2012, 150.)

Tunne-elämältään vaurioitunut lapsi oireilee kokiessaan tunteita. Hän ei osaa tulla toimeen positiivisten, negatiivisten tai aggressiivisten tunteidensa kanssa. Hän ei ikään kuin siedä tunteitaan ja tunnekokemukset saattavat jäädä epämääräisiksi tunnemyrskyiksi, joita ei osata sanoittaa tai ei osata liittää tiettyjä kokemuksia tiettyihin tunteisiin. Pieni tunne saattaa aiheuttaa tunteitaan ymmärtämättömässä lapsessa kohtuutoman suuren reaktion itsesäätelyä oppimattomalla lapsella, tai vastakohtaisesti lapsesta saattaa tulla ”näkyvätön”. Tällöin hän ei tunnista omia tunteitaan ja saattaa vaikeuttaa siltä, että hän ei tarvitse mitään tai ketään. (Tuovila 2008, 39–41.)

Älyllisen eli kognitiivisen kehityksen alueella kehitysvaikeudet näkyvät usein kyvyttömyytenä tai vaikeuksina oppia. Kielellinen kehitys on voinut viivästyä tai lapsella on vaikeuksia hahmottaa loogisia syy-seuraussuhteita sekä ajan ja paikan hahmottamisen ongelmia. Kokemuksistaan oppiminen voi olla myös vaikeaa, joka tuo sijaisvanhemmille uusia haasteita, kun samoista asioista joutuu sanomaan joka päivä uudelleen. (Tuovila 2008, 41.) Lapsuudessa koettu kaltoinkohtelu ja hoivan puute aiheuttavat muutoksia aivoissa jopa rakenteellisella tavalla, ja vaikuttavat tunne-elämän säätelyyn ja kognitiiviseen kehitykseen negatiivisella tavalla (Pihko 2012, 166).

Sosiaalisen kehityksen ongelmat näkyvät ihmissuhteissa, suhteessa ikätovereihin tai aikuisiin auktoriteetteihin. Lapsen on vaikea nähdä muiden tarpeet, ja hän keskittyy lähinnä omiinsa. Hänen kanssaan vuorovaikutuksessa olevien on keskityttävä mukautumaan hänen tarpeisiinsa ja mielenkiinnon kohteisiinsa, jottei konflikteja synny. Kun on kyse muiden tarpeista, sosiaalisista ongelmista kärsivä lapsi saattaa kokea tullessaan laiminlyödyksi ja vetäytyä kontaktista tai reagoida liian voimakkaalla tavalla. (Tuovila 2008, 41–42.) Tilanteiden tulkinta voi olla myös ongelmallista, ja tavallinen tilanne esimerkiksi kavereiden kesken koulussa vaikuttaa nuoren mielestä uhkaavalta ja vihamieliseltä, vaikka se ei sitä todellisuudessa ole. Sosiaalinen vaurioituminen voi tehdä lapsesta ja nuoresta myös "ilmapuntarin", joka huolehtii hyvä ilmapiirin säilymisestä lakkaamatta. Jos tilanne menee sellaiseksi, ettei hän kykene sitä kontrolloimaan, seurauksena voi olla vetäytyminen tai arvaamattoman aggressiivinen käyttäytyminen. (Kauppi 2012, 128.)

Riittämättömät sosiaaliset taidot omaava nuori tai aiemmin tunne-elämän kehitykseen vaikuttaneet traumat vaikeuttavat nuoren käyttäytymisvalintoihin hänen tullessaan murrosikänsä. Tunne-elämä ei välttämättä ole kehittynyt yhtä kypsäksi verrattuna normaalit sosiaaliset taidot omaaviin samanikäisiin nuoriin. Vaikeat traumat ja kriisit jättävät useimmiten jälkensä lapseen, aiheuttaen mielialaongelmia ja vaikeuttamalla sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä. (Kemppinen 2000, 40, 143.) Lastensuojelullinen sijoitus ja kaltoinkohtelu lapsuusiässä on tavallinen tausta nuorisopsykiatrian ja nuorten päihdehuollon asiakkailta. Koko väestöön verrattuna mielenterveydellisiä ongelmia on poikkeuksellisen paljon. (Kaltiala-Heino 2012, 169.)

Lapsi ja nuori voi oireilla psyykkisesti hakemalla lohtua ylen määrin muista aikuisista (Kauppi 2012, 128). Huomionkipeys keneltä tahansa henkilöltä tekee heistä helpommin haavoittuvia ja alttiiksi hyväksikäytölle. Huomionkipeys johtuu siitä, että luottamus- ja kiintymyssuhde hoitaviin aikuisiin on usein jäänyt vajaaksi. Omista ikävistä tekemisistä he eivät välttämättä tunne syyllisyyttä, vaan löytävät syyn jostain muusta tekijästä. (Tuovila 2008, 41–42.) Sosiaalisen kehityksen ongelmien taustalla onkin usein pahoinpitelyn tai laiminlyönnin seurauksena vaurioitunut itsetunto ja perusluottamus aikuisiin. Tunteiden kontrollointi, ihmissuhteiden hoitaminen ja ongelmien ratkaisu on

lapsen mielessä hyväksyttävää hoitaa väkivallalla, keskustellen ja sovitellen ratkaisua lapsi ei ole oppinut vaan reagoi tunteen ohjaamana vetäytymällä tai hyökkäämällä. Nuori joutuu helposti sekä ikätovereidensa, että aikuisten kanssa toistuvasti hankaliin tilanteisiin. (Kauppi 2012, 127.)

Fyysisen kehityksen ongelmia voivat olla erilaiset allergiat, astmat ja ihottumat, jotka usein paranevat lasten päästessä sijaisperheisiin ja vakaampiin olosuhteisiin. Omien ruumiin perustoimintojen kanssa saattaa olla ongelmia, kuten syömisessä, nukkumisessa, sekä rakon ja suolen hallinnassa. Tuntoaisti saattaa olla yli- tai aliherkistynyt. Lapsi on siis psyko-fyysis-sosiaalinen olento, ja saattaa oireilla todella monella elämän tasolla vaikeaa taustaansa ja vaikeita olosuhteitaan. (Tuovila 2008, 43.)

Jenni Korhonen (2008, 25–26.), joka itse on kokenut sijoitetun lapsen haasteellisen lapsuuden ja lähtenyt myöhemmin opiskelemaan sosiaaalialalle, kertoo omien kokemustensa pohjalta, että lastensuojelun haasteena on nykyään oikean sijaispaikan valinta. Monet sijoitetut lapset eivät välttämättä löydä tarpeitaan vastaavaa sijaisperhettä, minkä vuoksi ongelmia saattaa tulla enemmän kuin niitä olisi pitänyt korjautua. Lapsia, joiden pitäisi olla sijaisperheissä, saatetaan sijoittaa lastenkoteihin ja lapsia saatetaan sijoittaa sijaisperheisiin, vaikka he selvästi tarvitsisivat ongelmiansa vakavuuden vuoksi erityisammattitaitoa, jota sijaisvanhemmilla ei ole. Aina myöskään henkilökemiat sijaisperheen ja –lapsen välillä eivät kohtaa, mikä aiheuttaa omat ongelmansa, vaikei sijoituspaikassa sinänsä mitään vikaa olisi. Korhonen nimeää erityishaasteeksi myös sen, että huostaanottopäätöstä lykätään liiaksi, jolloin lapset ehtivät kasvaa vaikeissa olosuhteissa liian pitkään, ja jo murrosikään ehtineiden sijoituslasten kanssa on jo paljon haastavampaa muodostaa kiintymyssuhdetta.

Sijaislapsuuteen liittyy tietynlaista epävarmuutta. Kahden kodin välissä seilaaminen ja epävarmuus siitä, kumpi kodeista tulee olemaan pysyvä koti, vai onko lopullista kotia olemassakaan, voivat tuoda lapsen elämään lisää ristiriitoja. Ristiriidat verottavat lapsen voimaa kehittyä, sillä hän joutuu kohtuuttoman paineen alle viettäessään lapsuutensa osittain tai kokonaan ”odotustilassa”. Kotiin paluuta mahdollisesti kokeillaan tuloksetta, lasta voidaan joutua siirtämään sijaiskodista toiseen tai ei voida olla varmo-

ja mihin suuntaan biologisen perheen tilanne kehittyy. (Niemelä, 2000, 100–101.) Nykyinen lastensuojelukäytäntö osaltaan ylläpitää tätä epävarmuutta, sillä huostaanotoissa korostetaan mahdollisuutta biologiseen kotiin palaamisesta. Pitkäaikaisiksiin tarkoitettut sijoitukset pyritään tekemään väliaikaisiksi. (Pösö 2003, 156.)

Vuorovaikutuksen puute, tai negatiivisesti väritynyt vuorovaikutus varhaislapsuudessa lapsen ja vanhempien välillä voi johtaa lapsen negatiivisen minäkuvan muodostumiseen. Ilman positiivisia kokemuksia, läheisyydestä, huolenpidosta ja turvasta lapsi ei pysty kehittämään vakaata ja myönteistä minäkuvaa itsestään, eikä turvallisia kiintymyssuhteita häntä hoivaaviin aikuisiin. Tämä voi johtaa emotionaaliseen eristäytymiseen vanhemmista ja vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen. Lapsi pyrkii omalla käyttäytymisellään puolustamaan itseään ja hallitsemaan ympäristöään, joka usein näyttää negatiivisena käyttäytymisenä muille ihmisille. Negatiivisesti väritynyt vuorovaikutus ja lapsuuden kokemukset seuraavat lasta häpeän tunteena, ja saavat hänet tuntemaan itsensä arvottomaksi, vialliseksi ja pahaksi. (Hughes 2006, 54–56.) Traumaattiset kokemukset johtavat mahdollisesti nuoruuden kehityksen häiriintymiseen ja toimintakyvyn laskuun muiden oireiden ohella. Itsetunnon aleneminen, huononmuuden kokemukset ja itsesyytökset voivat olla erityisen haitallisia tässä iässä, kun nuoren sosiaalinen piiri laajenee ja monimutkaistuu ja vaatimukset niin elinpiirin hallinnassa kuin koulumaailmassakin kasvavat voimakkaasti. (Kaltiala-Heino 2012, 168–169.)

Näistä tekijöistä ei kuitenkaan voida varmuudella päätellä yhteyttä lapsuuden kaltoinkohtelun ja nuoruusiän ja aikuisuuden psykiatrisen oireilun välillä, mutta vahvoja viitteitä asiasta tutkimukset kuitenkin ovat antaneet. Tutkimuksissa lapsuuden kaltoinkohtelulla on tarkoitettu seksuaalista hyväksikäyttöä, pahoinpitelyä, fyysisten ja psyykkisten perustarpeiden laiminlyöntiä tai henkistä väkivaltaa. Kaltoinkohteluksi lasketaan myös vanhempien väliselle väkivallalle altistuminen ja parisuhdeväkivallan tai sen seurausten todistajaksi joutuminen. (Kaltiala-Heino 2012, 169.)

Pertti Kempin (2000, 54–57) mukaan lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöiden takana on useimmiten narsistinen persoonallisuushäiriö. Tämä juontaa juurensa lapsen varhaiskehityksestä, lapsen ensimmäisistä elinvuosista. Positiivisessa kehityksessä kai-

kille vauvoille ominainen alkuperäinen narsismi vaurioituu, jos tämän tarpeisiin ei pystytä vastaamaan kolmen ensimmäisen elinvuoden aikana. Vauvojen narsismi on ominaisuus, joka varmistaa eloonjäämisen, ja jonka pitäisi turvallisella ympäristöllä, riittäväällä vuorovaikutuksella ja pettymystensietokyvyn kehittymisellä väistyä. Narsistinen persoonallisuudenhäiriö voi syntyä, jos lapsi on esimerkiksi kokenut hylkäämistä eikä hänen kasvuympäristönsä ole ollut turvallinen. Lapsi ei ole välttämättä voinut pitempiaikaisesti kiintyä kehenkään aikuiseen. Narsismin muodostumisessa on kyse kiintymyssuhteen vakavasta häiriöstä, joka on seurausta pitkäkestoisen hoidon laiminlyönnin, fyysisen tai psyykkisen pahoinpitelyn tai heitteillejätön seurauksesta.

Muita lapsuuden kaltoinkohtelun aiheuttamia oireita nuoruusiässä ovat negatiiviset psykologiset reaktiot, kuten alentunut itsetunto, itsehallinnan ja ympäristön hallinnan tunteen menettäminen, ylivalppaus ja ärtyvyys, yksinäisyyden tunne, luottamuksen menetys, itsesyytökset sekä moninaiset negatiiviset kognitiiviset reagointitavat. Kognitiiviset ongelmat voivat näkyä myös heikompana koulusuoriutumisenä tai kielellisen kehityksen heikkouksina tai puutoksina. Ikätoverisuhteissa kaltoinkohdellut lapset menestyvät usein muita heikommin ja joutuvat ikätovereitaan useammin hyljeksityksi toveripiirissään. Heidän käyttäytymisessään vuorovaikutuksessa on myös keskimääräistä useammin aggressiivista sävyä. (Kaltiala-Heino 2012, 169.)

Lohdullista kuitenkin on, että kaikki lapsuudessaan kaltoinkohdelluksi joutuneet lapset eivät välttämättä erityisesti oireile myöhemmin nuoruudessaan. Oireilulta suojaavat samanlaiset asiat, jotka yleensä liitetään hyvään mielenterveyteen ja sen kehittymiseen. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi hyvää sosiaalista tukea tarjoavat ihmissuhteet, hyvä kognitiivinen kapasiteetti ja omat henkilökohtaiset suotuisat persoonallisuuden piirteet ja hallintakeinot. Olosuhteiden paraneminen tukee kehityksen normaalistumista. Huonoon suuntaan lähteneen kehityksen korjaamisen suhteen nuoruusiässä on erityisen paljon potentiaalia, kunhan olosuhteet ovat tätä tukevia. (Kaltiala-Heino 2012, 175.) Lapsen onnistuneella sijoituksella voidaan saada paljon hyvää aikaan kovia kokeneen ja oireilevan lapsen kehityksessä. Oireilevan lapsen kehityksen kannalta on tärkeää tukea myös lasta hoitavia vanhempia, jotta näillä on riittävästi resursseja käytössään lapselle suotuisten olosuhteiden luomiseen.

2.3 Sijaisvanhemmuus haasteisiin vastaamisena

Sijaisvanhemmaksi ei voi ryhtyä aivan kuka tahansa hetken mielijohteesta. Sijaisvanhemmiksi haluavat käyvät läpi PRIDE-valmennuksen, jonka tavoitteena on antaa vanhemmille tietoa sijaisvanhemmuudesta, jonka pohjalta voi tehdä lopullisen päätöksen sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä. Valmennuksen tarkoitus on myös turvata lapsen etu siinä, että jokainen sijoitettava lapsi pääsee perheeseen, joka on valmentautunut asiaan hyvin ja pystyy hoitamaan tehtävänsä yhteistyössä sosiaalialan ammattilaisten kanssa. Kouluttajat arvioivat yhdessä osallistujien kautta kunkin perheen valmiuksia ottaa vastaan sijoitettuja lapsia ja huolehtia näistä heidän kehitystasonsa vaatimalla tavalla. (Pelastakaa lapset ry).

Tutkimuksessani sijaisperheistä puhuessani tarkoitan ei-ammattillisia sijaisperheitä. Sijaisvanhemmat eivät ole käyneet ammatillista kasvatuksellista koulutusta, vaan toimivat tavallisena perheenä, joka tarjoaa kodin lapsille, jotka uutta kotia tarvitsevat. En tutki perhekodeissa tai lastenkodeissa kasvavien nuorten murrosikää, vaan heidän, jotka kasvavat kodinomaisessa ympäristössä, jossa on vuorokauden ympäri vain yhdet vanhemmat/kasvattajat. Sijaisvanhemmat muodostuvat sijoitetuille lapsille sosiaalisiksi vanhemmiksi, joka tarkoittaa aikuisia henkilöitä, joiden kanssa lapsi asuu ja elää (Valkonen 1995, 2). Sosiaaliseen vanhemmuuteen sisältyy monia vanhemmuuden osa-alueita, kuten huolenpito, lapselle mallina oleminen, rajojen asettaminen, rakkauden antaminen sekä itsenäisyyden tukeminen. Sosiaalinen vanhempi voi olla ilman tunteita, ja toisaalta vajavainenkin sosiaalinen vanhemmuus voi luoda vahvaa kiintymyssuhdekäyttäytymistä. (Laurila 2003, 25.)

Sijaisvanhemman olisi tarkoitus muodostua lapselle myös psykologiseksi vanhemmaksi. Psykologinen vanhemmuus liittyy lapsen hoivaan ja tarpeiden täyttämiseen. Se, joka antaa lapselle hoivaa ja huolehtii tämän fyysisistä tarpeista ja sitoutuu hoitamaan tätä, muodostuu todennäköisesti lapsen psykologiseksi vanhemmaksi. Psykologinen vanhemmuus edellyttää samankaltaista kiintymyssuhteen muodostumista, jollaisen vanhemmat ja lapsi luovat, kun lapsi syntyy ja vanhemmat hoitavat häntä. Myöhemmin

elämässään lapsi samaistuu myös psykologisten vanhempiansa asenteisiin. (Valkonen 1995, 5–6.) Psykologinen vanhemmuus ja siihen liittyvä kiintymys rakentuu sosiaalisen vanhemmuuden kautta, mutta turvalliseen kiintymiseen tarvitaan myös tunne-elämän ohjaamaa vastavuoroista myönteisten tunteiden ilmaisemista (Laurila 2003, 25).

Sijoitettu lapsi voi myös jäädä ilman psykologista vanhempaa, jos jostain syystä suhde sijaisvanhempiin muodostuu sellaiseksi. Tämä on kuitenkin riski lapsen myöhemmän selviytymisen kannalta. Lapsella voi olla myös kahdet psykologiset vanhemmat, jos sekä biologiset, että sijaisvanhemmat tällaisiksi muodostuvat. Kaksien psykologisten vanhempien saaminen on lapselle rikkaus. Ristiriitoja voi tulla, jos lapsi kokee psykologisen vanhempansa olevan muualla kuin paikassa jossa hän asuu, sillä silloin esimerkiksi sijaisperhe ei välttämättä tunnu kodilta, vaan pelkästään sijaishuoltopaikalta. (Laurila 2008, 115–116.) Biologisen, psykologisen ja sosiaalisen vanhemmuuden erot on nerokkaasti tiivistetty seuraavaan lauseeseen: ”lapsi ei voi olla olemassa ilman biologista vanhemmuutta, eikä kasva tasapainoiseksi

Psykologinen vanhemmuus on tunnesuhde, joka muodostuu päivittäisessä kanssakäymisessä. Biologinen vanhemmuus ei ole aina tausta psykologisen vanhemmuuden muodostumiselle, vaikka biologinen suhde lapseen yleensä aiheuttaa vaistomaisesti myönteisen suhteen muodostumisen. Käsitteenä psykologisen vanhemmuuden loivat amerikkalaiset tutkijat Joseph Goldstein, Anna Freud ja Albert J. Solnit pohtiessaan lapsen etua lastensuojelussa. Vaikka biologinen suhde lapseen yleensä merkitsee myönteistä sidettä lapseen, eivät lapselle biologiset tekijät ole niin merkittäviä, että ne automaattisesti johtaisivat tunnesuhteiden kehitykseen. Lapselle biologisista seikoista huolimatta psykologiseksi vanhemmaksi muodostuu se, joka hänen tarpeensa arjessa täyttää. (Valkonen 1995, 4–7.)

Sijaisvanhempien tehtävänä on toimia normaaleina vanhempina, mutta toisaalta heiltä edellytetään myös kykyä vastata lapsen erityistarpeisiin, hänen kehityksensä ja kasvunsa tukemiseen paneutumista, sekä lapsen aikaisempien kokemusten korjaamista ja korvaamista myönteisemmillä kokemuksilla. Aiempien kokemustensa vuoksi sijaishuollossa olevat lapset vaativat usein tavallista enemmän huomiota, suojelua ja hoivaa.

(Ahto & Mikkola 1999, 24.) Sijoituksen tarkoituksena on mahdollistaa edes yksi mahdollisuus riittävän kiintymyssuhteen muodostamiseksi katkenneita kiintymyssuhteita kokeneilla lapsilla (Sinkkonen 2012, 274–276).

Sijaisvanhempien ero biologisiin vanhempiin näkyy mielestäni siinä, että he eivät koskaan ole lapsen ainoat vanhemmat. Sijaisvanhemmat jakavat roolinsa lapsen biologisten vanhempien kanssa. Tavallisten kasvatustoimien lisäksi sijaisvanhempien tulee ottaa huomioon myös lapsen biologiset vanhemmat ja sallia ja tukea lasten suhdetta heidän syntymävanhempiinsa.

Kaksien vanhempien myötä lapsi saattaa joutua uskollisuusristiriitaan, kun hän ei tiedä, kumpiin vanhempiin kiintymyksensä kohdistaa. Tilanne on lapselle hankala, mutta sijaisvanhemmat voivat yrittää vaikuttaa siihen, ettei tällaista ristiriitaa pääsisi syntymään. Sijaisvanhemman tulisi voida osoittaa lapselle, että vaikka biologisissa vanhemmissa on puutteita ja vikoja, hän saa silti pitää biologisista vanhemmistaan. Tässä asiassa olisi hyvä voida olla vilpitön, sillä lapset ovat herkkiä vaistoamaan pidetäänkö heidän vanhemmistaan vai ei, ja tämä tunne usein sulautuu osaksi heidän omaa identiteettiään. (Andersson 1989, 160.) Lapsen uskollisuusristiriidasta vapauttaminen on aikuisten tehtävä, ja jos lapsen vanhemmat eivät siihen pysty, jää tämä tehtävä sosiaalityöntekijöille tai terapeuteille (Laurila 2008, 16).

Vilpitön suhtautuminen lapsen biologisiin vanhempiin saattaa olla sijaisvanhemmille vaikeaa, sillä biologisten vanhempien tekoja voi olla vaikea arvostaa. Tilanne voi olla myös päinvastainen, ja lapsi olla biologisille vanhemmilleen uskollinen. Jos biologinen vanhempi ei hyväksy sijoitusta ja lapsensa sijaisperhettä, voi lapsen olla vaikea kiintyä sijaisvanhempiinsa. Olisi myös tärkeää, että lapsen omat vanhemmat tukevat lapsen suhdetta sijaisvanhempiin, vaikka se saattaa olla hyvin vaikeaa henkisesti.

Sijaisvanhempä joutuu usein kohtaamaan asioita, joita tavallinen vanhempi ei koskaan kohtaa. Terapia tai muu erityishoito on usein lapselle tarpeellista. Erityisesti lapsen murrosikä koettelee sijaisvanhempia ja heidän kärsivällisyyttään. Osalla lapsista murrosikä menee ohi normaaliin kehitykseen kuuluvien kokeilujen ja kasvukipujen saatte-

lemana, osa taas saattaa kokeilla ja oireilla rajustikin. Kun nuori alkaa rakentaa identiteettiään ja joutuu etsimään vastauksia kysymykseen, "kuka minä olen?", hän joutuu kosketuksiin lapsuutensa hankalien kokemusten kanssa. Sijaisvanhemmalta vaaditaan tällöin hyvin paljon ymmärrystä, ja vankkaa tukea nuorelle. (Ahto & Mikkola 1999, 26.) Etenkin voimakkaasti oireilevien lasten sijaisvanhemmat joutuvat todellisen haasteen eteen. Yksinomaan heidän tietonsa ja taitonsa eivät voi vaativimmissa tapauksissa riittää nuoren turvallisen kehityksen tukemiseen, sillä kasvatustieteen erityistä ammattitaitoa heillä ei välttämättä ole.

Tällaisissa tilanteissa tärkeässä roolissa on muu kasvattajaverkosto, jonka puoleen sijaisvanhemmilla on mahdollista kääntyä ja apua ja tukea työhönsä pyytää. Sijaisvanhemmuus on ennen kaikkea yhteistyötä, ja sosiaalityöntekijä tärkein yhteistyökumppani (Ahto & Mikkola 1999, 26). Sijoitetun lapsen hoitajat tarvitsevat itse usein jatkuvaa työnohjausta ja koulutusta, jotta he osaisivat ja jaksaisivat hoitaa kaltoinkohdeltua ja oireilevaa lasta tai nuorta (Bardy & Heino 2012, 70).

Perhetilanteen monimutkaisuus ja monimuotoisuus saattaa nousta haasteeksi murrosikäiselle sijoitetulle lapselle, kun hän rakentaa omaa identiteettiään nuoruusiässä. Suhteet joutuu luomaan uudestaan ja muokkaamaan kaksiin vanhempiin ja nuori mahdollisesti maailmankuvaansa rakentaessaan pohtii myös omaa perhetilannettaan tarkemmin kuin ennen: miksi juuri hänelle on käynyt näin? Miksi hänen biologinen perheensä ei pysynyt koossa?

3 Sosiaalityöntekijöiden tarjoama tuki

3.1 Tuen muodot

Sosiaalinen tuki voidaan määritellä avuksi, joka pyrkii vähentämään negatiivisista elämäntapahtumista ja elämäntilanteista aiheutuvaa haittaa ja stressiä. Sosiaalista tukea voidaan antaa sekä yksilöille että ryhmille ja sosiaalisen tuen antaja voi olla melkein kuka vain, yksityinen henkilö tai ammattiauttaja. (Kumpusalo 1991, 13, 16.) Stressillä on negatiivisia vaikutuksia ihmisten terveyteen niin henkisesti, kuin fyysiselläkin tasolla, ja sosiaalisen tuen avulla yksittäisen ihmisen stressi voi vähentyä, ja sen mukana pienenee myös riski sairastua henkisesti tai fyysisesti. (House 1983, 4, 14.)

Sosiaaliseen tukeen sisältyy monenlaisia tuen muotoja. Se sisältää emotionaalisen, tiedollisen, toiminnallisen, aineellisen ja henkisen tuen muodot. Emotionaalinen tuki tarkoittaa muun muassa empatiaa, rakkautta ja kannustusta, jota toinen ihminen voi toiselle antaa. (Kumpusalo 1991, 14.) Se on toisesta huolehtimista ja välittämistä, ja ilmenee niin auttamis- ja kuunteluhaluina, kuin myös toisen rohkaisemisena ja uskonnollisten kykyyn selviytyä. Emotionaalista tukea osoitetaan sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa. (Leppiman 2010, 167.)

Tiedolliseen tukeen kuuluvat neuvot ja opastukset sekä opetus ja harjoitukset erilaisiin asioihin (Kumpusalo 1991, 14). Sijaisvanhemmillä tulisikin olla mahdollisuus erilaisiin koulutuksiin, työnohjaukseen, vanhempainohjantaan sekä vertais- ja pienryhmätoimintaan (Janhunen 2008, 142). Sijaisvanhempien vertaisryhmästä hyviä kokemuksia on raportoinut esimerkiksi Christine Väliavaara (2004, 47), jonka mukaan vertaisryhmästä sijaisvanhemmat ovat kokeneet saavansa lisää vahvuuksia lastensa tukemiseen. Ryhmä auttoi heitä myös huomioimaan paremmin sijaislasten taustat, ja millainen merkitys traumaattisilla kokemuksilla, itsetunnon tukemisella ja kiintymyssuhteeseen panostamisella on lasten elämässä. Sijaisvanhemmat kokivat tarvitsevansa enemmän tukea vielä lapsen kohtaamiseen ja käytäntöihin arjessa. Myös lapsen biologisten vanhempi-

en merkityksen ymmärtämiseen, lapsen henkilökohtaisten tarpeiden huomioimiseen ja omien vahvuuksien huomioimiseen kasvattajana sijaisvanhemmat kaipasivat tarvitsevana enemmän tukea vertaisryhmätoiminnalta.

Toiminnallinen tuki sisältää erilaisia palveluita, joiden avulla ihminen arjestaan paremmin selviytyy. Tällaisia voivat olla esimerkiksi kuntoutus ja soveltuva kuljetusmuoto esimerkiksi vammautuneelle ihmiselle. Aineellinen tuki on rahaa, tavaraa, apuvälineitä tai esimerkiksi lääkkeitä, joita ilman ihmisen on vaikea selviytyä. Henkistä tukea tarkoitetaan esimerkiksi yhteisesti jaetulla aatteella, uskonnolla tai filosofialla. (Kumpusalo 1991, 14.)

Arvostustuki on myös yksi sosiaalisen tuen muoto, joka tarkoittaa sosiaalista arvostusta ja tasa-arvoa. Arvostusta toisille osoitetaan palautteella, jonka pohjalta voidaan tehdä itsearviointia. Positiivinen palaute antaa voimavaroja ja luo uskoa siihen, että muutoksista voidaan selviytyä. (Leppiman 2010, 167.)

Sosiaalisen tuen antajat voidaan jakaa kolmeen eri tasoon. Primaaritasoon kuuluvat oman perheen jäsenet sekä läheisimmät ihmiset. Primaaritason henkilöiden sosiaalinen tuki on erityisen tärkeää ihmisen terveydelle. Sekundaaritasoon kuuluvat ystävät, työtoverit ja naapurit. He eivät ole niin läheisiä henkilöitä kuin primaaritasolla, mutta heidän kanssaan ollaan kuitenkin usein tekemisissä. (Kumpusalo 1991, 15.)

Tutkimukseni kohde on kuitenkin tertiaaritason sosiaalinen tuki. Tertiaaritason henkilöt eroavat muista siinä, että he eivät ole yksityishenkilöitä, vaan esimerkiksi viranomaisia ja julkisten ja yksityisten palvelujen työntekijöitä. Tertiaaritasolla sosiaalisen tuen antajat ovat yleensä saaneet jonkin sosiaalialan koulutuksen. (Kumpusalo 1991, 15–16.) Viranomaiset, joita sosiaalityöntekijät ovat, ovat sijaisvanhempien sosiaalisen tuen antajina tärkeässä asemassa. Työnsä kautta heillä on paljon tietoa ja resursseja, joita he voivat sijaisvanhemmille antaa heidän arkensa helpottamiseksi. Sosiaalisen tuen avulla sijaisvanhempien stressi työstään lasten kasvatuksen parissa saattaa pienentyä, ja he pystyvät paremmin tekemään työnsä niin, ettei se kuormittaisi heitä henkisesti liikaa.

Kaikki tuen muodot ovat tarpeellisia lapsiperheille, jotta vanhemmat pystyvät parhaalla mahdollisella tavalla huolehtimaan lapsistaan, ja lapsista kasvaa terveitä. Kaikki eivät kuitenkaan saa riittävästi sosiaalista tukea, ja tutkimuksista huolimatta tiedetään vain vähän siitä, miten vähän tukea saaville voitaisiin tarjota riittävästi tukea. Tukea tarjoavien ystävyysuhteiden rakentamiseen menee vuosia aikaa, ja ammattiapua antavat eivät välttämättä onnistu luomaan luotettavaa suhdetta, jossa kaikenlainen sosiaalinen tuki olisi mahdollista. (Cutrona 2002, 103–104.)

Sosiaalisen tuen vaikuttavuuteen vaikuttavat monet tekijät. Ei ole aivan sama kuka apua tarvitsee ja millainen hänen ongelmansa on. Avun ajoitus, laatu ja määrä vaikuttavat myös, sekä se, kuka apua antaa. Sosiaalisella ympäristöllä, avun tarvitsijan iällä, taustallaan ja persoonallisuudellaan on myös vaikutusta. (Kumpusalo 1991, 16.) Sosiaalinen tuki voi suoraan lisätä ihmisen hyvinvointia ja terveyttä, jos se kohdistuu suoraan ihmisen perustarpeisiin, kuten turvallisuuden tunteeseen, sosiaalisiin suhteisiin, hyväksyntään ja johonkin kuulumiseen. Suoran terveys- ja hyvinvointivaikutuksen lisäksi nämä positiiviset tuen muodot voivat vähentää negatiivisten asioiden, kuten stressin vaikutusta hyvinvointiin epäsuorasti toimien ikään kuin vaakana, jossa sosiaalinen tuki tasapainottaa stressiä hyvinvoinnin asteikolla. (House 1983, 30–32.)

Sosiaalista tukea pitäisi olla saatavilla silloin kun sitä tarvitaan, jotta vaikutus olisi suurin. Avun tarve määrittää melko pitkälle sitä, kuka apua voi antaa. Jotkut ongelmat ovat sellaisia, joiden ratkaisemiseen tarvitaan primaaritason henkilöitä, ja esimerkiksi naapurit tai ammattilaiset vain haittaisivat, ja joihinkin ongelmiin ei ilman ammattiapua voi paljon vaikuttaa. (Kumpusalo 1991, 17.)

3.2 Tuki sijaisvanhemmille

Sijoitussuhteiden katkeamisesta ja niiden syistä on tarjolla vain vähän tutkittua tietoa. Suomessa tutkimuksia aiheesta on tehty lähinnä opinnäytetyö-tasolla, mutta kokonai-

suudessaan ilmiötä ei ole tutkittu kovinkaan paljon. Tutkimuksista saatu tieto on osittain ristiriitaista, sillä vaikka yleisesti ajatellaan nuoren käyttäytymisen ja vaikeiden ongelmien, syntymävanhempien kanssa tehdyn yhteistyön vaikeuden välillä, ja sijoitusten ajatellaan katkeavan yleisimmin sijoitetun lapsen ollessa yli 15-vuotias. (Janhunen 2008, 123, 126.)

Mirjam Kallandin ja Jari Sinkkosen (2001, 522–523) tekemä laadullinen tutkimus on Suomessa miltei ainut laatuaan, joka tutkii pitkäaikaissijoitusten purkautumisen syitä. Heidän tutkimuksensa mukaan suurin riski sijoitusten purkautumisessa oli, että sijaisvanhemmilla on omia biologisia lapsia. Lapsettomien pariskuntien sijoitukset näyttävät kestävän varmemmin. Syyn Kalland ja Sinkkonen eivät kuitenkaan näe olevan biologisissa lapsissa, vaan tämä voi aiheuttaa muita ongelmia sijoitukseen. Vanhemmille, joilla on omia lapsia, sijoitetaan herkemmin vanhempia sijoitettuja lapsia. Biologisesti lapsettomien sijaisvanhempien arveltiin myös saavan sosiaalityöntekijöiltä enemmän tukea, sillä heillä ei ajatella olevan niin paljon kokemusta. Biologisia lapsia omaavat vanhemmat eivät myöskään välttämättä pyydä apua ja tukea niin herkästi, kuin aiempaa kokemusta omaamattomat sijaisvanhemmat.

Tarja Janhusen (2007, 44–48) tekemän kvalitatiivisen tutkimuksen mukaan sijoitusten purkautumisessa aloitteentekijänä on miltei 75%:ssa tapauksia sijaisvanhempia. Sijoituksen purkautumisen syynä oli useimmiten sijaisvanhempien väsyminen. Väsymisen syitä ei ollut eritelty tarkemmin, eikä sitä, miten väsyminen näkyi perheen arjessa. Janhunen pohtii myös, että tutkimuksesta ei selviä esimerkiksi onko väsyminen seurausta lapsen vaikeasta oireilusta, vai lapsen oireilu seurausta sijaisvanhemman väsymyksestä. Kaikkia sijoituksen syitä ei aina kirjata, joten Janhusen mukaan esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhempien riittämätön yhteistyö ja vähäinen tiedonsaanti lapsesta voi olla todellisuudessa sijoituksen purkaantumisen syynä joissain tapauksissa. Sijaisvanhemman väsymykseen näytti kuitenkin selkeiden liittyvän lapsen yksinäisyys, eli yhteydenpidon vähäisyys biologisiin vanhempiin.

Sosiaalityöntekijän roolia ajatellen Janhusen tutkimuksesta saadut tiedot viittaisivat sosiaalityöntekijän tärkeyteen syntymävanhempien ja sijaisvanhempien yhteistyön

luomisessa ja tukemisessa. Arvoitukseksi jäävät sijaisvanhempien väsymisen syyt, mutta uskoisin, että ainakin osa tästä syystä johtuneista sijoitusten katkeamisista olisi ehkäistävissä tehokkaammalla ja paremmin kohdennetulla tuella sijaisperheisiin. Kaikkea väsymystä tuskin tuen antamisellakaan saadaan poistettua, sillä väsyminen voi johtua lukuisista seikoista liittymättä välttämättä sijoitettuihin lapsiin mitenkään, mutta perhelanteen monimutkaisuus esimerkiksi lapsen oireillessa voimakkaasti tai yhteistyön ollessa haastavaa syntymävanhempien kanssa, voi sosiaalityöntekijän tuella olla merkittävä vaikutus jaksamiseen.

Kalland ja Sinkkonen (2001, 526) toteavat tutkimuksessaan sijaisperheiden tuen tarpeen olevan hyvin yksilökohtainen asia. Perheet ovat erilaisia, joten heidän tarpeensaakin ovat erilaisia. Sosiaalityöntekijöiden tulisi tapauskohtaisesti arvioida perheen tarve tukeen. Sosiaalityöntekijöiltä kysytään ammattitaitoa sen havaitsemisessa, mitkä tapaukset ovat haavoittuvimpia sijoituksen katkeamiselle. Janhusen (2008, 137–138) mukaan sijaisvanhemmat eivät koe saavansa riittävästi tukea sosiaalityöntekijöiltä. Ongelmallisimmaksi sijaisvanhemmat kokevat sosiaalityöntekijän tavoittamisen, ja työntekijöiden vaihtuvuus tuo lisää haasteita. Sosiaalityöntekijöiltä toivotaan enemmän perehtyneisyyttä lapsen tilanteeseen, aktiivisempaa yhteydenpitoa ja arvostusta sijaisvanhempien tekemää työtä kohtaan. Purkautuneissa sijoituksissa sijaisvanhemmat ovat esittäneet tyytymättömyyttään saamaansa tukea kohtaan. Myös Christine Välivaaran (2004, 43) raportissa Norsu-projektista, jossa kehitettiin menetelmiä sijaislasten äänen kuulumiseksi lastensuojelussa, raportoidaan sijaisvanhempien tuen saamattomuudesta sosiaalityöntekijöiltä. Haastatellut sijaisvanhemmat kertoivat tulevansa usein sivuutetuiksi sosiaalityöntekijöiden toimesta, eivätkä kokeneet olevansa tasa-vertaisia yhteistyökumppaneita. Myös tuen saamista he pitivät vähäisenä. Kuitenkin useat tutkimukset osoittavat, että sosiaalityöntekijöiden tuki sijaisvanhemmille, sekä käytännön tuki että henkinen tuki, ovat suuressa roolissa sijoitusten onnistumisen kannalta katsottuna (Berridge 2006, 250).

Perhehoidon rakenteiden tulee olla kunnossa, jotta sijaisperheitä pystytään riittävästi tukemaan heidän vaativassa tehtävässään. Tukemisen tulisi perustua perheiden ja sijoitettujen lasten yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen, ja sijoittavalta taholta pitäisi

löytyä ammattitaitoa ja työn olla riittävästi resursoitua. Kaikki perheet eivät tarvitse kaikkia palveluita, joten positiivisen priorisoinnin avulla valitaan palveluista ne, joita tarvitaan. Olemassa oleva palvelujärjestelmä ei yksistään saisi ohjata mitä tukea tarjotaan, eivätkä olemassa olevat tuet saisi rajoittaa tukimuotojen valintaa. Perheitä tulisi tukea perhekohtaisesti räätälöimällä juuri heidän tarvitsemansa tuen muotoa ja määrää. (Ketola 2008, 46.) Valitettavasti pula lastensuojelun työntekijöistä näkyy lastensuojelussa. Ei ole tarjolla riittävästi päteviä sosiaalityöntekijöitä, ja alaa vaivaa suuri työntekijöiden vaihtuvuus, joka on ongelmallista pitkäjänteisessä lastensuojelussa. Kokeneen sosiaalityöntekijän läsnäolo huostaanotossa ja sijoituksessa olisi tärkeää, samoin että tuttu työntekijä hoitaisi lapsen asioita pitkään. (Karjalainen & Forsberg & Linnas 2012, 298.)

Sijaisvanhemman ei ole tarkoituksenmukaista olla ongelmiansa kanssa yksin. Sijaisvanhemmilla on oikeus saada ohjausta ja tukea kasvatustehtävässään, ja tärkein yhteistyökumppani on lapsen asioita hoitava sosiaalityöntekijä. Myös muut ammattilaisauttajat ovat tarvittaessa mukana toiminnassa. (Ahto & Mikkola 1999, 24) Sijoituskäytännöillä ja sosiaalityöllä on suuri merkitys sijoituksen onnistumisessa. On olennaista ymmärtää sekä sijoitusta edeltäneiden että sen jälkeisten tapahtumien ja suhteiden merkityksen lapselle. Lapsen on tiedettävä kenen puoleen voi kääntyä ja hänen toiveensa turvallisuudesta ja osallisuudesta on otettava vakavasti. (Bardy & Heino 2012, 70.) Sijoituksen onnistumisen kannalta on tärkeää, että lapsen biologinen perhe ja sijaisperhe pystyvät yhteistyöhön, sillä tällöin lapsi voi kasvaa rauhassa uudessa perheessään saatuaan siihen ”luvan” syntymävanhemmiltaan ja sijoituksella on paremmat mahdollisuudet onnistua (mm. Koisti-Auer 2002, 10, 20; Bardy & Heino 2012, 70). Sosiaalityöntekijällä on tärkeä rooli yhteistyön luomisessa ja mahdollistamisessa lapsen biologisten ja sijaisvanhempien välille. Sijoituksen onnistumisen kannalta on tämän näkökulman mukaan tärkeää, että sosiaalityöntekijä saa luotua hyvän ja rakentavan yhteistyön hengen sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välille. Sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus olla molempien puolella; ottaa vastaan biologisten vanhempien huolen lapsen elinoloista sijaisperheessä ja tukea heitä luottamaan sijaisvanhempien kykyyn pitää huolta heidän lapsistaan, sekä tukea sijaisvanhempia ottamaan huomioon biologisten vanhempien tunteet ja tukea yhteydenpidossa näiden kesken.

Tutkimuksen valossa näyttäisi, että etenkin muutaman ensimmäisen sijoitusvuoden tuki on sijaisvanhemmille tärkeää. Intensiivinen tuki sijoituksen alkuvaiheessa ehkäisee hyvin ongelmien syntyä, ja luo pohjan yhteistyölle jos ongelmia sijoituksen myöhemässä vaiheessa ilmenee. Sijaisperheet tarvitsevat tunteen siitä, että sosiaalityöntekijä on kiinnostunut siitä, miten sijoitus perheessä lähtee alkuun ja on valmis omalta osaltaan kantamaan vastuun sijoituksen onnistumisesta. (Janhunen 2007, 80.) Pelastakaa Lapset Ry:n Minun Elämäni-projektissa vuosina 2003–2006 sijoituksen alkuvaiheen tukeen kiinnitettiin erityistä huomiota. Tapaamiset sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijöiden välillä olivat kuukausittaisia normaalin n. 2 kertaa vuodessa tapaamisten sijasta. Sijaisvanhempien ja lasten välistä vuorovaikutusta ja kiintymyssuhdetta tuettiin intensiivisesti työnohjauksella, videoinnilla ja keskusteluilla. Projektin aikana sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijöiden kotikäyntien lisäksi muu yhteydenpito lisääntyi. Sosiaalityöntekijästä tulee tutumpi, jolloin yhteydenpidon kynnys madaltuu. Alun intensiivisen tuen jälkeen asteittaisesti perustukeen siirtyminen on perusteltua, ja yhteistyöpohjan ollessa kunnossa myöhemmin muutos- tai kriisitilanteessa intensiivisen tuen käynnistäminen uudelleen on mahdollista. (Tervonen-Arnkil 2008, 147, 155.) Sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijöiden yhteistyöstä, ”yhteen hiileen puhaltamisen” ja sijaisvanhempien tuen saamisen tärkeydestä sijoituksen aikana raportoidaan myös Christine Välivaaran (2004, 59) projektiraportissa.

4 Tutkimuksen lähtökohdat

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää sijaisvanhempien kokemuksia saamastaan tuesta sosiaalityöntekijöiltä perheissä, joissa on tai on ollut nuoruusikäisiä, 12-18-vuotiaita sijoitettuja lapsia. Puhun nuorista sijoitetuista lapsista myös murrosikäisinä, sillä se kuvastaa hyvin kaikkia niitä muutoksia, joita nuori elämänsä tässä vaiheessa kokee niin fyysisessä, psyykkisessä kuin sosiaalisessa maailmassaan. Tutkimukseni tavoitteena on saada selville hyviä tuen muotoja, joita sijaisvanhemmat ovat kokeneet tarvitsevansa ja joista he ovat hyötäneet erityisesti murrosikäisten nuorten hoidossa. Tavoitteena on myös selvittää millaista tukea vanhemmat ovat jääneet kaipaamaan, ja millaista tukea he kaipaisivat lisää.

Nuoren sijoitetun lapsen tausta ja sijoitusikä voivat vaikuttaa hänen mahdollisten ongelmien laatuun ja haastavuuteen murrosiässä, joten pyrin selvittämään sijaislasten taustaa haastattelussa. Tärkeää on tietää myös ovatko nuoren mahdolliset ongelmat, joihin perhe tarvitsee tukea nousseet pintaan nuoren tullessa murrosikään, vai ovatko ne olleet haasteena aina. Murrosiän ja nuoruuden näkökulmasta haastatteluiden tekeminen on hedelmällisintä, sillä jos sijoitettu lapsi oireilee jollain tavalla sijoitukseen johtaneita kokemuksiaan ja sijoitusta, se todennäköisesti nousee pintaan murrosiässä, kun nuori alkaa rakentaa itselleen uutta identiteettiä ja pohtimaan kysymyksiä ”kuka minä olen?” ja ”millainen minä olen?”.

Välttämättä murrosikä ei aiheuta sijoitetulle lapselle oireilua, etenkin jos hän on saanut jo lapsena vaikeat kokemuksensa käsiteltyä, tai jos sijoitus on tapahtunut jo pikkuvauvana eikä negatiivisia kokemuksia ole ehtinyt niin paljon muodostua. Muut suojaavat tekijät ovat voineet myös vaikuttaa lapsen turvallisen kehityksen muodostumiseen. Usein murrosikä on kuitenkin aikaa, jolloin turvallisissakin olosuhteissa kasvanut lapsi oireilee ja kapinoo, ja vanhemmat ovat hätää kärsimässä nuoren oikkujen edessä, joten

tukea nuoren kanssa toimimiseen voisi moni tavallinenkin vanhempi kaivata. Sijoitetun lapsen vanhempana toimimisessa on etunsa, sillä tukea ja apua voi pyytää sosiaalityöntekijöiltä, joiden kanssa yhteistyö on valmiina olemassa, joten kynnyks avun pyytämiseen on todennäköisesti matalampi.

Haastateltavat sijaisvanhemmat olen hankkinut osittain Nuorten Ystävät ry:n kautta ja osittain omien kontaktieni kautta minulle ennestään tuntemattomista perheistä. Osa itse hankituista haastateltavista on saanut sijoitettuja lapsista suoraan kunnalta, osa taas järjestön kautta. Tutkimukseni tavoitteena ei kuitenkaan ole selvittää sitä, kuinka hyvin tukea heidän kauttaan on tarjolla ja toimiiko tuen antaminen, eikä vertailla järjestöjä keskenään, joten sen erittelemisen, kuka haastateltavista kuuluu mihinkin järjestöön, on tarpeetonta. Tavoitteena on saada mahdollisimman monipuolisesti selville hyviä tuen tarjoamisen käytäntöjä, sekä tietoa siitä, millaista tukea tulisi tarjota enemmän ja millaista ei ehkä ole ollenkaan tarjolla. Tämän vuoksi en erittele tutkimuksessani kumman yhteistyökumppanin kautta kukin haastateltava on tullut, vaan haastateltavien anonymiteetin lisäksi myös heidän yhteistyökumppaninsa pidetään tässä tutkimuksessa salassa.

4.2 Metodologiset lähtökohdat

Tutkimukseni on laadullinen, fenomenologinen haastattelututkimus. Pyrin saamaan tietoa laajemmalti siitä, mitä sijaisvanhemmat saamastaan tuesta ajattelevat ohjailematta heidän esille tuomiaan asioita liikaa.

Ihmistiede on tieteenä erilaista kuin esimerkiksi luonnontiede. Ihmistieteissä kuten sosiaalitieteessä tutkittava kohde ei ole materian tai esineiden tutkimista, vaan tutkimuskohteena ovat ilmiöt. Ilmiöiden tutkimisessa ei suoraan väitetä mitään siitä, mitä on olemassa, kuten esimerkiksi luonnontieteissä, vaan ilmiön tutkiminen on sen tutkimista, millaisia merkityksiä ihmiset antavat asioille. (Varto 1992, 85.) Kaikki tieto ja

kokemus liittyvät ilmiöihin, joten tietoisuutemme ympäröivästä maailmasta tuottaa tietoa. Tieto on riippuvaista ihmisen subjektiivisesta kokemuksesta. (Moustakas 1994, 44.) Fenomenologisen yhteiskuntatieteen lähtökohtana on ajatus siitä, että sosiaaliset organisaatiomuodot tarvitsevat osallistujia, jotta se voi olla olemassa. Ihmiset ovat aktiivisia subjekteja, jotka luovat merkityksiä omaansa, ja muiden toimintaan. Fenomenologisen lähestymistavan mukaan ihmiset kuvaavat ja luovat sosiaalista ympäristöä omien kokemuksiensa ja tulkintojensa kautta (Ulvinen 2012, 49–50.) Tulkintaa muovaavat siis yksilöiden kokemukset, ja eri yksilöiden kokemukset voivat erota toisistaan. Samoilla asioilla voi olla useita merkityksiä riippuen henkilöstä, jolta asiaa kysyy.

Fenomenologian kiinnostus kohdistuu ilmiöihin ja niiden tulkitsemiseen. Fenomenologia terminä tarkoittaa oppia ilmiöistä. Alun perin fenomenologia on ollut filosofinen suuntaus, josta on myöhemmin kehitetty tutkimuksellinen metodologia. (Metsämuuronen 2006, 92–93.) Tieteellisenä lähestymistapana fenomenologia ohjaa jokaista tutkimuksen vaihetta, oman asian ymmärryksen arviointia, tiedonkeruuta ja tulosten analyysiä. Ilmiöitä tutkitaan fenomenologiassa keskeisimmin ihmisen kokemusta, eli ihmisen mielessä rakentuneita merkityksiä tutkimalla. Ihmisen mielen merkitysmaailma muodostuu erilaisista kokemuksista, havainnoista, tunne-elämyksistä, mielikuvista, uskomuksista, mielipiteistä ja arvostuksista. Tutkija ei voi siis tavoittaa yksilöiden merkitysmaailmoja tutkimalla omilla aisteillaan jotain kohdetta, vaan tutkittavan on kerrottava ja kuvailtava näitä asioita tutkijalle. (Virtanen 2006, 152, 157.)

Fenomenologiassa kokemusta pidetään suhteena. Suhde on tajuavan subjektin ja hänen tajunnallisen toimintansa, sekä toiminnan suuntautumisen kohteen välinen. Nämä muodostavat subjektin ja objektin, jotka liittyvät yhteen kokemukseksi. Siihen, millaisena subjekti eli ihminen objektin eli kokemisen kohteen kokee, vaikuttaa ihmisen elämäntilanne eli situaatio. Ihminen on suhteessa elämäntilanteensa todellisuuteen. Elämäntilanne koostuu useista ulottuvuuksista, kaikesta minkä kanssa ihminen on suhteessa. (Perttula 2005, 116–117.) Yksilön suhde erinäisiin asioihin luo kokemuksia. Esimerkiksi naisena oleminen ei ole pelkästään biologinen fakta, vaan eri yksilöt antavat sille erilaisia merkityksiä. Kulttuuri, sosiaalinen ympäristö, kokemukset ja monet muut asiat voivat vaikuttaa siihen, millaisia merkityksiä tietty yksilö antaa naisena olemiselle.

(Laine 2010, 29.) Esimerkiksi seksuaalista väkivaltaa kokenut nainen voi kokea naiseutensa hankalana ja kipeänä asiana, jota täytyy piilotella. Toisenlainen henkilö taas saattaa kokea naiseuden asiana josta voi olla ylpeä, tai jota korostamalla voi saavuttaa etuja, joita ei ehkä muuten saavuttaisi. Fenomenologian mukaan ihmistä ei voi ymmärtää irrallaan suhteesta hänen elämäntodellisuudestaan (Laine 2010, 29). Kokemuksen suhteellisuuden vuoksi olen haastatteluissa pyrkinyt ensin selvittämään tutkittavien taustatietoja sen kartoittamiseksi, millaisista lähtökohdista käsin he sijaisvanhempina toimivat. Täydellistä situaation kuvausta ei kuitenkaan ole mahdollista saada, vaan täytyy keskittyä olennaisimpiin asioihin.

Fenomenologia ymmärtää ihmisen suhteen maailmaan olevan intentionaalinen. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki merkitsee ihmiselle jotain. Jokaisessa havainnossamme näytetään katsojan silmissä eri tavalla riippuen hänen tarkoituksiperistään, kiinnostuksestaan tai uskomuksistaan. Sama asia, esimerkiksi kauniin naisen näkeminen voi yhdelle ihmiselle merkitä kiinnostavaa asiaa, toiselle uhkaa, kolmannen mielessä taas kauniin naisen näkeminen voi aiheuttaa paheksuntaa. Mikään näkemämme ei ole neutraalia massaa, vaan kokemuksemme niistä muodostuvat niille antamiemme merkitysten mukaan. (Laine 2012, 29.)

Ihmisen kokemuksen ja sen merkityksen voi fenomenologian mukaan täysin ymmärtää vain se henkilö, joka asian kokee. Siksi fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan roolin tulisi olla vähäinen ja rajoittua tutkittavan kuuntelemiseen ja hänen kokemuksensa raportointiin. Aktiivinen, tulkitseva ote tiedonkeräämisen vaiheessa ei fenomenologiassa ole suotavaa. (DePoy & Gitlin 1998, 133–134.) Kysymykset olen rakentanut osittain puolistrukturoidun haastattelun muotoon, osittain teemahaastattelun muotoon. En tahdo rajata kysymyksillä liikaa sitä, mitä haastateltavat aiheesta tuovat ilmi, mutta on silti tärkeää että kysyn kaikilta haastateltavilta suunnilleen samoja kysymyksiä samoista teemoista, jättäen tilaa myös tarkentaville kysymyksille ja haastattelun vapaalle etenemiselle sellaiseen suuntaan, jota en ole etukäteen kysymyksenasetteluillani valinnut. Täyteen ohjaamattomuuteen tutkimushaastattelussa on mahdotonta päästä, sillä strukturoimatonkin keskustelu tapahtuu tutkijan aloitteesta ja on tavoitteellista (Puusa 2011, 73).

Koska fenomenologiassa on tärkeää, että tutkija tietoisesti pyrkii vapautumaan omista ennakkokäsityksistään, yritin pyrkiä siihen että kysymykset eivät ohjaa ajattelemaan pelkästään tietynlaisia asioita tai pitämään huonona tai hyvänä tiettyjä tuen muotoja. Tiedyt ennako-olettamukseni pitivät paikkansa, mutta yllättävän paljon esille tuli myös sellaisia asioita, joita en ollut osannut odottaa nousevan esille. Toivon tämän kertovan siitä, että kysymysten laatiminen ei ole epäonnistunut. Kysymysten laatimisessa käytin pohjana teoriaa, jonka olin ennen haastattelujen tekemistä selvittänyt. Pyrin tietoisesti siihen, että nimenomaan teoria ohjaisi minua, eikä niinkään se, mitä itse olen aiheesta ajatellut. Kuitenkin edelleen on mahdollista se, että teorianmuodostustani on ohjannut omat kokemukseni, että olen havainnut sellaisen teorian joka tukee ennakkokäsityksiäni, vaikka objektiivisuuteen olen pyrkinytkin.

Fenomenologista metodologiaa ei voi täysin tuntea ilman sen filosofisen perustan tunte-
musta (Järvinen & Järvinen 2000, 98). Fenomenologiaan liittyy tietynlaisia filosofisia
perusongelmia, kuten ihmiskäsitys ja tiedonkäsitys. Fenomenologinen ihmiskäsitykses-
sä keskeistä on kokemuksen, merkityksen ja yhteisöllisyyden käsitteet. Ihmiskäsitys
liittyy siihen, millainen ihminen on tutkimuskohteena. Tiedonkäsitys käsittelee sitä,
miten ja millaista tietoa kohteesta voi saada. Fenomenologinen tiedonkäsitys nostaa
esiin ymmärtämisen ja tulkinnan käsitteet. (Laine 2012, 28.) Mitä on oleminen ja miten
me tiedämme, ovat siis fenomenologisen ajattelutavan pohjalla olevia peruskysymyk-
siä. Fenomenologia on metodin lisäksi myös filosofia ja näkökulma (Ray 1994, 118.)

Keskeisimpiä fenomenologisen filosofian kantaisiä ovat Edmund Husserl ja Martin Hei-
degger. Heidän ajatuksensa erosivat hieman toisistaan. Husserl edustaa deskriptiivistä
eli kuvailevaa tieteenfilosofiaa ja Heidegger hermeneuttista fenomenologiaa. Husserlin
lähtökohta oli, että kaikki tieto perustuu kokemukseen, joten maailmaa on tutkittava
kokemusten kautta. Husserl edustaa puhdasta fenomenologiaa, jota myös transsen-
dentaaliseksi kutsutaan. Hän oli kiinnostunut puhtaasta kokemuksesta ja puhtaasta
kokijasta, joka ei ole suhteessa historialliseen aikaan ja kulttuuriin. Absoluuttinen tieto
on savutettavissa mahdollisimman puhtaasta kokemuksesta, yleisestä, absoluuttisesta,
yliyksilöllisestä historiattomasta tajunnasta. (Virtanen 2006, 153–155.) Husserlin mu-
kaan fenomenologia voi hyödyntää vain ja ainoastaan sellaista tietoa jota ihmisen tie-

toisuus tuottaa (Moustakas 1994, 45). Filosofisella tasolla Husserlille elämismaailma oli puhtaan kokemuksen maailma, ja empiiristen tieteiden ja arkikokemuksen tasolla taas elämismaailma oli kulttuuristen ja traditioiden värittämä (Niskanen 2005, 103). Kritiikkiä Husserl onkin saanut siitä, että hän yrittää erottaa ihmisen tajunnan erilleen maailmasta ja ihmisen elämismaailmasta. (Virtanen 2006, 155)

Heideggerin fenomenologiaa taas kutsutaan hermeneuttiseksi fenomenologiaksi. Heidegger erosi Husserlin ajattelusta siinä, että hänen mielestään ihmistä ja hänen ulkoista todellisuuttaan ei voi erottaa toisistaan, sillä tieto muodostuu niiden välisessä suhteessa. Heideggerin mukaan ihminen on aina suhteessa johonkin, joten ihminen on vähintään sidoksissa omaan olemiseensa. Ymmärtäminen ja tulkinta saavat merkityksensä ihmisen tavasta olla maailmassa, Heidegger puhuu täälläolosta. Se kuvaa tilannetta johon ihminen on syntynyt ja jossa hän on kasvanut ja tilanteita joissa hän on saanut käyttää valintaa. Ihminen on täällä, ja ymmärryksellä täälläolosta, omasta olemisesta ja muiden olemisesta on aina tulkinnallinen luonne. (Virtanen 2006, 156.) Aiinoa varma on oleminen, eikä itse voi päättää haluaako olla suhteessa maailmaan, vaan se on sitä aina (Niskanen 2005, 104–105).

Fenomenologisen tutkimuksen tutkimuserinteestä omemmaksi koen Heideggerin ajatukset, joiden mukaan ihmisen kokemuksia ei voi erottaa hänen elämänkontekstistaan. Ajatuksena tuntuu hankalalta löytää täysin puhdasta kokemusta ilman elämäntilanteen vaikutusta, vaikka ymmärrän kyllä ajatuksen siitä, että siihen pitäisi jollain tavalla pyrkiä vaikka sitä ei voisi koskaan saavuttaa. Aiemmat kokemuksemme, käsityksemme elämästä, uskomuksemme ja muut sellaiset asiat vaikuttavat kuitenkin tulkittaamme tulevista kokemuksista niin monella tasolla, että en usko olevan mahdollista edes eritellä kaikkia niitä tietoisesti. Mahdollisimman objektiivisen tiedon tuottamiseen kokemusta tutkimalla tähän tulee kuitenkin mielestäni Husserlilaisen ajatuksen mukaisesti pyrkiä, jotta voidaan yrittää huomioida ja poistaa näistä niin monen vaikutukset kuin se on inhimillisyyden rajoissa mahdollista.

Fenomenologian perusajatuksena on, että ensin tarkastelun kohde nähdään selvästi, ja näkemämme kuvataan tarkasti. Sen jälkeen näkemäämme pyritään selittämään tie-

teellisesti. Fenomenologiaa on kutsuttu tämän vuoksi myös kurinalaiseksi ihmettelyn asenteeksi. (Järvinen & Järvinen 2000, 199.) Etukäteen lukkoonlyötyjä teorioita tai käsitteitä ei tutkijalla tulisi olla, eikä huomion tulisi tutkittaessa kiinnittyä vain sellaisiin asioihin joita tutkija tuntee ennen tutkimuksen tekemistä. Ennakkoluuloton havainnointi on fenomenologisen tutkimuksen ydinajatus, jotta subjektiivista kokemusta voidaan tutkia. (Varto 1992, 86.) Fenomenologiassa havainnot ovat tiedon ydinlähteitä, eikä yksilöiden havaintoja ja kokemuksia voi epäillä ja kyseenalaistaa. (Moustakas 1994, 52.)

Laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus ei ole arvo tai tavoite, vaan sen on tutkimuksen tekemisen väline (Puusa & Juuti 2011, 47). Usein laadullisen tutkimuksen vastaparina esitetään määrällinen, eli kvantitatiivinen tutkimus. Nämä eivät ole toisiaan poissulkevia tutkimuksen tekotapoja, vaan niitä voidaan käyttää toisiaan täydentävinä. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena. Siinä ei pyritä löytämään "normia" tutkimusjoukosta, jonka puitteisiin vastaukset asettuvat, ja joka sallii poikkeukset, vaan yksittäiset vastaukset pyritään selvittämään niin, etteivät ne ole ristiriidassa tulkinnan kanssa, joka tutkimuksessa on esitetty. Tilastolliset todennäköisyydet eivät ole laadullisen tutkimuksen mielenkiinnon kohteena, vaan yksilölliset erot. (Alasuutari 2011, 31–32, 38–39.) Tämän vuoksi pyrin tuomaan esille mahdollisimman paljon asioita, joita haastateltavat tuovat esille sen perusteella, kuinka tärkeiksi he nämä asiat kokevat. Mitään keskivertaista tuen tarvitsijaa aineistosta ei voida löytää, vaan tulokset perustuvat yksilöllisiin kokemuksiin.

Laadullinen lähestymistapa tutkimukseen korostaa tiedon ja todellisuuden subjektiivista luonnetta. Yksittäisissä tapauksissa tutkimukseen osallistuvien ihmisten näkökulma korostuu, sillä tutkimuskohteena ovat tutkittavien kokemukset. (Puusa & Juuti 2011, 48–49.) Kaikki laadullinen tutkimus ei kuitenkaan ole samanlaista, vaikka niitä samalla nimityksellä kutsutaan. Kun puhutaan laadullisesta tutkimuksesta, ei voida yleispätevästi kertoa mitä se on. Laadullisen tutkimuksen nimissä voidaan tutkia monia asioita monista eri näkökulmista. Filosofisen näkökulman ymmärtäminen avaa hieman laadullisen tutkimisen moninaisuutta; tutkimusta voidaan luokitella tai tyypitellä eri tavoin eri tieteenfilosofian traditioiden kautta. Tällaisia luokitteluja voidaan tehdä muun mu-

assa sen suhteen, käytetäänkö tutkimusta kuvaamaan, selittämään vai ymmärtämään tutkimuskohdetta. Voidaan jaotella myös, onko tutkimuksen lähtökohta luonnontieteellinen, vai ihmistieteellinen. Myös ihmistieteissä on olemassa monia eri suuntauksia tutkimuksen metodologiseksi lähtökohdaksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 17, 25–34.)

Koska fenomenologiassa olennaisinta on tutkittavien kokemusmaailman esille tuominen, asettaa se haastattelututkimuksessa tutkijan tietynlaiseen asemaan. Tutkimuksen tekemisessä hyödyksi on, jos tutkijalla on omassa kokemusmaailmassaan kokemuksia tutkimuksen kohteensa olevasta ilmiöstä ja sen arkimaailman piirteistä. Samalla tutkijan olisi kuitenkin hyvä olla riittävän etäällä tutkittavasta aiheesta, jotta hän pystyisi pitämään oman sosiaalisen todellisuutensa riittävän etäällä tutkittavasta todellisuudesta. Riittävän etäisyyden etuna on se, että tutkittavasta asiasta saadaan riittävän laaja näkökulma. Tutkijan omana todellisuuteen pohjautuvana näkökulmasta tulee liian suppea tutkimuksen pohjaksi. Täysin tutkijankaan ei tarvitse pystyä irtaantumaan omasta kulttuuristaan ja maailmastaan, sillä se mahdollistaa tutkimuksen kohteen elämysmaailman ymmärtämisen ja tulkitsemisen. (Ulvinen 2012, 66–67.)

Kun fenomenologista tutkimusta tehdään, on tärkeää että tutkimuksessa kuvataan mistä lähtökohdista tutkimusta on alettu tehdä. Auki kirjoitetaan kaikki mitä lukijan arvellaan tarvitsevan, jotta hän voi arvioida tutkijan tiedekäsitystä, käsitystä maailmasta ja tieteen hallintaan liittyviä kysymyksiä. Tutkija luo itsestään tutkimusprofiilin, jonka tulisi olla mahdollisimman avoin ja läpinäkyvä. Tutkijan ja tutkimuskohteen välinen yhteys on tuotava esille selkeästi, koska sillä voi olla vaikutusta tutkijan havainnoimiin asioihin. (Virtanen 2006, 198–199.)

Omassa tutkielmassani ongelmalliseksi voi muodostua liian läheinen suhteeni tutkittavaan aiheeseen. Tutkimuskohteenani ovat sijaisvanhempien kokemukset saamastaan tuesta sosiaalityöntekijöiltä tilanteissa, joissa heillä on teini-ikäisiä lapsia sijoitettuina. Koska vanhempani toimivat sijaisvanhempina, on sijaisperheenä elämisen todellisuus minulle tuttua. Haastattelukysymykset rakensin kuitenkin teorian pohjalta, jotta omat tulkintani läheisten kokemuksista eivät vaikuttaisi liiksi siihen, mitä haastateltaviltani kysyn. Lähtökohtani on, että olen kuuden sijoitetun lapsen sijaissisar, joista kaksi saa-

pui perheeseemme minun vielä siellä asuessa. Loput neljä lasta ovat perheeseeni tulleet minun jo muutettuani kotoa pois. Läheiset välit vanhempiini ovat mahdollistaneet sijaisperheen arjen seuraamisen hyvin läheltä, joten sijoitettujen lasten kanssa toimimisen haasteet, sekä erilaiset tuen saamisen/saamattomuuden muodot. Tutkielman aihe kumpuaa näistä lähtökohdista, mutta olen pyrkinyt tutkimaan asiaa mahdollisimman avoimesti mahdollistaen uudet ajatukset.

Fenomenologisessa haastattelututkimuksessa täytyy siis kiinnittää huomiota tiettyihin seikkoihin. Koska tavoitteena on saada selville tutkittavien mahdollisimman välitön kokemus, on tutkijan pyrittävä vaikuttamaan mahdollisimman vähän tutkittavien esiintuomiin kokemuksiin. Mahdollisimman avoimet kysymykset mahdollisimman avoimessa ilmapiirissä luovat pohjan kokemusten kerronnalle. (Virtanen 2006, 170). Koska olen vielä kokematon tutkija, ja haastattelemisen on minulle uutta, en uskaltanut luottaa pelkästään avoimeen haastatteluun. Haastattelukysymykset rakensin teemoihin teorian pohjalta ja laadin valmiiksi tiettyjä esimerkkikysymyksiä. Kysymykset toimivat haastattelutilanteessa runkona, jotta muistaisin kysyä vähintään tietyt asiat, mutta itse haastattelutilanteessa kysymysten järjestykset, laajuus, ja kysymysmuodot vaihtelivat riippuen siitä, mitä haastateltavat tuovat esille, missä järjestyksessä. Haastattelun toteuttaminen muistutti eniten teemahaastattelua (Eskola & Vastamäki 2007, 25–26). Näin haastattelemalla mahdollistui myös tarkentavien kysymysten kysyminen.

Ensimmäinen haaste fenomenologisen haastattelun luomisessa on aiheen ja tutkimuskysymyksen luominen sellaiseksi, että sillä on merkitystä sekä sosiaalisesti, että henkilökohtaisella tasolla. Kysymyksen tulee olla siis tarkka ja selkeästi ymmärrettävissä oleva. Kysymysten on pyrittävä paljastamaan jotain olennaista ihmisten kokemuksista enemmän laadullisessa kuin määrällisessä mielessä. Hyvät kysymykset eivät pyri ennakoimaan vastauksia tai määrittelemään ennalta syy-seuraussuhteita. (Moustakas 1994, 104–105.) Tutkimusmetodin tulee pystyä antamaan tutkimukselle yllätysmahdollisuus, jolloin tutkimuksella on mahdollisuus osoittaa tutkijan ennakkoluulot ja hypoteesit myös vääriksi. (Alasuutari 2011, 80–83.)

Teorian olemassaolosta fenomenologisessa tutkimuksessa ollaan kahta mieltä. Toisaalta nähdään, että tieto muodostuu kokemuksen pohjalta refleksiivisen analyysin kautta, ja teoria olisi tästä näkökulmasta epäeettistä, sillä se ohjaa tiedonmuodostusta. Toiset taas ajattelevat teorian olevan välttämätön osa myös fenomenologista tutkimusta, sillä se paljastaa mahdollisia näkökulmia aiheeseen. (Ray 1994, 123–124.) Omassa tutkielmassani kallistun teorian olennaisuuteen, sillä koen aiheesta saavan laajemman kuvan, jonka pohjalta haastattelukysymyksiä voi muodostaa. Ilman teoriaa kysymykset pohjautuisivat pelkästään omiin ennakkokäsityksiini, jolloin tutkielmani tieteellinen pätevyys heikkenisi kovasti.

Tavoitteena välttää mahdollisimman paljon ilmiön redusointia, ja etenkin laadullisten tutkimuskohteiden muuttamista määrällisiksi. Ennakkoluuloton havainnointi kuuluu olennaisena osana fenomenologiseen tutkimukseen. Puhutaan myös oivaltavasta havainnoimisesta, jolla tarkoitetaan sitä, että tutkija selkeästi irtautuu ennakkoolettamuksistaan. Irtautuminen ei ole välttämättä helppoa, sillä vaikka olemme tietoisia omista ennakkooletuksista, meillä on taipumus lähestyä tutkimuskohdetamme niiden valossa. Tutkimustulosten kuvaaminen on tärkeä osa fenomenologista tutkimusta toimien sen ensivaiheena. Vasta kuvailemisen jälkeen voidaan tarkastella löytyykö ilmiöstä sellaisia piirteitä, joita voidaan yleistää. Sen perusteella, mitä ollaan saatu kuvailtua, voidaan päätellä millainen yleistäminen on mahdollista. Pyritään löytämään niitä yleisiä olemuksia joissa ilmiön osat ovat nähtävissä ja yksittäistä ilmiötä tarkastellaan esimerkkinä yleisestä. Fenomenologisen tutkimuksen mukaan ilmiötä tutkitaan havainnoimisen kautta sellaisena kuin se ilmenee. Ilmeneminen ei kuitenkaan koskaan ole täydellinen totuus, sillä ilmenemistä voivat vääristää monet seikat. Samalla tavoin kuin väärä valaistus estää näkemästä värejä oikein tai kulttuuriset itsensänselvyydet voivat jäädä havainnoimatta, voi ilmiön ilmenemiseen ja sen muotoihin vaikuttaa monenlaiset kompleksiset asiat. (Varto 1992, 86–89.)

Luotettavuutta arvioitaessa fenomenologisessa tutkimuksessa kiinnitetään huomiota tiettyihin asioihin. Tärkeimmät näistä mielestäni ovat tutkimusprosessin kuvaus ja perustelu. Tutkijan on kyettävä perustelemaan kaikki tutkimukseen liittyvät valintansa kaikissa tutkimusprosessin vaiheissa, jotta lukija voi hahmottaa prosessin kulun ja ko-

konaisuuden. Tutkijan vastuullisuus on toinen tärkeä kriteeri. Kaikki tutkimukselliset vaiheet tulee suorittaa systemaattisesti. Koska vain tutkija voi tietää täsmälleen miten tutkimus on toteutettu, sillä niin seikkaperäisesti tutkimusta ei voi raportoida että luki- ja voisi täsmälleen sen tietää. Tutkijalla on siis suuri vastuu tutkimuksensa toteuttamisesta ja tutkijan vastuulla on arvioida vastuullisuuttaan tutkimuksen toteuttamisessa. (Virtanen 2006, 202–203.)

Kokemuksia tutkittaessa tutkijan tulee löytää tutkittavia henkilöitä, joilla on kokemuksia tutkittavasta aiheesta ja sen ydinkysymyksistä. Eettisesti toimivat tutkija selvittää mahdollisille tutkittaville miksi heidän kokemuksensa ovat tutkimisen arvoisia ja tutkijat voivat sen perusteella päättää halukkuudestaan osallistua tutkimukseen. Ennakoon ymmärtämisen sijasta kokemuksen tutkija pyrkii tutustumaan tutkittavien elämäntilanteeseen sen sijaan, että hän pyrkii välittömästi pääsemään heidän pänsä sisälle. (Perttula 2005, 137.) Elämäntilanteeseen tutustuminen auttaa tutkijaa pääsemään sisälle tutkittavien kokemuksiin ja eläytymään heidän kokemuksiinsa, jos he tietävät tutkittavien taustoista ja elämäntilanteesta jotain. Fenomenologia sisältääkin yrityksen tavoittaa eletty maailma (Järvinen & Järvinen 2000, 206).

Laadullisessa analyysissä on kaksi vaihetta: havaintojen pelkistäminen ja arvoituksen ratkaiseminen. Pelkästään tutkimuksesta tehdyt havainnot eivät ole koskaan itsessään tuloksia laadullisessa tutkimuksessa. Havainnot ovat pelkästään johtolankoja, joita täytyy tulkita, jotta näiden takana piilevä tieto saadaan esille. Pelkistä havainnoista tehtyä tutkimusta kutsutaan selvitykseksi. Vaikka havainnot sinänsä olisivat mielenkiintoisia, johtopäätösten tekemättä jättäminen mahdollistaa kunkin lukijan tekemään omat johtopäätöksensä saaduista tuloksista maalaisjärkeä käyttäen. Tulkinnat voivat siis vaihdella lukijasta riippuen. Etenkin yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on usein vaikea erottaa tutkimuksen havaintoja ja tutkimuksen tuloksia, sillä havainnot ovat usein sellaisenaan hyvin mielenkiintoisia. (Alasuutari 2011, 39, 78–79).

Havaintojen pelkistämisessä on kaksi vaihetta: aineiston tarkastelu vain tietystä teoreettisesta metodologiasta ja tästä saatujen havaintojen yhdistäminen. Ensin kiinnitetään huomiota vain siihen, mikä on teoreettisen viitekehyksen ja tutkimuskysymyksen

kannalta olennaisinta, jolloin aineisto saadaan pelkistettyä "raakahavainnoiksi". Aineistoa voidaan usein tarkastella useammasta eri metodologiasta käsin, mutta tavoitteena on tarkastella yhdestä lähtökohdasta käsin. Havaintoja yhdistämällä havaintomäärää saadaan edelleen karsittua. Yhdistämisellä pyritään löytämään useita havaintoja koskeva yhteinen piirre tai muotoilemalla sääntö niin, että se pätee poikkeuksetta koko aineistoon. Tavoitteena ei kuitenkaan ole määritellä keskivertotapausta. (Alasuutari 2011, 40, 42.)

Arvoituksen ratkaiseminen tarkoittaa tulosten tulkintaa. Tulkinta annetaan viittaamalla aiemmista tutkimuksista ja teorioista johdettuihin selitysmalleihin tai tutkimustuloksiin. Tutkittavasta ilmiöstä tehdään merkitystulkinta käytävissä olevien vihjeiden ja johtolankojen avulla. Johtolankojen tulkinnassa apuna käytetään olemassa olevaa muuta tutkimusta ja kirjallisuutta. Mitä enemmän vihjeitä tutkijalla on aineistostaan löydettävissä, sen paremmin voi luottaa siihen, että ratkaisu on mielekäs eikä vain yksi monista mahdollisista tulkinnoista. (Alasuutari 2011, 44–48.)

Puolistrukturoitu haastattelu tarkoittaa, että kysymykset ovat kaikille samat, etukäteen päätetyt. Valmiita vastausvaihtoehtoja ei ole annettu, vaan haastateltavat saavat vastata omin sanoin. Teemahaastattelussa taas myöskään kysymyksiä ei ole etukäteen tarkasti määritelty, vaan tärkeintä on, että tietyt etukäteen valitut aihepiirit eli teemat tulee käsitellyksi. Kysymysten järjestys ja laajuus voi vaihdella haastattelusta riippuen. Teemahaastattelussa haastattelijalla voi olla käytössään tukilista, jossa tärkeimmät teemat ovat muistissa, mutta ei kuitenkaan valmiita kysymyksiä. (Eskola & Vastamäki 2007, 25–26; Puusa 2011, 81.) Omassa tutkimuksessani pääpaino on puolistrukturoidussa haastattelussa, sillä ensimmäistä tutkimusta tehdessäni turvallisemmalta tuntuu muodostaa pääsääntöisesti kysymykset etukäteen. Haluan kuitenkin antaa mahdollisuuden myös haastattelun aikana tehtäviin lisäkysymyksiin ja tarkentaviin kysymyksiin valitsemini teemoihin liittyen, joilta osin haastattelussani on teemahaastattelun piirteitä.

Puolistrukturoitujen ja täysin strukturoitujen haastattelujen eräs tärkeä ero piilee siinä, millaisiin tutkimuskysymyksiin ne soveltuvat vastaamaan. Täysin strukturoitu haastat-

telu sopii parhaiten valmiiden teorioiden ja mallien testaamiseen, kun taas vähemmän strukturoidut haastattelut soveltuvat vähemmän tutkittuihin aiheisiin, joihin teoriaa halutaan vasta saada muodostettua ja rakennettua. Näiden ääripäiden väliin mahtuu eritasoisesti strukturoituja haastatteluja. (Wengraf 2001, 60–61.) Tutkimukseni tulee olemaan välimaastosta, ei täysin strukturoitu eikä kokonaan avoin. Struktuuria löytyy osasta kysymyksiä, joiden kysymysmuodon olen miettinyt valmiiksi, mutta käytännössä tutkimuksen toteutus on kuitenkin teemahaastattelun kaltainen.

Koska tutkimuksessani haastattelutilanteessa ovat läsnä molemmat sijaisvanhemmat, on haastattelu samalla ryhmähaastattelu. Ryhmähaastattelu soveltuu esimerkiksi sellaiseen tilanteeseen, jolloin tutkija on kiinnostunut tutkittavien yhteisestä näkemyksestä tutkittavaan asiaan. Ryhmähaastattelussa haastateltavat voivat myös spontaanisti keskustella haastattelun aiheesta jolloin vastauksista voi tulla rikkaampia ja monipuolisempia. (Puusa 2011, 84.) Haastateltavat ovat toisilleen läheisiä ja tuttuja, koska ovat parisuhteessa, joten oletan haastattelumateriaalista molempien vanhempien ollessa paikalla tulevan monipuolisempaa. Molempien vanhempien kokemukset ovat hyvä tuoda esille, sillä kokemus tuen tarpeesta voi olla hyvin yksilökohtainen ja vanhemmat olla myös eri mieltä saamastaan tuesta. Kun keskenään keskustelu mahdollistuu, voi sen avulla tulla myös mieleen asioita, joita yksin haastattelussa ollessa ei välttämättä olisi tullut mieleen. Uskon myös, että kahdestaan haastattelussa ollessaan itse haastattelutilanne ei jännitä niin kovasti, ja haastateltavat ovat enemmän ”omalla maaperällä”, ja uskaltavat ehkä tuoda asioita avoimemmin esille. Kuitenkaan en voi tietää mahdollisista parisuhteen ongelmista, ja kuinka luottavaiset välit vanhemmilla on toisiinsa. Toisaalta voi myös olla, että joitain asioita ei puolisonsa läsnä ollessa uskalleta tuoda esille, joten jotain voi jäädä myös uupumaan.

Haastattelua toteuttaessa on tärkeää suunnitella myös haastattelupaikka. Paikan tulisi olla mahdollisimman rauhallinen eikä siellä saisi olla liikaa muita virikkeitä. Haastateltavan näkökulma on hyvä ottaa huomioon, joten haastattelupaikan ei kannata olla liian muodollinen ja virallinen, tarkoitus on että haastateltava tuntee olonsa hyväksi. (Eskola & Vastamäki 2007, 28–29.) Haastattelut olen tämän vuoksi suunnitellut toteuttavani haastateltavien kotona, mikäli se on mahdollista. Mahdollisimman lähellä oleminen

sijaisvanhempien arkikuvioita saa toivon mukaan heidät virittäytymään oman arkensa kautta haastatteluni aihepiiriin, jolloin toivon saavani mahdollisimman monipuolista aineistoa. Ongelmaksi voi muodostua muut kotona olevat henkilöt. Jos haastateltavilla on esimerkiksi pieniä lapsia, voi haastattelutilanteesta tulla rauhaton ja keskittyminen herpaantua muihin asioihin. Olisi tärkeää löytää kodista sellainen paikka, jossa haastatteluun keskittyminen on mahdollista.

Haastattelu, kuten mikään muukaan tutkimuksen muoto, ei ole täysin ongelmaton. Haastattelemisen vaatii tutkijalta kokemusta, ja taitoa ihmisten tulkintaan. Tutkittavien esille tuomat asiat ovat aina tutkittavien tulkintoja kyseessä olevasta ilmiöstä, joten todellista faktatietoa ilmiöstä ei ole mahdollista saada. Tutkijan on ymmärrettävä ero näiden kahden asian välillä. (Puusa 2011, 77.) Ensimmäisessä tutkielmassa minulla kokemusta haastattelemisesta ei vielä ole, joten tämä asettaa rajoituksia myös tulosten tulkinnalle. Kokemusta kuitenkin kertyy vain asioita tekemällä, ja taito ihmisten ja haastattelutilanteiden tulkintaan kehittyy kokemuksen myötä.

Koska haastattelututkimus tehdään vuorovaikutuksessa tutkijan ja haastateltavan välillä, on haastattelu herkkä erilaisille virheille. Tutkijan ja haastateltavan luottamukselliset välit ovat tärkeitä, jotta haastateltava uskaltaa tuoda esille rehellisesti asiat, etenkin jos kyseessä on herkkä aihe. Ihmisillä on taipumus vastata sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla, vaikka se ei olisi täysin totta, joten haastattelututkimus sisältää aina tietynlaisen virhemarginaalin. Voi myös käydä niin, että haastattelija ja haastateltava eivät puhu samaa kieltä; tutkijan käyttämä kieli ja termit ovat haastateltavalle vieraita, jolloin hän ei ehkä ymmärrä kysymystä, ja vastaa näin ollen mahdollisesti eri kysymykseen kuin haastattelija on tarkoittanut. Myös kysymysten muotoilu voi aiheuttaa väärinymmärryksen ja tulkintavirheiden mahdollisuuden. Tutkija voi myös tiedostamattaan johdatella kysymysten muotoilulla ja saada aikaan tietyn tyyppisiä vastauksia. Vaikka ongelmia haastattelututkimuksessa on, on tärkeää että tutkija tiedostaa riskin paikat ja kykenee arvioimaan näitä asioita tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa. (Puusa 2011, 78.)

4.3 Tutkimuseettisiä kysymyksiä

Pääsääntöisesti tutkijaa koskevat samat eettiset säännöt, periaatteet ja normit kuin ketä tahansa muuta ihmistä. Tutkimukseen liittyy näiden lisäksi kuitenkin muita eettisiä näkökohtia, joita normaalissa toiminnoissa ei tule vastaan. Tutkijan tehtävänä on toimia eettisesti kaikissa tutkimuksen teon vaiheissa, samalla tavalla kuin esimerkiksi lääkärit toimivat eettisesti oman ammattikuntansa edustajina. (Pietarinen 2002, 58.) Etiikka voidaan ymmärtää päätöksenteon taitona, sillä eettisille kysymyksille ominaista on, että niihin ei ole välttämättä oikeaa tai selkeää yksiselitteistä vastausta, eikä itse kysymyскään aina ole selkeä. Tutkija joutuu usein miettimään useista vaihtoehdoista eettisesti sopivimman, mutta etiikan lähtökohdaksi voi nousta monia eri periaatteita ja valinta perustuu siihen, minkä lähtökohdan on valinnut. Tällaisia valintoja voi tulla eteen esimerkiksi empiirisen tutkimuksen toteuttamisessa: kerätäänkö aineisto taloudellisesti, nopeasti, tehokkaasti vai vähiten haittaa tuottavasti? Osittain samoja ominaisuuksia voi löytyä useasta eri vaihtoehdosta, jolloin tutkijan on päätettävä mitä periaatetta priorisoi. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 22–23.)

Yksi tällainen valinta on tutkimushaastattelevien hankkiminen. Haastateltavien pitäisi suostua tutkimukseen omasta vapaasta tahdostaan ilman minkäänlaisia palkkioita tai ulkoapäin tulevia velvoitteita. (Mäkinen 2006, 87.) Tässä tutkielmassa ongelmalliseksi etiikan kannalta voi nousta tutkittavien hankintatapa. Osa tutkittavista on hankittu täysin ulkopuolisen toimijan toimesta, mutta osassa olen käyttänyt omia kontaktejani hyödyksi. Kontaktieni kautta löytyi osa haastateltavista. Mäkisen (2006, 87) mukaan ongelmaksi voi tulla se, että tutkimuksesta voi olla vaikea kieltäytyä tai kysymykset voidaan kokea liian tungetteleviksi, ja tuttuus voi tulla näin esteeksi. Omien kontaktieni kautta löytyneet haastateltavat ovat eri kontaktien kautta, joten uskon tämän vähentävän tunnistettavuuden riskiä. Ennen haastatteluiden sopimista varmistin näiltä haastateltavilta heidän halukkuutensa osallistua, ja he vaikuttivat aidosti halukkailta tutkimukseen osallistumaan. Haastatteluja suorittaessani olen pitänyt tarkasti huolen siitä, että henkilöiden nimiä ei missään vaiheessa paljasteta, eikä lopullisesta tutkielmasta voi päätellä keitä nämä haastatteluun osallistuneet henkilöt ovat. Pieni riski tunnistettavuuteen heidän osaltaan kuitenkin on olemassa, jotka auttoivat minua haastateltavi-

en hankkimisessa. Ulkopuoliset eivät kuitenkaan pysty millään tavalla päättelemään, keistä on kyse.

Kaikkien henkilöiden asuinpaikat, sijoittavat kunnat, yhteistyökumppanit ja tarkat perheen rakenteesta kertovat selostukset olen tietoisesti jättänyt tutkielmasta pois yksityisyyden suojaamiseksi ja tunnistettavuuden vähentämiseksi. Myöskään henkilöiden ammattiin tai työelämään liittyviä asioita en ole tässä tuonut esille, jotta heitä ei voisi niiden puolesta tunnistaa. Näitä kutsutaan suoriksi ja epäsuoriksi tunnistetiedoiksi. Suoria tunnistetietoja ovat henkilöiden nimet, osoitteet, henkilötunnukset ja syntymäajat, sekä esimerkiksi ääni ja kuva. Epäsuoria henkilötietoja ovat myös esimerkiksi työpaikat ja kädyt koulut tai muut tunnistevihjeet. Tällaisia voivat olla myös esimerkiksi ainutkertaisten tapahtumien tai elämänkulun kuvaukset. (Kuula 2006, 81–82.) Vaikka epäsuoria tunnistetietoja haastatteluissa tulikin paljon esille, on ne jätetty tutkielman raportista kokonaan pois. Vaikka esimerkiksi taustatietoina koulutusta, ammattia ja työtehtäviä kysyinkin, en ole eritellyt näitä tutkielmassa. Peitenimien käyttö on yksi anonymisoinnin keino (Kuula 2006, 215.) Alun perin suunnittelin korvaavani haastattelvien nimet analyysissa peitenimillä, ja näin haastateltavillekin kerroin tekeväni. Lopujen lopuksi päädyin kuitenkin poistamaan nimet kokonaan, joka on myös anonymisoinnin keino (mt., 215). Tähän ratkaisuun päädyin sen vuoksi, että pienestä aineistosta yksittäisten tutkimushenkilöiden vastauksia ei voida yhdistellä, ja yhdisteltyjen vastausten perusteella päätellä kenestä on kyse. Tämä tekniikka suojaa haastateltavien anonymiteettiä paremmin.

Eettiset pohdinnat liittyvät tavallisimmin tutkittavien oikeuksiin tietää avoimesti mistä tutkimuksessa on kysymys ja mihin tietoja käytetään (DePoy & Gitlin 1998, 22). Eettiset seikat huomioon ottaen kerroin haastateltaville sekä heitä haastatteluihin pyytäessäni, sekä haastattelutilanteessa ennen aloittamista, että materiaalia käytetään vain tähän tutkimukseen, ja kokonaisuudessaan niihin pääsen käsiksi vain minä. Kerroin myös, että kaikki materiaalit, sekä nauhoitetut että litteroidut versiot hävitetään tutkielman valmistuttua, samoin kuin hävitetään haastateltavien henkilötiedot.

Yleinen virhe haastattelututkimusten tekemisessä on kysymysten muotoilu. Kysymyksiä ei tulisi muotoilla niin, että ne mahdollistavat vain yhdellä tavalla vastaamisen, eli siis ovat johdattelevia. (Mäkinen 2006, 93.) Olen pyrkinyt huomioimaan kysymysten johdattelevuuden ja mahdollisuuksien mukaan luomaan kysymykset neutraaleiksi, jotta mikä tahansa vastausvaihtoehto mahdollistuu. Koska omassa henkilökohtaisessa elämässäni sijaisperhetoiminta on hyvin lähellä, yritin myös huomioida haastatteluissa oman ennakkotietoni vaikutuksia haastateltavien esille tuomiin asioihin. Tämän vuoksi pyrin käyttämään tekniikkaa, jossa haastattelijoilta kaivetaan tieto esiintymällä itse tietämättömänä (Mäkinen 2006, 96.) Pyrin tietoisesti siihen, että vaikka olisin tiennyt jonkin asian kokemusteni perusteella tai arvellut jonkun asian johtuvan jostain, pyrin kysymään kysymyksiä niin, että haastateltavat sanovat asiat ääneen. Pyrin siihen, että tulkinnanvaraa haastateltavien tarkoittamista asioista jäisi mahdollisimman vähän, jolloin heidän oma tulkintansa saisi mahdollisimman paljon tilaa.

4.4 Aineisto ja sen käsittely

Aineiston olen kerännyt haastattelemalla sijaisvanhempia. Haastatteluihin osallistui 5 paria sijaisvanhempia, jokaisessa olivat mukana molemmat vanhemmat. Kolme haastateltavista pareista löytyi Nuorten Ystävien avustuksella heidän asiakaskunnastaan, osan taas löysin omien kontaktieni kautta, kuitenkin sellaisia henkilöitä, jotka ovat minulle entuudestaan tuntemattomia. Toisella näistä sijoitetut lapset ovat suoraan sijoitavalta kunnalta, toisella taas on tukenaan yksityinen lasten sijoituksia hoitava järjestö. Vaikka Nuorten Ystävät on ollut apuna haastateltavien sijaisvanhempien löytämiseksi, tutkielma on itsenäinen tutkimus eikä sillä ole kytköksiä Nuorten Ystäviin.

Nuorten ystävien sijaisperheille lähetettiin sähköpostitse pyyntö tutkimukseen osallistumiseksi, jossa tutkielmasta kerrottiin tarkemmin (Liite 1). Suostumuksestaan osallistujat ilmoittivat Nuorten Ystävien sosiaalityöntekijälle, joka lähetti haastateltavien yhteystiedot minulle. Omien kontaktieni kautta löytyneiltä haastateltavilta suostumusta

kysyttiin puhelimitse tai sähköpostitse. Itse en aluksi ollut heihin suoraan yhteydessä, vaan omien tuttujeni kautta löytyneisiin haastateltaviin tuttuni olivat aluksi yhteydessä. Suostumukset jälkeen sain heidän yhteystietonsa, jonka jälkeen olin heihin puhelimitse yhteydessä ja kerroin pääpiirteittäin tutkielman aiheen ja sovimme haastatteluajankohdat.

Jokainen haastateltavista perheistä asuu eri paikkakunnilla. Asuinpaikoilla ei ole tutkielman kannalta merkitystä, joten niitä en yksityisyydensuojan nimissä tuo esille. Myöskään sijoittavia kuntia, tai sijoituksessa mukana olevia organisaatioita en erittele, sillä tarkoituksena on tuoda esille tukeen liittyviä tekijöitä eikä sitä, miten ne missäkin paikassa toimivat.

Ennen varsinaisia haastatteluita suoritin koehaastattelun. Koehaastattelussa apuna käytin vanhempiani, jotka toimivat sijaisvanhempina. Koehaastattelussa nousseiden asioiden pohjalta muokkasin kysymyksiäni, lisäsin niitä ja jätin päällekkäisiä kysymyksiä pois. Koehaastattelun avulla kysymysten järjestyksestä tuli myös loogisempi. Koehaastattelu toi myös varmuutta varsinaisten haastattelujen suorittamiseen, kun ensimmäinen haastattelu oli jo periaatteessa tehty, ja haastattelun sisältö tutumpaa.

Jokainen haastattelutilanne tapahtui perheen kotona. Haastattelut ajoitettiin niin, että perheen lapset eivät olleet paikalla, joten haastattelut sujuivat rauhallisessa ympäristössä. Yhdessä haastattelussa perheen poika tuli koulusta kesken haastattelun, jolloin tilanne keskeytyi hetkeksi kunnes poika meni touhuamaan omia asioitaan, ja yhtä haastattelua ei ollut mahdollista järjestää niin, etteivät lapset olisi olleet kotona, mutta he pyrkivät olemaan talon toisissa tiloissa. Pieniä häiriötekijöitä lasten liikkuminen välillä samassa tilassa kuitenkin haastatteluun toi.

Haastattelujen aluksi kertosin tutkielmani aiheen ja tutkimustavoitteeni, sekä kerroin vanhemmille että haastattelut nauhoitetaan. Nauhoittaminen sopi kaikille haastateltaville. Kerroin myös, että haastattelumateriaalit tulevat vain minun käyttööni, ja sekä nauhalla oleva materiaali että litteroitu materiaali sekä perheiden yhteystiedot hävitetään tutkielman valmistuttua. Tähdensin myös, että haastattelumateriaalit kokonai-

suudessaan tulevat vain omaan käyttööni, eikä pääsyä niihin muilla ole. Kerroin henkilötiedot muutettavan tai poistettavan, joten tutkielmasta ei voida yksittäisiä haastateltavia tunnistaa. Sellaisissa otteissa, joissa on yksittäisen kommentin sijasta käytetty keskustelun osaa, olen eritellyt itseni haastattelijaksi, perheen äidin sijaisäidiksi ja perheen isän sijaisisäksi. Eri otteissa ei kuitenkaan välttämättä ole samojen henkilöiden puhetta, vaikka ne samalla nimellä kulkevatkin.

Haastattelun aikana käytin valmiiksi laatimaani haastattelurunkoa hyödyksi (Liite 2). Aluksi kysyin perheen taustatietoja ja perhehistoriaa biologisten lasten sekä sijoitettujen lasten osalta. Myös vanhempien työllisyystilanne ja koulutus kiinnosti minua. Taustatietojen jälkeen siirryin sijoitettujen lasten murrosikäisyyden piirteisiin, jonka jälkeen paneuduin tarkemmin vanhempien kokemaan tuen saamiseen. Kaikilla haastateltavilla haastattelut eivät edenneet samalla tavalla, vaan eroja oli muun muassa kysymysten järjestyksellä. Jos vanhemmat sivusivat aiheita, joista kysymyksiä olisi ollut vasta myöhemmin, siirryimme sujuvasti sellaisiin kysymyksiin jotka luontevasti tulivat eteen. Lopuksi kuitenkin kävin läpi, että kaikkia teemoja, joita olin etukäteen valittu, oli käsitelty sillä laajuudella kuin olin tarkoittanut. Jos jotain oli käsittelemättä, palasimme siihen vielä lopuksi.

Haastatteluiden kestot vaihtelivat hyvin paljon riippuen siitä, kuinka vuolaasti sijaisvanhemmat jakoivat kokemuksiaan. Lyhin haastattelu kesti 45 minuuttia ja pisin 2 tuntia ja 10 minuuttia. Joiltain haastateltavilta vastauksia tuli valmiiksi jo sellaisiinkin kysymyksiin, joita ei ollut ehditty kysyttyä, ja toisia haastateltavia täytyi enemmän ohjata kysymysten ja lisäkysymysten avulla. Lisäkysymyksiä ja tarkentavia kysymyksiä kyselin jokaiselta haastateltavalta sen mukaan, mitä keskustelussa nousi esille.

Nauhoitetut haastattelut ja litteroin kirjalliseen muotoon analyysiä varten. Litteroin mahdollisimman sanatarkasti, kuitenkin jättäen pois hyväksyvät ja myötäilevät yksittäiset sanat ja äännähdykset, joita haastateltavan kertoessa asiaansa sanoin. En koe niiden tuovan lisäarvoa haastatteluiden analysoimiseen, ja niiden poisjättäminen helpottaa haastatteluiden lukemista ja analyysiä, sillä teksti on yhtenäisempää ja selkeä-

pää. Kuitenkin myötäilevät ja hyväksyvät sanat olen kirjoittanut auki sellaisissa tilanteissa, kun äänessä ei ole ollut kukaan muu, vaan puheessa on ollut tauko.

Litteroinnin jälkeen analysoin haastatteluja. Kävin läpi haastatteluja ja merkitsin ylös teemat, joista haastateltavat puhuivat. Tämän jälkeen aloin yhdistelemään asioita ja etsimään haastatteluista samoja teemoja. Näiden pohjalta rakensin tutkielmaani pääasiat, tärkeimmät tekijät joita haastateltavat toivat ilmi tukeen liittyen. Tutkin myös haastateltavien esille tuomia asioita nuorten murrosikäisyyteen ja taustaan liittyen. Litteroinnissa haastateltavat kulkivat peitenimillä, mutta lopullisesta tutkielmasta olen poistanut myös yksittäisistä otteista haastateltavien nimet yksityisyyden suojaamiseksi. Tutkimustehtävän kannalta ei ole olennaista voida yhdistää eri kommentteja tiettyyn yhteen henkilöön.

Haastattelumateriaalit on säilytetty salasanalla suojatussa tietokoneessa, joten kenelläkään muulla ei ole niihin ollut pääsyä. Kaikkia aineistoja olen käsitellyt vain kotonani, joten mahdollisuus aineistojen joutumisen vääriin käsiin on minimoitu.

5 Tulokset

5.1 Taustan vaikutus murrosiän kulkuun

Selkeitä yhdistäviä tekijöitä sijoitettujen murrosikäisten lasten oirehtimisessa ja murrosiän kulussa ei löytynyt. Yhteistä kuitenkin oli se, että yhdenkään nuoren kasvaminen ja elämä ei ole ollut ongelmaton, ja sijoitetun lapsen vaikea perhetausta on jokaisessa tapauksessa jättänyt jonkinlaisia jälkiä nuoren kasvamiseen ja kehitykseen. Nuoren oirehtiminen näytti kuitenkin liittyvän vahvasti siihen, miten paljon sijaisvanhemmat kokivat tarvitsevansa tukea ja kuinka jaksaviksi he itsensä kokivat. Ongelmat eivät kuitenkaan vahvasti liittyneet nimenomaan murrosikäisyyteen, eivätkä ongelmat puhjonneet juuri silloin, vaan jos ongelmia oli, niitä oli ollut aina ja murrosikäiseksi tuleminen voimisti oireita.

”Siis Roopehan, siis onhan se meillä ollessaan muuttunu ihan niinku erilaisiksi pojaksi, mutta että kyllähän ne tulee ne murkkuiän ongelmat sitten nyt että on kaikennäköstä, no sitä levottomuutta oli jo ennenki, mutta välillä ne mielialat vaihtelee ja ei tiä oikeen missä on hyvä olla ja missä ei.”

Suurimmalla osalla haastateltavia lapset olivat tulleet perheeseen suhteellisen vanhoina, yli 10-vuotiaina. Kuitenkin miltei jokaisella oli takanaan lastensuojelulaitoksessa asumista, lyhyin laitosjakso oli 2 vuotta, pisimmillään laitoksessa oli vierähtänyt yli 7 vuotta. Yhden perheen lapset olivat tulleet nuorena, 2- ja 6-vuotiaina suoraan sijaisperheeseen. Myös muut tutkielmassani mukana olleet lapset olivat huostaanotettu alun perin alle kouluikäisenä, lukuun ottamatta yhtä lasta, joka oli sijoitettaessa 10-vuotias. Aiemmat tutkimukset osoittavat, että alle 7-vuotiaana sijoitetuilla lapsilla, jotka ovat saaneet yksilöterapiaa, on muita paremmat mahdollisuudet selviytyä (Hukkainen 2002, 48). Myös ulkomaalaiset tutkimukset osoittavat, että jo varttuneempien lasten sijoitukset ovat alttiimpia perhesijoitusten katkeamiselle kuin pieninä lapsina sijoitetut (Berridge 1999, 245). Tästä tutkielmasta ei löydy viitteitä samaan suuntaan, sillä tutkimuksen vaikeimmin oireilevat nuoret olivat sijoitettu hyvin nuorina ja heillä oli pitkään ollut massiiviset terapiat n. 4 kertaa viikossa. Tämän aineiston perusteella

tapahtumilla ennen sijoittamista on ollut suurempi vaikutus nuoren oireiluun kuin sijoitusiällä. Toisaalta suurin osa nuorista oli alun perin huostaan otettu melko nuorina, vaikka nykyiseen sijaisperheeseen he olivatkin tulleet vasta lähempänä teini-ikää tai teini-ikäisinä.

Osan nuorista vanhemmat kokivat suhteellisen helpoiksi. Vain yksi perhe toi esille, että nuorten kanssa heillä ei ole ongelmia. Nämä nuoret olivat tulleet perheeseen 14- ja 17-vuotiaana, joista vanhempi oli tullut vasta pari viikkoa ennen haastattelun tekemistä, ja nuorempi oli ehtinyt olla jo pari vuotta. Nämä nuoret ja heidän ongelmansa olivat haastateltaville entuudestaan tuttuja, ja nuoret olivat ”perhekelpoiseksi” todettu. Toisen kohdalla lyhyt aika ennen täysi-ikäistymistä vaikutti perheen valintaan ottaa nuori sijoitukseen, sillä muutokset lastensuojelulaitoksessa olisivat pakottaneet nuoren vaihtamaan mahdollisesti paikkakuntaa. Sijaisvanhemmat kokivat pärjäävänsä poikien kanssa hyvin, ja kokivat tyttöjen kanssa toimimisen olevan paljon haastavampaa. Perheellä on kokemusta biologisista lapsista tytöissä, ja he kokivat ettei tyttöjen ja poikien haasteita voi verrata keskenään.

”Että kyllä mä tähän mennessä mitä sanon, ni kyllä mulla on ollu vaikiampaa tuon meidän vanhimman tytön kanssa entä ku näitten poikien kans, että tytöt on niin erilaisia sitten”

”Sen huomaa tuolla laitoksessa myös, että se on niinku, tytöt on täysin erilaisi ku. Niitten kans saa vääntää kyllä niin tosissaan ku...”

Arkiset ongelmat nuorten kanssa olivat hyvin yleisiä haastateltavien keskuudessa. Haastateltavat kokivat, että joutuivat opettamaan arjen elämistä lapsille uudelleen.

” Ne on varmaan semmosia että me käytiin näitä keskusteluita noiden poikien, omien poikien kanssa kun ne oli niinku 4 ja 5-vuotiaita. Että jos meille tulee vieraita, niin sinun ei tarvitse siinä koko ajan pyöriä ja tahtoa jotakin ja säätää omia juttuja just sillä hetkellä... Että niinkö ne asiat on käyty niinku sillon tavallaan oikeessa ajassa, semmoset asiat läpi.”

Ongelmia ei liitetty niinkään murrosiän ongelmiksi, vaan ne nähtiin taustasta johtuviksi haasteiksi. Asiat, jotka ovat olleet omien lasten kanssa itsestään selviä, eivät ole olleet sitä enää sijoitettujen lasten kanssa. Esimerkiksi suihkussa käymisestä on joutunut yli

14-vuotiaille lapsille opettamaan, että shampoota käytetään hiuksiin ja saippuaa muualle iholle, vaikka laitostausta nuorella pienestä pitäen onkin taustalla. Nuoren kanssa käsiteltävät asiat olivat nuoren ikätasoon nähden sellaisia, jotka normaalissa tilanteissa ja biologisten lasten kanssa ovat olleet itsestäänselvyyksiä. Myös nuorten käyttäytymisellä huomattiin olevan eroavaisuuksia biologisessa perheessä kasvaneisiin lapsiin. Helpoksikin mielletty nuoret eivät välttämättä osaa olla luontevasti perheessä, vaan hakeutuvat omiin oloihinsa huoneeseensa. Tavallinen perheenjäsenten välinen ”kiusaminen” ja pelleily ei tule luonnostaan.

Laitossijoituksen peruja nähtiin olevan eräänlainen arjen taitojen omaksumattomuus. Koettiin että kaikki täytyy käskää, eikä nuorella ole oma-aloitteisuutta. Esimerkiksi ilta-palan syömistä ei välttämättä osattu tehdä itse eikä jääkaapille mennä nälän tullessa, vaan asiat tapahtuvat kellolleen kellon mukaan. Omien mielipiteiden ilmaisun vähäisyys huoletti myös vanhempia, jonka myös nähtiin juontavan juurensa laitospäisestä ympäristöstä, jossa nuoren omalle mielipiteelle ei sijaisvanhempien mukaan jää niin paljon tilaa, kuin perheessä.

Perheen arjen koettiin muuttuneen sijoitettujen lasten tulon myötä, olivatpa he murrosiässä tai eivät.

”Sijaisäiti: Meidän arki ei oo sen jälkeen ollu varmaan normaalia ku nämä tuli (naurua). Normaalisuus on hävinny että tuota kumpikin on semmosia ongelmaisia lapsia, että...”

Haastattelija: Joo. Millä tavalla se näkyy?

Sijaisäiti: No tuota sen in nämä käytöshäiriöthän ne on ja sitten tuota kouluvaikeudet ja tämän tyyppiset

Haastattelija: Joo. Minkälaisia käytöshäiriöitä?

Sijaisäiti: Aggressiivisuutta, valehtelua, tämän tyyppistä

Sijaisäiti: Ja sitten niinku semmosta yleistä levottomuutta.”

Murrosiän kuohunta saattoi näyttäytyä päinvastaisena sisäänpäin kääntyneisyytenä. Eristäytyminen ja syrjäytyminen pelkästään omaan huoneeseensa huoletti eräitä vanhempia, sillä he kokivat nuorten mieltävän vain itseksensä asioitaan eivätkä he osan-

neet niistä puhua. Tavallista murrosikäisen käyttäytymistäkin löytyi ovien paukuttelun muodossa, mutta murrosiän kuohunnasta oli muuten selvitty helpolla.

Sijoitetun nuoren taustan nähtiin vaikuttavan jonkin verran hänen käyttäytymiseensä murrosiässä. Jonkinlaista käytöksen periytymistä oli nähtävissä, ja ongelmien olevan samansuuntaisia kuin biologisilla vanhemmilla. Esimerkiksi päihdeperheestä tullut nuori on luontaisesti sijaisvanhempien kokemuksen mukaan hyvin kiinnostunut päihteistä.

”No kyllä se varmaan silleesti näkyy että kyllähän niinkö, jos vertaa poikiaki keskenään, niin Juuso on tuota päihdetaustasesta perheestä, ni kyllähän se itekki niistä kovasti puhuu ja tietää koko ajan kaikki päihteet mistä niitä saa ja mihin hintaan ja että eihän Matias semmosista puhu ollenkaan.”

Vaikka nuori ei päihteitä myöntänyt kuitenkaan haluavansa käyttää, oli hän useamman kerran jäänyt kiinni alkoholin käytöstä, sekä polteltavien huumeiden käytöstä. Ongelmien herkkä periytyvyys näkyi myös esimerkiksi seksuaalisessa käyttäytymisessä. Biologisen kodin vapaa seksuaalinen ilmapiiri ja lapsen altistuminen sille, on voinut olla osasyynä varhaisiin seksikokeiluihin ja ”poikien pyörittämiseen” haastateltavien sijaisvanhempien 13-vuotiaalla tytöllä.

Vaikka suurin osa haastateltavista perheistä koki murrosiän menneen suhteellisen hyvin nuoren taustoihin nähden, suuriakin ongelmia perheillä sijoitettujen nuorten kanssa oli. Pahiten oireilevat nuoret tämän tutkimuksen pohjalta näyttäisivät tulevan hyvin sekaisista olosuhteista, joihin liittyy alkoholia, väkivaltaisuutta ja epäilyä seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Sijaisvanhemmat kokivat nämä nuoret hyvin voimakkaasti oireileviksi ja apua tarvitseviksi. Myös aiempien tutkimusten mukaan seksuaalisesti kaltoinkohdellut lapset ovat suurimmassa riskissä erilaisten psykososiaalisten ongelmien syntymiseen ja esiintymiseen. Mitä suurempi määrä traumatisoivia asioita lapsen elämässä on ollut, sen suurempi määrä oireita hänellä saattaa olla. (Hukkanen 2002, 44.) Vaikka tässä tutkielmassa lasten taustoja ei tarkasti välttämättä tiedetty, se mitä tiedettiin antaa tukea tälle ajatukselle. Nuoren avun tarve heijastui suoraan myös sijaisvanhempien omaan avun ja tuen tarpeeseen. Jatkuva riitaisuus, itsetuhoisuus, huuto, raivoaminen, sosiaalisten taitojen ja empatian puute, sekä nuoren itsetunnon ongelmat, jot-

ka näkyvät valehteluna, äärimmäisenä kateutena ja pahana olona olivat vaikeimpien nuorten ongelmina.

”Niin jotenki sillain huomaa Anniinasta (14v.), et se yrittää olla kauheen muka iso, ja se on oikeasti aivan resu sisältä. Että näyttää tuommonen pitkä, laiha, meikattu tyttö, niin ei niinkö näy päälle, että viiltelee ittiään ja valehtelee minkä kerkiää ja kokee kaikki tekemiset niinkö terroritekona häntä kohtaan.”

Nuoren äärimmäinen kateus, joka nähtiin oireeksi heikosta itsetunnosta, vaikutti olevan hyvin haastava käyttäytymisen muoto, joka aiheuttaa sijaisvanhemmille haasteita jaksamisen kanssa. Kateus näkyi monissa arkisissa asioissa. Oman mielen mukaisten päätösten tekeminen on hyvin vaikeaa, sillä lapsella on koko ajan olemassa pelko, olisiko joku toinen vaihtoehto sittenkin parempi. Sisarusten keskellä tämä näkyy niin, että tehdään päätöksiä sen mukaan mitä toinen tekee, jotta toinen ei saa ainakaan parempaa. Esimerkiksi irtokarkkipussia valitessa katsotaan toiselta, mitä toinen ottaa, ja valitaan omat karkit sen mukaan, jotta ei tee itselleen huonompaa pussia, mutta valittuihin karkkeihin ollaan kuitenkin tyytymättömiä, sillä ne eivät ole niitä joista itse pitää. Kotitöissä koettiin olevan sama logiikka, ja toimintaa ohjaavan pelkästään ajatuksen siitä, pääseekö joku muu itseä helpommalla tai saako joku muu mukavampia tehtäviä.

Lastensuojelun sijaishuollon asiakkaana ollut, nykyisin sosiaaalialalla työskentelevä Jenni Korhonen (2008, 25–26) näkee yhden sijaishuollon suurimman haasteen olevan oikeanlaisen sijaishuoltopaikan löytäminen. Perhe- tai nuorisokotiin sijoitetaan lapsia, joiden paikka selkeästi olisi perheessä. Toisaalta myös perheisiin sijoitetaan lapsia, joiden ongelmat ovat niin suuria ja monimutkaisia, että ne vaativat erityisammattitaitoa, jota sijaisvanhemmilla ei ole, tai ei ainakaan vaadita olevan. Myös lähellä murrosikää sijoittamisen hän näkee haasteellisena, sillä ongelmat ovat mahdollisesti ehtineet kasvaa jo liian suuriksi. Tässä aineistossa liian myöhäisiä sijoituksia juurikaan ollut, vaikka suurin osa lapsista sijaisperheisiin olikin tullut vasta lähellä teini-ikää. Kuitenkin joidenkin lasten kohdalla ongelmat olivat alle 7:ssä vuodessakin ehtineet kasvaa hyvin suuriksi, ennen kuin sijoitus tehtiin.

Sijoituspaikan valinnassa oli nähtävissä hieman enemmän epäonnistumista. Aineistosta löytyi lapsia, jotka oli otettu huostaan alakoulun ensimmäisillä luokilla, ja sijoitettu perhekotiin. Sijaisvanhempien kertoman mukaan lapset oli ”unohdettu” laitokseen, ennen kuin he itse alkoivat puhumaan halustaan muuttaa perheeseen. Perheeseen he pääsivät lopulta 7:n vuoden laitoksessa olon jälkeen, vaikka olisivat voineet sijaisperheeseen mennä alunperinkin. Toisenlainen tapaus oli taas sijaisperheeseen sijoitettu 13-vuotias tyttö, jonka ongelmat olivat niin suuria, että tavallisen perheen resurssit eivät riittäneet tytön vakavien psyykkisten ongelmien hoitoon. Tytön perhesijoitus jouduttiin lopulta katkaisemaan ja päädyttiin laitospaikkaan.

Nuoren vaikeat ongelmat johtivat vanhempien suurempaan avun ja tuen tarpeeseen, ja perheen väsymys oli sitä suurempaa, mitä suurempia ongelmia yksittäisellä perheenjäsenellä oli. Vanhemmat kokivat hankalaksi erottaa mikä ongelmista johtuu taustasta ja mikä murrosiästä, joten lopputulos on todennäköisimmin osiensa summa. Ongelmat juontavat juurensa pääsääntöisesti lapsuuden traumaista ja koetuista asioista, mutta murrosikään tuleminen voi kärjistää asiat.

”Tällä on ainaki tällä Anniinalla kauheesti vaikuttanu se tausta että, että se on, minä oon sen vihollinen numero 1, et se inhoaa ja vihaa mua, et se yli vuosi sitten lakkasi sanomasta minua äitiksi tai Kaarinaksi...”

”Se on niin kovaa se kiusanteko, että mitä tulee tuosta lapsen taholta, että se on niinku ammattimaista, että... Sehän on yks kidutuksen muoto, että sua ei niinku oo olemassa.”

Vaikeimmissa tapauksissa vanhemmat kokivat, että lapsen ensimmäisten elinvuosien tärkeä kiintymyssuhde oli häiriintyneen niin pahasti, että lapsilta jäi puuttumaan normaalissa ihmisten välisissä suhteissa tarvittavat sosiaaliset taidot ja kyky empatiaan. Oireiksi vanhemmat kuvasivat hyvin heikkoa itsetuntoa, jonka johdosta mitään, mitä lapset olivat tehneet väärin, ei voinut myöntää ja kaikki asiat pyrittiin sälyttämään jonnekin muun syyksi. Tällaiset olivat kuitenkin koulutaidoiltaan ja älyllisiltä taidoiltaan hyvin kehittyneitä, ja kouluarvosanojen perusteella arvioituna näillä nuorilla meni hyvin. Käyttäytymisongelmia omaavien nuorten sijaishuollossa tutkimuksienkin mukaan onnistutaan muita heikommin (Berridge 1999, 245–246).

Tutkimusten mukaan pelkkä sijoittaminen ei auta lasta, jos tiedetään taustalla olevan väkivaltaa, suuria menetyksiä tai muita traumoja, vaan tukea myös lapsen traumojen hoitoon. Traumoja voidaan hoitaa terapioiden lisäksi myös perheen arjessa, mutta tämä edellyttää vahvempaa tukea myös sijaisvanhemmille. On tärkeää, että sijaisvanhemmat voivat yhdessä pohtia ammattilaisen nuoren käyttäytymistä ja oireita, ja miettiä mistä ne voisivat johtua ja miten niitä voisi yrittää korjata. Sijaisvanhempia ei saisi jättää yksin tilanteissa, joissa lapsen tai nuoren oireilu alkaa näkyä ja tuntua perheessä. (Tervonen-Arnkil 2008, 159.) Erityisesti vahvasti oireilevan nuoren sijaisvanhemmat hyötyvät näin ollen vankasta tuesta, ja perheen saadessa vahvaa tukea hyötyvät siitä varmasti myös sijoitetut lapset.

5.2 Tavoitettavuus ja yhteydenpito

Tärkeimpänä tukena kaikki haastateltavat toivat esille sosiaalityöntekijän tavoitettavuuden silloin, kun sitä tarvitaan. Sijaisvanhemmat pitivät tärkeänä sitä, että sosiaalityöntekijä vastaa puhelimeen tai että hän soittaa nopeasti takaisin viestiä jätettäessä. Jokainen haastateltava pari nosti juuri tavoitettavuuden kaikista merkittävimmäksi tekijäksi sijoituksen onnistumisessa. Sijaisvanhemmilla oli erilaisia kokemuksia tavoitettavuuden onnistumisesta, osalla oli kokemuksia sekä siitä, että työntekijää on vaikea saada kiinni sekä siitä, että yhteyden saaminen on helppoa.

Tärkeää ei ollut saada välttämättä sosiaalityöntekijää kiinni juuri silloin kun sijaisvanhemmat yrittivät soittaa, vaan mahdollisuus siihen, että työntekijät soittavat takaisin saman päivän aikana kunhan heillä on aikaa puhua. Sosiaalityöntekijän tavoitettavuus pelkästään päivittäisen puhelintunnin aikana koettiin riittämättömäksi, koska silloin kaikki muutkin soittivat ja linja on varattuna koko ajan.

”Jotaki ku laittaa niin aina saat vastauksen. Tai ainaki vastataan tai sit soitetaan heti samana päivänä perään, että ei oo sitä et jos soitat, okei ei vastannu, ni voi olla et joudut ite viikon päästä soitetaan uudestaan, ku ei kuulu mitään sitte.”

Tärkeäksi koettiin myös lupa soittaa. Eräällä haastateltavalla perheellä oli huonoja kokemuksia oman kuntansa sosiaalityöntekijöistä ja yhteydenpidosta heidän kanssaan. Vanhemmat kokivat olevansa riesana soittaessaan sosiaalityöntekijöille. Nykyisessä sijoituksessaan he kokivat tärkeänä, että yhteydenpitoa ja kuulumisten päivittämistä jopa toivottiin. Kyseiset sijaisvanhemmat olivat hyvin tyytyväisiä nykyiseen tilanteeseen, jossa järjestön sosiaalityöntekijän saa helposti kiinni tarvittaessa. He kuvasivat tilannetta seuraavasti:

”Niinku just se et kunnalle otit yhteyttä, ni se on epäpätevyuden merkki, ja tonne otat yhteyttä ni se otetaan positiivisena.”

Kokemus oli, että mitä enemmän sosiaalityöntekijään on yhteydessä tai sosiaalityöntekijä on yhteydessä, sen huonommin sijaisperheellä menee. Järjestön kautta sijoitettuna kokemus muuttui, koska yhteydenpidosta tuli sallittua ja toivottavaa, eikä tilanne ole sellainen, että *”eipä sieltä oo mitään kuulunu sen jälkeen ku ne saa muksun jonnekin.”*

Pääsääntöisesti järjestöjen kautta sijoitettujen lasten sijaisvanhemmat kokivat saavansa helposti yhteyden sosiaalityöntekijään. Järjestön kautta toteutetussa sijoituksessa koettiin olevan se hyvä puoli, että työntekijällä ei ollut liikaa asiakkaita, jolloin hänellä on aikaa hoitaa asiat sijaisperheen kanssa. Kiireettömissä asioissa sijaisvanhemmat käyttivät sähköpostia, mutta arvostivat myös siinä nopeaa vastausta saman päivän aikana. Sijaisvanhempien kertomuksista paistoi kiitollisuus sitä kohtaan, että sosiaalityöntekijä on aina tavoitettavissa ja että hänellä on aikaa niin paljon käytettävissään kuin perheen kulloinenkin tilanne vaatii. Useilla haastateltavilla oli kokemuksia sekä sellaisesta tilanteesta, että yhteistyö on vaikeaa ja sosiaalityöntekijää on vaikea tavoittaa, sekä tilanteista kun yhteistyö on helppoa ja mutkatonta. Sijoituksen onnistumisen kannalta koettiin tavoitettavuus ja yhteistyön helppous suurimmaksi ja merkittävämmäksi tekijäksi. Sosiaalityöntekijän tavoitettavuus loi aidosti tunteen siitä, että tukea on saatavilla silloin kun sitä tarvitsee, ja että sosiaalityöntekijä on aidosti kiinnostunut perheen tilanteesta ja haluaa tehdä yhteistyötä sijoitettujen lasten eteen. Tavoitettavuus kuvattiin työväliseksi, joka on ehdoton olla olemassa.

Useimmissa tapauksissa kuntien sosiaalityöntekijöiden kiinni saamiseen oltiin tyytyväisiä. Viestin tai soittopyynnön jätettyään sosiaalityöntekijät pääsääntäisesti myös soittivat takaisin. Selkeän vastauksen saaminen sijaisvanhempien ongelmaan, oli kyseessä käytännön järjestely tai suurempi ongelma, koettiin hyvin tärkeäksi. Kuntien sosiaalityöntekijöiden tavoitettavuudessa oli kuitenkin suuria paikkakuntakohtaisia eroja. Erot eivät johtuneet niinkään tietystä sosiaalityöntekijästä, vaan ilmeisesti paikkakunnan käytännöt ja asiakasmäärät suhteessa työntekijöihin vaikuttivat siihen, kuinka helppo yhteys työntekijään oli saada.

Puhelinyhteyden lisäksi sosiaalityöntekijät tekevät sijaisperheisiin kotikäyntejä. Malli kuukausittaisista kotikäynneistä koettiin myös hyvin merkittäväksi tuen muodoksi. Koettiin, ettei asioita ehdi kertyä liiaksi, joita sosiaalityöntekijän kanssa halutaan käydä läpi, ja säännöllinen yhteydenpito vahvistaa myös luottamusta. Ongelmien kanssa ei tarvitse jäädä kamppailemaan yksin. Kuukausittaisten kotikäyntien ja yhteydenpidon sallimisen vuoksi sijoitus koettiin aidosti tuettuna toimintana.

”Mut mä suosittelen sitä mallia, että sosiaalityöntekijä käy kerran kuussa. Et sen velvollisuus on käydä. Ni musta seki auttas jo paljon. Että siihen henkilöön tulis se henkilösuhde. Koska jos sä vieraalle selität, ni sää keität kahvia ja sanot, että eipä tässä mitään erityistä, jos sä näät sitä kerran vuodessa. Ethän sä muistakaan niitä, mutta jos se käy kerran kuussa, ni sä voit panna ranskalaisilla viivoilla, sä tiiät että se tulee. Että muistanpa tästä sanoa ja tästä. Sit ku siihen tulee se luottamus, niin se on paljon hel-, se on paljon pienemmällä kynnyksellä voi esimerkiksi sanoa että mä oon ihan väsyny. Että sanooko sitä nyt vieraalle ihmiselle ku kysyy, että terve, mä en jaksa.”

Luottamuksellisen suhteen muodostuminen koettiin tärkeäksi, jotta ongelmista voidaan avoimesti puhua ja kaikki mielenpäällä olevat asiat tulee sanottua. Luottamus ei rakennu heti itsekseen, vaan sen rakentumista helpottaa säännöllinen yhteydenpito ja tunne siitä, että asiat kiinnostavat sosiaalityöntekijää ja että hän on valmis viemään niitä eteenpäin. Kuntien sosiaalityöntekijöitä haastateltavat tapasivat harvemmin, noin 1-2 kertaa vuodessa. Tämä koettiin riittämättömäksi määräksi, sillä sosiaalityöntekijästä ei tule tuttu. Lisäksi sosiaalityöntekijät ehtivät usein vaihtua tapaamisten välillä. Sama ilmiö on ollut nähtävissä aiemmissa tutkimuksissa, joissa sijaisvanhemmat tuovat esille että sosiaalityöntekijöitä tavataan hyvin harvoin eivätkä sosiaalityöntekijät tunne

perhettä (Marjomaa & Laakso 2010, 86.) Myös sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa sijoituksen onnistumiseen vaikuttavista tekijöistä nousi tärkeänä asiana esille riittävän tiivis kontakti sijaisperheisiin. Sosiaalityöntekijät kokivat, että tiiviillä kontaktilla ja perheen aidolla tuntemisella ikäviltä yllätyksiltä, joista olisi ollut merkkejä luettavissa, olisi voinut välttyä. (Vähämaa 2008, 55.) Sekä sosiaalityöntekijät, että sijaisvanhemmat tiedostavat luottamuksellisen suhteen ja tiiviinyhteydenpidon merkityksen. Tiivis yhteydenpito on kuitenkin sosiaalityöntekijöiden kannalta hyvin haasteellista, kun asiakasmäärät yleisesti ylittävät suositellun rajan ja työntekijöiden aika ei tahdo riittää aina edes olennaisimpaan. Kuntien sosiaalityöntekijät tiedostavat ongelman ja haluaisivat olla paremmin perillä sijaisperheiden asioista, mutta kokevat sen utopistiseksi tavoitteeksi aikataulujen puitteissa (mt., 69.)

Sosiaalityöntekijöiltä toivottiin myös aktiivisempaa yhteydenpitoa perheisiin. Toivottiin, että silloin tällöin sosiaalityöntekijä soittaisi ja kysyisi kuulumisia, tai olisi sähköpostitse yhteydessä, eikä kaikki yhteydenpito olisi vain perheen oman aktiivisuuden takana. Tästä tulisi tunne, että sosiaalityöntekijä välittää aidosti perheen kuulumisista. Sosiaalityöntekijän yhteydenpito nähtiin kuitenkin ristiriitaisena sellaisessa tilanteessa, jossa tukea ei ole tarjolla pyynnöistä huolimatta. Silloin sosiaalityöntekijän omaehtoisista yhteydenpitoa ei kaivattu, vaan se olisi koettu rasitteena. Syynä tähän nähtiin se, että ”turhaa” asioiden pyörittelyä on muutenkin riittävästi, ja jos sosiaalityöntekijä alkaa soittelemaan lisää, eivätkä asiat silti mene eteenpäin, rasittaa se perhettä entisestään. Yhteydenpito ja kokemus avun saamisesta tulisi tämän haastattelun perusteella tulla samassa paketissa, eikä toista voi olla ilman toista.

Pelastakaa lapset Ry:n Minun elämäni projektissa 2003–2006, jossa kehitettiin perheytyötä ja sijaishuoltoa, kokeiltiin intensiivistä tukemista. Intensiiviseen tukeen sisältyi kuukausittaisia kotikäyntejä ja muuta yhteydenpitoa. Tuloksena oli, että etenkin alun runsaan yhteydenpidon jälkeen sosiaalityöntekijä oli sijaisperheille tutumpi henkilö ja kynnys yhteydenottoon oli pienempi. Sijoituksen jatkuessa yhteydenpitoa voi vähentää ja tarvittaessa intensiivistä tukea aloittaa perheiden tarpeen mukaan uudelleen. (Terwonon-Arnkil 2008, 154–155.) Tässä tutkielmassa osalle sijaisperheitä sovellettiin tällaista intensiivisen tuen käytäntöä, ja palaute tästä oli hyvin positiivinen. Ne perheet,

joilla intensiivistä tukemista oli käytössä, olivat melko uusia sijaisperheitä. Jokaiselle sijoitetut lapset olivat tulleet n. 2-3 vuotta sitten. Tutkielmastani ei ilmene, miten tuelle olisi käynyt esimerkiksi kolmen sijoitusvuoden jälkeen, onko sijaisperheiden tällä hetkellä saama tuki nimenomaan tätä alkuvaiheen intensiivistä tukea ja väheneekö yhteydenpito sijoituksen kestäessä pidempään.

Työntekijöiden vaihtuminen on sijaisperheille vaativaa. Aina hyvää yhteyttä ja yhteistyösuhdetta sosiaalityöntekijään ei löydy, ja tähän työntekijän vaihtuvuus vaikuttaa suuresti. Uuteen työntekijään tutustuminen vie aina aikaa ja energiaa, ja voi olla väsyttävää ja turhauttavaa käydä eri työntekijöiden kanssa samat asiat läpi uudelleen ja uudelleen. (Janhunen 2008, 142.) Pysyvän suhteen rakentaminen on mahdotonta työntekijöiden vaihtuessa tiheästi, tosin järjestön sosiaalityöntekijän pysyvyys paikkaa vaihtuvuutta hyvin paljon (Marjomaa & Laakso 2010, 82, 86). Tutkielmani haastattelussa oli nähtävissä samaa sellaisten perheiden kohdalla, jossa työntekijät vaihtuvat usein. Kuntien sosiaalityöntekijät tämän haastattelun pohjalta vaihtuvat huomattavasti tiheimmin kuin sijoituksia hoitavien järjestöjen, joten järjestöjen kautta sijaisperheinä toimivilla on etunaan suhteellisen pysyvä työntekijä. Vaikka kunnan sosiaalityöntekijä vaihtuisi, yhteistyö pääasiassa tapahtuu kuitenkin järjestön työntekijän kautta, joten yhteistyösuhde ei katkea. Järjestön kautta sijaisvanhemmiksi ryhtyneiden tilanne oli tämän seikan valossa huomattavasti parempi, kuin suoraan kunnan kautta sijoitettuja lapsia ottaneiden, joiden elämään sosiaalityöntekijän vaihtuminen vaikutti suoraan.

Avun saamattomuuden tottuneet haastateltavat eivät aina edes toivoneet sosiaalityöntekijöiden jatkuvia kotikäyntejä, vaan kokivat ne tarpeettomina. Ajatus oli, että apua osataan pyytää jos sitä tarvitaan. Perheen sisäisesti oli hieman erimielisyyttä siitä, kaivataanko tällaista yhteydenpitoa vai ei, mutta haastattelun lopuksi molemmat vanhemmat pääsivät yhteisymmärrykseen näkökannastaan. Haluttiin elää mahdollisimman tavallisena perheenä, ilman tarpeetonta sosiaalityöntekijöiden läsnäoloa perheen arjessa. Kuitenkin haastavien nuorten kanssa apua olisi tarvittu, ja koska avun saaminen oli vaikeaa, ei apua ja tukea varsinaisesti osattu enää odottaa ammattitahoilta. Tämän vuoksi ylimääräistä yhteydenpitoa ei kaivattu, sillä avun saamisen ei koettu

etenevän sillä mitenkään. Yhteistyön laatuun kuitenkin selvästi kaivattiin parannusta, ja toivottiin että apua alkaisi saada niiltä tahoilta, joilta sitä kuuluukin saada.

Yhteistyön laadussa tärkein tekijä oli, että sosiaalityöntekijä ottaa perheiden esittämät asiat hoitaakseen. Etenkin akuuteissa ja haastavissa tilanteissa arvostettiin sitä, että sosiaalityöntekijä toimii nopeasti eikä aikaile turhia. Erittäin hyvä kokemus erällä haastateltavilla oli akuutissa kriisissä sijoitetun 13-vuotiaan tytön kanssa, jonka itsetuhoisuutta ja vaikeita mielenterveydellisiä ongelmia jouduttiin hoitamaan jopa joulun pyhinä. Sosiaalityöntekijän tavoitettavuus myös virka-aikojen ulkopuolella oli haastateltavien kokemusten mukaan ensiarvoisen tärkeää, ja yhteistyön laatu ja tuen saaminen arvioitiin erinomaisiksi. Sijaisvanhempien kokemuksen mukaan sosiaalityöntekijältä ei voi edes enempää vaatia, vaan apu ja tuki on kohdannut sen tarpeen aidosti.

Tutkimusten mukaan tärkein vaihe sijoituksessa on kolme ensimmäistä vuotta, joiden aikana tuen antamiseen pitäisi panostaa kovasti. Ensimmäisinä vuosina sijoitukset katkeavat kaikista herkimmin, joten säännöllinen ja intensiivinen yhteydenpito ja muut tuen muodot tänä aikana ovat ensiarvoisen tärkeitä sijaisperheille. Ensimmäisten vuosien yhteydenpito luo myös tärkeää pohjaa ja luottamusta myöhemmälle yhteydenpidolle, ja hankalistakin asioista puhuminen mahdollistuu. (Janhunen 2008, 141.) Ensimmäisten sijoitusvuosien hyvän pohjan luomisen tunnustavat myös sijoituksia hoitavat sosiaalityöntekijät. Pidetään kuitenkin tärkeänä, että sijoituksen onnistuminen ei ole pelkästään sosiaalityöntekijästä kiinni, vaan että sijaisperheillä olisi sosiaalityöntekijöiden lisäksi muitakin tukevia henkilöitä verkostossaan. Sosiaalityöntekijän tarvetta ei muulla verkostolla pystytä eikä tarvita vähentää, mutta koko paketti ei tällöin kuitenkaan asetu pelkästään sosiaalityöntekijän harteille. (Vähämaa 2008, 70.)

Myös muissa positiivisissa tavoitettavuuden kokemuksissa arvioitiin sosiaalityöntekijän paneutumista tehtäviinsä hyväksi. Eräät haastateltavat arvelivat, että sosiaalityöntekijä on joutunut laittamaan itseään likoon työtehtäviensä vaatimaa tasoa enemmän:

”Joo mä en ymmärrä, niille ei varmasti voida maksaa riittävästi, koska sieltä saattaa oikeesti tulla sähköpostia kahdeksan aikaan illalla vielä, nii et ne on

varmaan niinku tyyliin aina töissä. Niin, ni mä en niinku usko et niille maksetaan tarpeeksi.”

Hyvässä yhteistyössä koettiin myös, että sosiaalityöntekijä vastaa perheen ongelmaan ratkaisun kera. Ongelma ei jää pyörimään, vaan sosiaalityöntekijä on valmis selvittämään tarvittavalta taholta ratkaisun perheen pulmaan, oli ongelma sitten jokin arkinen käytännön asia tai haastavampi nuoren mielenterveyteen liittyvä ongelma. Tärkeää on, ettei sijaisperhe tunne jäävänsä ongelmiensa kanssa yksin, vaan he voivat tukeutua sosiaalityöntekijään ja luottaa siihen, että apua on saatavilla. Tärkeäksi koettiin myös sosiaalityöntekijän kanssa yhteisessä rintamassa oleminen ja se, että sosiaalityöntekijä pitää perheen puolia.

” Mutta niinku mun mielestä niinku paras tuki mitä mä oon ikinä saanu sosiaalityöntekijältä suhteessa niinku lapsen vanhempiin, ni oli se, että... Yhessä palaverissa, ni ni, se sosiaalityöntekijä sano, että, että nyt tota jos ei niinku tavallaan niinku äiti lopeta niinku sijaisäidin kanssa riitelyä, ni voi olla lapsen etu että lapsi sijoitetaan jonneki muualle. Ettei sen lapsen tarvi niinku kuunnella ja tätä sietää tätä, tätä riitaa. Ja sitte mää, mää taisin ehottaa siihen, että voitasko lopettaa puhelut, että koska ne puhelut menee aina siihen jankuttamiseen, ni sit se sosiaalityöntekijä tarttu siihen heti, ja sano että hyvä, että voiko sähköpostilla tai jollakin muulla niinku laittaa tällasen viikottaisen tiedonannon siitä miten lapsen kanssa on menny. Ja näin sit ruvettiin toimiin. Ni se oli niinku semmonen, mikä varmaan pelasti sen tilanteen siinä. Että se niinku näki sen asian, että tietysti tämmöstä niinku puutumista ois voinu harrastaa jonku muunki ihmisen kohalla. Et hänelle ois voinu sosiaalityöntekijä sanoa et älä soita sinne.”

Sijaisvanhemmat kokivat, että eivät aina haluaisi olla niitä ”pahoja ihmisiä”, jotka joutuvat esimerkiksi lasten biologisia vanhempia rajoittamaan, vaan että sosiaalityöntekijä pitäisi heidän puoltaan näissä asioissa. Tässä tutkielmassa ei noussut esille sitä, että järjestöjen kautta sijoitukset saaneet perheet kokisivat järjestön sosiaalityöntekijän ja sijoittavan kunnan sosiaalityöntekijän olevan samalla puolella ja sijaisvanhempien jäävän ilman tukea, kuten ilmenee aiemmasta Pelastakaa Lapset ry:n toteuttamasta tutkimuksesta. Tutkimuksessa koettiin järjestön sosiaalityöntekijän asettuvan sijoittavan kunnan puolelle, koska sijoittava kunta toimii maksajana ja järjestö tavoittelee näin omaa etuaan sijaisvanhemman edun jäädessä jalkoihin. (Marjomaa & Laakso 2010, 83–85.) Tässä tutkielmassa kuitenkin koettiin, että aina ei toteutunut sosiaalityöntekijän antama tuki sijaisvanhemmille suhteessa muihin yhteistyökumppaneihin, kuten muihin ammattilaisiin ja lasten biologisiin vanhempiin.

”Ja samoten niitten biologisten vanhempien mielestä me ollaan syyllisiä niitten lasten huostaanottoon, niinkö nyt yleensäkin on, mutta heidän kohdalta vielä vahvemmin, niin ei siinäkään oo semmosta yhteisrintamaa tullu, että tuota jos sosiaalityöntekijä ois vaikka sanonu siellä tapaamisessa että kuulleppa että kyllä sä oot, tai siellä missä suunnitellaan näitä tapaamisia, huoltosuunnitelmapalaverissa, niin siellä niinku ees kerran sanoneet ääneen, että tiiätkö että Kaarinalla ja Johanneksella ei oo tässä osuutta asiaan, että kerran ees.”

”Siis että sosiaalityöntekijät ois etes siellä huoltosuunnitelmapalaverissa, ku siellä on aina toistettu se äiti ja isä sitä että ku tämä on vahinko että ku heiltä on turhaan otettu lapset huostaan ja nämä on, sijaisvanhemmat on niin huonoja, ni siellä ne ois voinu kerran karauttaa kurkkua ja sanoa että te ootta ite aiheuttanu sen ja nöissä ei oo mitään vikaa. Että tavallaan onhan meissä tietenki vikoja mutta että siis sillä lailla olisivat siellä pitäneet meidän puolta”

Sijaisperheet eivät ole vastuussa sosiaalityöntekijöiden tekemistä päätöksistä, joten he toivoivat myös, että eivät joutuisi syntipukeiksi tilanteeseen. Vaikka syntipukiksi joutuminen on lähes väistämätöntä, tärkeää kuitenkin on, että sosiaalityöntekijä pystyisi palauttamaan tilanteen sen oikeisiin realiteetteihin, jotta sijaisvanhempien ei tarvitsisi jatkuvasti perustella omaa olemassaoloaan. Sosiaalityöntekijän tukea kaivattiin myös suhteessa muihin yhteistyötä tekeviin ammattilaisiin. Kokemuksia monella sijaisvanhemmalla oli myös tilanteista, joissa on joutunut hyvin voimakkaasti olemaan ”vasta-puolta” vastaan taistelemassa, ilman että tilanteessa mukana oleva sosiaalityöntekijä, jonka oli etukäteen sovittu pitävän perheen puolta, on lopulta sanonut palaverissa yhtään mitään. Luottamus sosiaalityöntekijään kariutuu jos ennalta sovittu ”taistelusuunnitelma” ei toteudukaan sosiaalityöntekijän hiljaisena pysymisen vuoksi. Sosiaalityöntekijältä toivottiin vahvuutta perheen puolien pitämisessä vaikeissa tilanteissa.

Sosiaalityöntekijät itse kokevat, että heitä tarvittaisiin enemmän nimenomaan sijoituksen alussa eräänlaiseksi puskuriksi ja raamittajaksi esimerkiksi sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä. On tärkeää, että sijaisvanhemmat ja biologiset vanhemmat eivät jää heti aluksi oman onnensa nojaan sopimaan asioita, vaan sosiaalityöntekijä on luomassa pelisääntöjä ja raameja toiminnalle. Näin toiminnassa säilyy luottamus. (Vähämaa 2008, 68.)

5.3 Ohjaus, neuvonta, tiedonsaanti ja palveluiden saaminen

Tutkimuksen mukaan sijaishemmot toivovat perhehoitoa ja sijaishuoltoa kehitettävän niin, että tukea olisi saatavilla enemmän. Tutkimukseen osallistuneet sijaishemmot toivoivat sijaishuoltoon lisää resursseja taloudellisen tuen ja muun tuen järjestämiseksi, sillä perhehoito on lapselle aina paras vaihtoehto. (Marjomaa & Laakso 2010, 114.) Se, miten hyvin sijaisperheet kokivat saaneensa tukea ohjauksen ja neuvonnan muodossa, vaihteli tässä tutkielmassa haastateltavien välillä hyvin suuresti. Myös perheen ja lasten saamat ja tarvitsemat palvelut vaihtelivat suuresti. Pääsääntöisesti tämän aineiston pohjalta ilmeni, että mitä haastavampia ongelmia nuorella on, sen vaikeampaa niihin on saada oikeanlaista apua ja tukea ammattilaisilta. Tunne avunsaamisesta riippui myös hyvin pitkälle siitä, kuinka hyvin sosiaalityöntekijät olivat mukana perheen arjen haasteissa ja kuinka aidosti kiinnostuneita he olivat perheen elämästä. Ohjauksellinen tuki ja neuvonta nousivat kaikissa haastatteluissa merkityksellisimmäksi tuen muodoksi. Koska sijoitetut lapset tuovat mukanaan perheiden arkeen jotain erityistä tai totutusta poikkeavaa, neuvoja ja ohjeita kaivattiin siihen, miten arjen ongelmia kannattaisi ratkaista ja mikä olisi paras lähestymistapa mihinkin ongelmaan. Aiemman tutkimuksen mukaan tyytymättömyimpiä ja uupuneimpia sijaishempia olivat ne, jotka eivät saaneet riittävää tukea sosiaalityöntekijöiden taholta. Tietysti muitakin vaikuttavia syitä sen ohella on liittyen lasten kuormittavuuteen, sitovuuteen ja biologisten vanhempien kanssa yhteydenpidon ongelmiin. (Marjomaa & Laakso 2010, 49–51.)

Tilanteissa, joissa suuria ongelmia nuorten kanssa ei ollut, riittävä tuki oli säännöllinen yhteydenpito sosiaalityöntekijän kanssa, ja arkisten, konkreettisten pulmien ratkaisupu.

”Ku (sosiaalityöntekijä) on käyny meillä, nii on vaikka jotaki ongelmia ollu sillä lailla, että on huomattu näiden käytöksessä jotaki, ni sitten ollaan yhdessä mietitty että mistähän se johtuu ja mitä me voitais tehdä niille asioille.”

Koettiin tärkeäksi, että ammattilaisen kanssa yhdessä voidaan pohtia, ja sosiaalityöntekijältä löytyisi ammatillista näkemystä ongelmiin ja vaihtoehtoja ratkaisuiksi. Se, että

sosiaalityöntekijällä ylipäätään on jonkinlainen näkemys ongelmiin, koettiin hyvin tärkeäksi. Vaikka ratkaisua ei sosiaalityöntekijällä tai muilla ammattilaisilla olisikaan, koettiin silti tärkeäksi, että jonkinlaisen mielipiteen omien ajatustensa tueksi tai uusien näkökulmien avaamiseksi saisi.

”Sijaisäiti: Tai etes selkeä kanta johonki, ees selkeä kanta, ku ei mitään selkeääkään oo koskaan, että se on semmosta, no jos nyt tehtäis näin tai tehtäistkö sittenki näin ja mietitään ja katotaan ja ootetaan ja...

Sijaisisä: Tai ne ei sano mitään.

Sijaisäiti: ...Että tulis ees kanta johonki, jos ne sanos että mä oon eri mieltä ku sinä, ni seki ois joku selkeä kanta, mutta ku sitäkään ei tuu

Sijaisisä: Tai sanois että ne ei tiedä. Seko jo että ku ne sanois että ei me tiedetä. En osaa sanoa. seko ois ihan ok, mutta ei ne sano etes sitäkään.”

Asioiden auki jääminen neuvojen saamisessa tuntui vanhempien kokemuksissa pahimmalta. Helposti tulee tunne, että asiat jäävät vain pyörimään, eivätkä ne etene mitenkään. Myös yksin jääminen ongelmien kanssa tulee tällöin ongelmaksi. Useat haastateltavat pohtivat sitä, eivätkö ammattilaiset oikeasti tiedä miten haastavampien nuorten kanssa tulisi toimia ja millaista apua heille voisi antaa, vai eivätkö he vain halua tarttua asioihin.

”Se oli vähän niinku sitten semmosta että, ei sitten niinku tuntu että, että vaikka yrität ottaa yhteyttä ni ne ei niinku halunnu ottaa siis tämmöseen, siis ikäviä asioita selvitettäväkseen”

Kokemuksia oli myös sellaisesta, että ongelmien kanssa pyydetään apua, mutta avun tarve mitätöidään. Eräs perhe oli pyytänyt sosiaalityöntekijältä apua nuoren mielenterveydellisiin ongelmiin sitä saamatta. Lopulta sijaisvanhemmat veivät asian perheneuvolan kautta eteenpäin, josta oli saanut negatiivista palautetta sosiaalityöntekijältä.

”Sijaisäiti: Tai se ois pitäny niin kuin hänelle ilmoittaa että hän ottaa perheneuvolaan yhteyttä. Ja kun lapsella ei ole ollut mitään ongelmia

Sijaisisä: Niin, niinku hänen mielestään.”

Ilman omaa aktiivisuutta sijaisvanhemmat kokivat, että jäivät ongelman kanssa yksin. Sitä ei otettu todesta eikä uskottu. Lopulta apua ei saanut perheneuvolastakaan, sillä kokemus oli siellä myös, että asioita ei viedä eteenpäin. Apu löytyi lopulta päivystyksen kautta nuoren itsetuhoisiin ajatuksiin, jonka jälkeen asiakkuus nuortenpsykiatriselle osastolle on saatu, ja se on tuonut apua perheelle. Kun sosiaalityöntekijä ei ota tosisaan perheiden avunpyyntöjä, tulee helposti tilanne että sijaisvanhempien on tehtävä omia ratkaisujaan. Jos tietää sijoitetun lapsensa tarvitsevan apua ja sitä ei toistuvasti pyytämällä tule, eivät asiat ratkea sillä että ne mitätöidään ja todetaan että ongelmia ei ole. Tällöin perheen on yksin yritettävä löytää ratkaisu ongelmiin jotain muuta kautta, jotta lastensa hätään voitaisiin vastata. Tällaisia tuntemuksia ja kokemuksia herätti sijaisvanhemmissa avun saamattomuus. Sosiaalityöntekijöiltä toivottiin aktiivisempaa toimintaa silloin, kun perheet ongelmista kertovat. Myös englantilaisissa tutkimuksissa sijaisvanhempien tuen tarpeesta on nostettu esiin sijaisvanhempien pääsy lasten erityisammattitaitoa vaativissa tilanteissa ammattilaisten, kuten terapeuttien ja psykologien luokse (Berridge 1999, 250). Laajan ammattilaisverkoston hyödyntäminen hyödyttää loppujen lopuksi sijoitettua nuorta, jolla on mahdollisuus saada tarvitsemaansa apua.

Avun saamattomuutta kuvattiin niin, että *”Me oksennetaan niille ne asiat mitä meillä on sanottavana ja sen jälkeen se keskustelu loppuukin siihen.”* Haastateltavat kokivat, että he vain raportoivat elämästään sosiaalityöntekijöille, mutta eivät saa siitä itselleen mitään tukea. Massiiviset ihmisjoukot ympärillä erilaisia ammattilaisia koettiin turhaksi, sillä oikeata apua ja tukea ei tullut, vaan asiat toimivat yksisuuntaisesti pelkästään sosiaalityöntekijöille päin. Näin ollen lisää tukea perheen tilanteeseen ei edes haluttu, sillä koettiin raskaaksi raportoida asioista nykyistä enemmän, saamatta kuitenkaan vastineeksi mitään, mikä oman perheen tilannetta tukisi.

”Lähinnä se on enemmänki mun mielestä sitä, että me, me sinne infotaan että mikä on tilanne, mitä on tapahtunu. Että, että mä en oo enää pitkään aikaan niinku ajatellukaan, että kun sinne soittaa tai ottaa yhteyttä, että ne kertoo, et mitä tässä kannattaa tehdä tai mitä pitäis tehdä tai mikä olis hyvä tehdä. Enemmän se on sitä, että me infotaan että tämmönen on tilanne, että nyt on tapahtunu tällasta, ikään kuin toimitaan raportoijana. Se on se, se on sitten, en mä oo pitkään aikaan oottanu että sieltä jotain apua sais, että me raportoidaan aina niin kuntaan kuin (järjestölle) että mitä täällä on tapah-

tunu ja se vaan niinku ainaki mulla se niinku kertoo sen mikä se, mikä on tilanne...”

Luottamus sosiaalityöntekijöihin heikkenee väistämättä, jos apua ei tule vaikka sitä pyytää. Toki on olemassa paljon ongelmia, joita ei ole helppo korjata, ja joiden korjaamiseen menee vuosia aikaa, tai joihin ei välttämättä minkäänlaisella avulla pysty vaikuttamaan. Kuitenkin olisi tärkeää, että sijaisvanhemmilla säilyisi tunne siitä, että heidän kanssaan tehdään yhteistyötä ja yritetään pulmia ratkoa. Vähämaan (2008, 69) tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät kokevat, että joskus paras apu on, että sijaisvanhempaa vain kuuntelee ja tämä saa rauhassa selkiyttää ajatuksiaan, kun niitä pohditaan yhdessä. Kuuntelemiseen ja siihen, että sijaisvanhempi uskaltaa ilmaista tunteensa avoimesti, tarvitaan perusluottamusta työntekijän ja sijaisvanhemman välille. Tietynlaisen tunteiden ”tuulettamisen” jälkeen sijaisvanhemmat mielipide voi jo vaikeassa tilanteessa olla, että asiat tulevat järjestymään. Tässäkin tutkielmassa sosiaalityöntekijä tunteiden tuulettamisen apuna tuli esille:

”Sillain tietenki että sosiaalityöntekijä on auttanu, että mä oon sanonu sille meidän sosiaalityöntekijälle, että sillon ku mä tarvin, ni mä puhun sinne sun puhepostiis. Sillon mä puhun sinne, että vastaa tai älä vastaa, mutta m’ sillon ku mä sanon sen mitä mulla on niinku, että jonaki oikeen hankalana aamuna oon soittanu sinne, että nyt mä en enää tiiä mitä mä teen, on saanu johonki sen sanoa, ku nämä vaihtolovelvollisuudet kuitenkin estää omalle siskolle soittamista tai jolleki tällä tavalla, että.”

Positiivisia kokemuksia sosiaalityöntekijöiden ohjauksen ja neuvojen saamisesta kuitenkin aineistosta löytyi myös runsaasti. Haastateltaville merkitsi paljon asioiden eteneminen sen jälkeen, kun sosiaalityöntekijälle niistä kerrotaan. Osassa tapauksia sosiaalityöntekijä pystyi viemään perheiden asioita eteenpäin, ja tulemaan ratkaisujen kanssa vastaan. Edes yritys ratkaisujen löytymiseksi riittää perheille, sillä joskus ongelmat ovat niin suuria, etteivät ne ole perhesijoituksella ratkaistavissa.

”Sillon tosiaan ku tuon Veeran kans oli vaikeeta, vaikeita jaksoja, ni sillon kyllä se oli aivan ehdoton että sai (sosiaalityöntekijän) kiinni. Ja siltä neuvoja ja tukee.”

Etenkin vaikeissa tilanteissa nopeaa ja etenevää avun saamista arvostettiin, mutta myös ei-akuuteissa tilanteissa ja konkreettisten käytännönasioiden hoitamisessa arvos-

tettiin sitä, ettei montaa kertaa tarvitse olla kyselemässä uudelleen ennen kuin vastaus kysymykseen tulee. Sijaisvanhempien tuen tarvetta käsittelevässä tutkimuksessa sijaisvanhemmat kokivat saavansa keskusteluapua sosiaalityöntekijöiltä melko hyvin. Myös terapiapalveluiden saamiseen oltiin melko tyytyväisiä. Kuitenkin vaikeissa tilanteissa ei koettu saavan konsultaatio- tai kriisiapua kovinkaan hyvin. (Marjomaa & Laakso 2010, 80–81.) Tulokset noudattelevat tämänkin tutkielman tuloksia. Pääsääntöisesti tukeen, ohjaukseen ja neuvontaan ollaan tyytyväisiä, mutta akuuteimmassa kriiseissä tuen tarpeeseen ei välttämättä pystytä vastaamaan.

Toinen näkökulma tulee esille Pirjo Vähämään lisensiaattitutkimuksesta sosiaalityöntekijöiden kannalta neuvojen ja ohjauksen antamiseen. Tuki sijaisvanhemmille koettiin tärkeänä, mutta ei nähty olevan mieltä ympärivuorokautisen päivystyksen järjestämisessä. Oletettiin, että sijaisperheillä pitäisi olla varmuutta toimia tavallisissa tilanteissa niin kuin lapsiperheissä toimitaan ilman, että jokaista asiaa tarvitsisi kysyä sosiaalityöntekijöiltä. Näkökulma korostaa tavallisen arjen merkitystä sijaisperheille ja sijoitetuille lapsille. (Vähämaa 2008, 63.) Tämä ei kuitenkaan poista tarvetta tukeen akuuteissa haastavissa tilanteissa, jotka eivät ole tavallisen vanhemmuuden kautta hoidettavissa.

Tietoa toivottiin saatavan enemmän myös sijoitetuista lapsista itsestään ja heidän taustoistaan. Useimmat haastateltavista kokivat, että lapsesta ei ole saatu riittävästi tietoa ennen sijoittamista, tai että tietoa on alkanut pikkuhiljaa vaatimalla tulemaan vasta sijoituksen jälkeen. Koko lapsen perhehistoriaa ei haluttukaan tietää, jotta lapsen kanssa pystyy aloittamaan puhtaalta pöydältä, mutta merkittäviä lapsen hoitoon vaikuttavia asioita haluttiin tietää. Tällaisia olivat lapsen perusasiat, terveydentilanne, allergiat, ruokailutottumukset ja muut perustiedot. Joissakin tapauksissa tietoa näistä vanhemmille ei annettu, vaikka useimmissa tapauksissa perustiedot sai. Merkittäväksi tiedoksi haastateltavat vanhemmat kokivat, että haluaisivat tietää lapsen sijoitukseen johtaneet syyt ja pääpiirteittäin mitä lapsi on joutunut kokemaan, sillä se vaikuttaa myös siihen, miten lapsen kanssa toimitaan ja minkälaisiin asioihin täytyy kiinnittää huomiota.

”Sijaisäiti: Se on, se on kyllä, siis silloin kun lida tuli meille, niin kun mä kysyin, ni mulle vastattiin että, et ei teidän tartte tietää tämän enempi, että tämä riittää teille.

Sijaisisä: Niin. Kyllä, se oli niinku

Sijaisäiti: Että tää, siis, siis ei tietenkää kun me ei, ei me oltu tämmösessä mukana, ni ei me tietenkää osattu vaatia, ja sitten nyt on ruvettu jälkikäteen kyselemään kaikkea niinku, lidan lapsuusjuttuja, ei me tiä mitään. Eli se on

Sijaisisä: Mutta minusta se on niinku tyhmää että ei tartte, ei teidän tarvi tietää. Kun minusta meidän aika paljon pitäs tietää. Muutenhan sitä saattaa justiinsa käyttäytyä niinku miten ei pitäs.”

Tiedonannon pimittämisestä tuli useiden haastateltavien mukaan olo, että sosiaalityöntekijät pelkäsivät kertoa tietoja lapsesta, jotta saavat lapsen sijoitettua. Lisäksi koettiin että työntekijät painottavat liikaa vaitiolovelvollisuutta sijoittamistilanteessa, joten tieto lapsesta on minimaalista. Koettiin sosiaalityöntekijöiden toimivan kuin puhelinmyyjät, jotta saavat lapsen sijoitettua. Tieto lapsen kotitilanteesta kuitenkin sijoituksen kestäessä ennen pitkää tulee pikkuhiljaa ja kyselemällä, joten ihmeteltiin miksi ei voida suoraan kertoa tilannetta sijoitusta mietittäessä. Lastensuojelun ammattilaisille suunnatussa Lastensuojelun käsikirjassa (Markkanen 1997, 80), johon on kerätty perustietoa toimenpiteiden ja päätösten pohjaksi puhutaan tiedon antamisesta sijaisvanhemmille. Käsikirjassa kerrotaan, että sijaisvanhemmille on annettava riittävät tiedot hoidettavasta lapsesta, vaikka ne olisivat salassapitovelvollisuuden alaisia tietoja. Osa näistä tiedoista on sellaisia, jotka perhehoitajan tulee tietää, jotta hän osaa, voi ja pystyy hoitamaan lasta tämän edun mukaisesti. Uskoisin, että riittävän ja riittämättömän tiedon välinen raja on varmasti käytännössä hyvin epäselvä, joten turvallisempaa työntekijän kannalta luultavasti on liian niukan tiedon antaminen kuin lapsen asioista ”lörpötteleminen”. Liikaa tiedonannon rajoittamista salassapitovelvollisuuksilla tulisi mielestäni kuitenkin välttää, jotta mahdollistetaan sijaisvanhempien työn tekeminen lapsen edun mukaisesti.

Useissa tapauksissa kuitenkin koettiin, että välttämättä sosiaalityöntekijälläkään ei ole ollut selviä tietoja lapsesta, ja lapsen taustasta, vaan asioita on alkanut selviämään sijoittamisen jälkeen. Sijoituksen syyt ovat olleet tällöin selvillä, mutta tarkemmin elämästä ei välttämättä ole tietoa. Joissain tapauksissa sijoittamisen jälkeen on selvinnyt

asioita, joita ei ole ollut ollenkaan tiedossa sijoitusta tehdessä, kun lapset ovat turvalliseen perheeseen päästyään alkaneet kertoamaan elämästään.

Sijaishuollon pitkäaikaisena työnhajaajana ja kouluttajana toimineen Pirjo Tuovilan (2008, 50) kokemuksen mukaan suureksi ongelmaksi sijaishuollossa on muodostunut se, että sijaisvanhemmat eivät saa riittävästi tietoa lapsesta ja hänen taustoistaan. Lisäksi tietoa jota lapsesta saadaan, ei voida käyttää hyväksi lapsen kanssa hänen oman tarinansa työstämisessä, sillä sen ajatellaan olevan terapeuttien työtä. Tuovilan mukaan kuitenkin olisi tärkeää että näistä asioista puhuttaisiin niissä olosuhteissa ja ympäristössä, jossa lapsi asustaa. Kokemus on samansuuntainen haastateltavieni sijaisvanhempien kanssa tiedonsaannin suhteen. Aineistostani ei kuitenkaan käy ilmi, kuinka merkittäväksi vanhemmat olisivat kokeneet tiedonsaannin juuri lapsen kanssa asioiden työstämisessä, vai olisiko tietoa kaivattu oman toiminnan tukemiseksi.

Sosiaalityöntekijöiden suuri vaihtuvuus vaikuttaa myös olennaisella tavalla lapsista saatuun tietoon tämän aineiston perusteella. Miltei jokaisen haastateltavan perheen lasten sosiaalityöntekijät ovat vaihtuneet usein. Koettiin, että sosiaalityöntekijätkään eivät tiedä lapsen taustoja, sillä perheen tilanne on heillekin vieras ja uusi.

”Sijaisäiti: No se että lähinnä mieltii, ni ku nää lapset tuli, ku me ei tiedetty oikeen mitään heistä. Et ois varmaan tota, ne mitä kävi täällä ja nyttenki mitä aina kyselly jotain asioita, ni ei siellä oikeen kukaan tiää niistä, että varmaan ku on vaihtunu aina sosiaalityöntekijät

Haastattelija: Mm, niin että ei kelläkään oo sitte. Onko, oottako aatellu että se on, että he ei tiää oikeasti mitä siellä on, asioita, vai että he eivät vaan kerro niitä, tai jaa sitä tietoa eteenpäin?

Sijaisäiti: Niin, en tiää. Kyllä ne varmaan tietäs, vaan onko vaan sitte, että ruveta niitten papereita lukemaan sieltä, että miten se on menny. Että silloin yritettiin kysellä, että olis ollu niin mukava tietää näiden lapsien menneisyydestä, ni ois voinu vähän itekki mieltii että mikä vaikuttaa mihinki ja miksi näin on, mut ei vaan...”

Koska kaikilla sijoitetuilla lapsilla on jonkinlaista ongelmaa, joka on vieras tavalliselle perheelle tai vieras juuri sille perheelle jonne lapsi on sijoitettu, on ymmärrettävää että ongelmien tai oudon ja haastavan käytöksen taustalle voidaan löytää jokin syy. Kun ongelmien tausta tiedetään, voidaan paremmilla lähtökohdilla nuoren toimintaan vai-

kuttaa. Pelkkä oireiden hoitaminen ei riitä, jos ei tiedetä oireiden alkuperää. Sosiaalityöntekijän vaihtuvuuden vaikutus mahdollisuuteen saada tukea on huomattu aikaisemmissakin tutkimuksissa (Marjomaa & Laakso 2010, 83).

Tiedonsaamista koettiin tarvitsevan erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa lasten biologiset vanhemmat aiheuttivat jotain vaivaa, tai lapsen tilanteessa on jotain sellaista, joka vaatii erityistä huomiota.

”Mutta kyllä niinku jotain koulutusta ja faktaa pitäis enempi olla, enemmän pitäis tietoja antaa että pystys itseänsä suojaamaan, ettei tarttis aina kantapään kautta oppia.”

Tällaisia olivat esimerkiksi biologisten vanhempien yhteydenpito, jota voidaan kutsua häiritseväksi. Vanhemmat olisivat kaivanneet sosiaalityöntekijöiltä heti alussa jonkinlaista käsitystä biologisten vanhempien tavoista, jotta esimerkiksi liiallisen soittelemisen olisi ymmärtänyt heti sijoituksen alussa puuttua ja sitä rajata. Aikaisempaa kokemusta omaamaton sijaisvanhempia helposti sallii häiritsevänkin soittelun liian pitkään, ennen kuin osaa siihen puuttua.

5.4 Lisäkoulutukset ja lomat

Pride-koulutuksen jälkeisistä lisäkoulutuksista haastateltavat vanhemmat kokivat hyötyvänsä. Koulutuksia koettiin olevan tarjolla hyvin, ja niihin oli mahdollista päästä. Ainoan poikkeuksen tässä teki perhe, jonka kummallakaan vanhemmalla ei ollut mahdollisuutta jäädä kotiin hoitamaan lapsia. Usein keskelle työviikkoa oleviin koulutuksiin oli mahdotonta päästä, etenkin kun lastenhoitoapua ei ollut mitenkään järjestetty niiden ajoille.

Koulutusten hyöty ei rajoittunut pelkästään niissä käsiteltyihin aiheisiin. Päivät ovat yleensä mukavia ja ne tarjoavat lepo hetken normaalista arjesta. Asiantuntijaluentojen

lisäksi tarjolla on yleensä hyvää ruokaa, ja vertaistuen saamisen mahdollisuus on olemassa, kun sijaisvanhempia koulutuksiin saapuu paljon. Omia vertaistukiverkostoja koulutuspäivillä voi myös vahvistaa, sillä yleensä eri koulutuspäiviltä haastateltavien kokemuksen mukaan löytyy samoja henkilöitä, joita niissä on tavannut aikaisemminkin.

”Et kyllä jos aattelee et jo semmonen, et ois mahollista saada esim. kerran vuodessa joku tämmönen pitkä viikonloppu jossain kylpylässä, missä ois joku tämmönen aihe ja niinkö näin, ni oishan se niinku valan mahtavaa.”

Asiapitoisuuden rinnalle hieman rentoutusta ja lomaa vertaisten kanssa kaivattiin. Hyvänä pidettiin myös erilaisia kesäleirejä, joihin sai osallistua koko perheenä. Tapahtumaa löytyy niin vanhemmille kuin lapsille, ja vertaistukea on tarjolla myös molemmille. Tällaiset jokavuotiset tapahtumat olivat monille haastateltaville odottamisen arvoisia virkistystapahtumia.

Koulutukset ovat myös Tuovilan (2008, 52–53) mukaan sijaisvanhemmille hyvin tärkeitä, sillä sijoitetut lapset ovat lähes poikkeuksetta vaurioituneita kiintymyssuhdemalleiltaan tai vuorovaikutustaidoiltaan, ja tämä asettaa hyvin suuria haasteita sijaisvanhemmille. Tavallinen hyvä vanhemmuus ei aina riitä, jolloin koulutuksista voi saada hyödyllistä lisätietoa ja –taitoa lapsen haasteisiin vastaamiseen. Tutkimuksen mukaan täydennyskoulutusta sijaisvanhempana toimimiseen koetaan saavan suhteellisen hyvin (Marjomaa & Laakso 2010, 80.) Sijaisvanhemmuuden tavallisuuden ja ammatillisuuden välillä kulkee hiuksenhieno raja. Vaikka sijaisvanhemmuudessa koulutusta ei vaaditaakaan, ei silti täysin kouluttamattomille vanhemmille lapsia mielellään sijoiteta. Koulutus nähdään sosiaalityöntekijöidenkin näkökulmasta olennaisena osana sijaisvanhemmuutta. Koetaan, että tulevaisuudessa painopiste koulutuksen suhteen voi jopa nousta niin, että koulutuksesta tulee yhä tärkeämpää. (Vähämaa 2008, 67.)

Vaikka sijaisvanhemmille kertyy lomapäiviä, jolloin lomittajan pitäisi olla mahdollista saada kotiin, ei tätä palvelua käytetty paljon. Lapset koettiin osana perhettä, joten luontevaa lomittajan käyttäminen ei kaikille ollut. Suurimmalla osalla sijoituksen palveluihin lomittajan käytön mahdollisuus kuului, ja jonkun verran sitä oli käytettykin. Osalla lomittajan mahdollisuutta, ja näin ollen loman mahdollisuutta ei ollut ollenkaan,

vaan lomat kuitattiin yhden kuukauden ylimääräisellä lomakorvauksella. Vähämaan (2008, 66) tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden kokemista perhesijoituksen onnistumista tukevista tekijöistä puhuttiin lomien tarjoamisesta. Sosiaalityöntekijät raportoivat tarjonneensa mahdollisuutta lomiin tarjoamalla työntekijää kotiin, ei perhe lomitajaa halunnutkaan vaikka oli toiveen esittänyt vapaiden järjestämisestä. Sosiaalityöntekijät joutuvat ristituleen sen suhteen, että tarjottu apu torjutaan, mutta perheen ehdoilla tulisi apua kuitenkin tarjota, eikä avun tarjoamisen tapa aina kohtaa sitä, millä tavalla sitä haluttaisiin ottaa vastaan.

Eräs perhe arvosti omatoimisia lomiam enemmän, ja halusi mieluummin järjestää itse palkatun hoitajan kotiin vanhempien loman ajaksi. Koettiin, että halutaan olla jossain asiassa riippumattomia ja itsenäisiä, kun sijaisvanhempina olemisessa hyvin paljon perhe-elämästään joutuu vastaamaan muille. Vanhemmille oli tärkeää päästä säännöllisesti lomalle kahdestaan ilman lasten tuomia velvoitteita. Lasten asiat oli kuitenkin järjestetty ja sillä aikaa kotona oli tuttu lastenhoitaja pyörittämässä arkea.

”Mutta jos me säästetään että me lähetään kahdestaan lomalle viikoksi, ni me säästetään samalla se hoitajan palkka siinä. mutta ihan sama, se on meidän mielestä ollut tärkeää.”

Lomien tarve korostui etenkin haastavimmissa tilanteissa. Helpoiksi ja suhteellisen ongelmattomiksi koettujen nuorten kanssa lomaa ei kaivattu, mutta haastavien nuorten kanssa irtiottoa kaivattiin. Tiedossa oleva loma auttaa jaksamaan vaikeiden aikojen yli. Osalle perheitä lomiam tuli säännöllisesti lasten ollessa biologisten vanhempiensa luona säännöllisesti esimerkiksi viikonloppuja. Tällöin erillisiä lomiam ei kaivattu. Tilanteissa, joissa samassa perheessä asustaa useammasta eri perheestä tulleita sijoitettuja lapsia, lasten viikonloppulomien yhteensovittaminen ei aina onnistu. Sijoitetut eivät välttämättä ole biologisissa perheissään yhtä aikaa, joten loma ei välttämättä järjesty.

”Sijaisäiti: Ja tietysti, siis toivosin ihan oikeesti sitä, niinkun vapaapäiviä, semmosia niinkun semmosia ihan oikeita vapaapäiviä. Mutta niitä ei niinkun, kun niitä ei oo olemassa. Ja tuota... Että semmonen ois kyllä tosi siistiä että niillä ois vaikka ihan oikeesti vaikka viikko.

Sijaisisä: Niin se, se tuota sillonhan meillä oliki yks viikko. Tai ei se ollu koko viikko. Iida oli viikon ja paljonko Roope oli?

Sijaisäiti: Muutaman päivän. Mutta sekään ei, niinku tavallaan ne on vaan niitten vierailujen aikoja, että niitä kun ei lasketa niinku silleen niin sanotusti

Sijaisisä: Ja ku ei ne niinku passaa monestikaan sillä lailla yhtä aikaa. Että jompikumpi on. Eikä niinku ne on mitä sattuu aina kiertään ni nää.”

Lomien saamisessa kaivattiin sitä, että vastuusta pääsee vapautumaan hetkeksi. Lasten vierailujen aikana biologisessa perheessä joutuu kuitenkin olemaan kuulolla, jos jotain tapahtuu ja lapsi joutuu tulemaan takaisin. Lisäksi tällaiset lomat järjestetään biologisten perheiden kanssa yhteisten aikataulujen mukaan, jolloin esimerkiksi omaa lomansa ei voi suunnitella etukäteen. Viikonloppulomassa ei käytännössä jää kuin yksi kokonainen vapaapäivä, jos lapsi lähtee perjantaina ja palaa takaisin sunnuntaina, joten pidempiä yhtäjaksoisia loma-aikoja kaivattiin. Aiemmissa tutkimuksissa sijaisvanhemmat ovat tuoneet esille tyytymättömyyttään lomituspalveluihin. Heidän kokemuksensa mukaan lomaa ei ole kunnolla mahdollistettu järjestämällä lomittajia tai korvaukset lomittajan hankkimiseen itse eivät ole riittäviä. Koettiin että vapaiden pitämiseen ei tuettu, vaikka lomaa pitäisi kertyä 1 lomapäivä kuukautta kohden. (Janhunen 2008, 139.) Osittain sama tulos tuli tässäkin tutkielmassa, vaikka osa haastatelluista oli tyytyväisiä saamiinsa lomiin. Mahdollisuus lomittajaan ei ollut kaikille haastateltaville itseltään selvää, vaan riippui lähinnä sijoitusta hoitaneen järjestön käytännöistä.

Lomien saamista tuotiin esille myös nuorten kannalta. Kotiin neljän seinän sisälle jämähtäneiden nuorten kohdalla pohdittiin, olisiko jonkinlainen lomapaikka hyväksi nuorelle, jotta he näkisivät muutakin maailmaa kuin kodin. Nuorelle sopivia lomapaikkoja toivottiin löytyvän etenkin omista biologisista sukulaisista, jolloin suhde omaan sukuun samalla syvenisi. Nuorilla, joiden vanhemmat olivat jo menehtyneet, sukulaisverkostosta oli vaikeampi löytää henkilöitä, joiden luona nuori voisi lomailla. Lomapaikaksi mietittiin perhekotiä, mutta perhekodista tulleet nuoret eivät olleet innokkaina menemään perhekotiin. Luonteva vaihtoehto olisi ollut sukulainen, jotta lomapaikka voisi olla myös nuorelle mieluinen.

Vaikka perheen vanhemmat eivät olisi kaivanneet lomaa sijoitetuista lapsistaan, koettiin että perheen biologiset lapset saattoivat kaivata.

”Mutta kyllä sen muuten näkee sillain, että, esimerkiksi meidän omat lapset kaipaa sitä, että nyt vaikka hän, tää sijoitettu oli viikonlopun kotonansa, ja meidän pojat sattuu olemaan tässä kodissa, ku ne saattaa joskus olla sit sen viikonlopun isällänsä, ni nyt ne oli tässä kodissa, ni kyllä sen näki niinku että ne toimi niinku eri lailla, kun ne jotenki koki varmaan että nyt on koko huusholli heidän käytössä. Et kyllä varmaan niinku jos ei niinku me kaivata, niin kyllä niinku kuitenkin sitte perhe kaipaa välillä.”

Perheen biologiset lapset vaativat tilanteeseen totuttelemista yhtä lailla kuin sijoitetut lapsetkin. Biologiset lapset saavat uuden sisaruksen, joka voi olla hyvin lähellä heidän omaa ikäänsä. Kuitenkaan tulokas ei ole tuttu, kuten esimerkiksi omat biologiset sisarukset ovat. Lapset voivat kaivata lomaa siinä missä aikuisetkin. Etenkin tilanteessa, jossa tukilapsia ja lyhytaikaisia sijoituksia on ollut useampia takana, koettiin etteivät omat biologiset lapset jaksaa enää kiintyä uuteen tulokkaaseen. Tällöin loman tarvitseminen etenkin sijoituksen alkuvaiheissa on ymmärrettävää. Jos sijoitetun lapsen kanssa on runsaasti ongelmia, ja perheen tilanne on kovin rauhaton, heijastuu se väistämättä myös perheen biologisiin lapsiin:

”Jos niinkun tässä oli kato niinku viikko, mikähän loma se oli, oikeen niinku kaikki sano, niinku Perttiki (biologinen 17v. poika) san, on meillä hiljasta nyt. Niinku rauhallista.”

Suurin osa perheistä lomaili myös sijoitettujen lasten kanssa. Lapset nähtiin osana perhettä, joten automaattisesti myös lomalle lähdettiin heidän kanssaan. Eräässä haastateltujen perheessä nuori ei ollut halunnut lähteä perheen yhteiselle lomalle mukaan, jolloin sosiaalityöntekijän kautta oli järjestynyt nuorelle varahoitopaikka perhekotiin. Joustava, perheen tilanteen mukainen lomien järjestäminen oli tärkeää haastateltaville vanhemmille. Vaikka lomaa ilman lapsia ei kovin hanakasti käytetty, loman saamisen mahdollisuus oli kuitenkin kaikille haastateltaville tärkeä olla olemassa. Joskus missä tahansa perheessä tulee tilanne, jolloin haluaa olla pelkästään oman perheensä kesken huokaisemassa, tai vanhemmat haluavat tehdä reissun kahdestaan. Useimmat haastateltavat sijaisvanhemmat toivat parisuhteen hoitamisen esille tärkeänä asiana, vaikka parisuhteeseen liittyviä kysymyksiä ei erikseen kysytytkään. Lomailu koettiin tärkeänä parisuhteen hoitamisen muotona, ja jaksamisen auttamisena.

Lomien saamisesta ja järjestämisestä löytyy hyvin paljon samansuuntaisia tuloksia aiemman tutkimuksen kanssa. Sijaisvanhemmat raportoivat siitä, että lomiamia ei ole järjestetty millään tavalla tai että ne kuitataan ylimääräisellä kulukorvauksella. Lomaa halutessaan hoitajat täytyy järjestää itse. Osa myös kokee, ettei tarvitse lomiamia ja lomailevat lasten kanssa, jotka ovat samalla tavalla perheenjäseniä kuin biologiset lapsetkin. Lomat järjestyvät myös lasten käydessä biologisilla sukulaisillaan, tai loma-aikoina vaihtoehtona lapsen vieminen lastenkotiin. (Marjomaa & Laakso 2010, 93–94.)

5.5 Taloudellinen tuki

Taloudellisesta tuesta haastatteluissa puhuttiin hieman arkaillen, vaikka kaikki haastateltavat kokivat sen hyvin tärkeäksi tuen muodoksi. Ei haluttu antaa vaikutelmaa, että raha olisi motivaatio sijaisperheenä toimimisessa, ja haastateltavat toivat esille sitä, että kokevat työn muulla tavoin tärkeäksi eikä rahan saaminen siitä sinänsä motivoi. Haastateltavat kuitenkin kokivat työn tekemisen helpottuvan jos siitä saatu korvaus on kohtuullinen. Työ koettiin myös niin raskaaksi ja haastavaksi, että oikeutus siitä saata-vaan kunnolliseen korvaukseen on olemassa. Rikastumaan kukaan ei sijaisvanhemmuudella pyrkinyt, mutta haastateltavat kokivat tärkeänä kuitenkin jonkinlaisen elintason säilymisen sijaisvanhemmiksi ryhtymisen jälkeen.

Yhtä perhettä lukuun ottamatta kaikista haastateltavista vanhemmista toinen oli pysynyt jäämään töistä pois. Lapsia oli sijoitettuna kussakin perheissä 1-3. Perhe, jossa oli vain yksi sijoitettu lapsi, toinen vanhemmista oli jäänyt virkavapaalle vajaaksi vuodeksi sijoitetun lapsen muuttaessa heille asumaan, joten töihin palaaminen oli edessä. Muissa perheissä jompikumpi vanhemmista oli jäänyt kokonaan pois työelämästä. Töihin jäämisen mahdollisuus koettiin ensiarvoisen tärkeäksi sijaisperhetoiminnan käynnistämiseksi. Osalla perheistä toisen vanhemman kotiin jäämistä jopa pidettiin sijoituksen vaatimuksena, ja tämä koettiin hyväksi. Perheille, joilla kotiin jäämistä vaadittiin, korvaus sijaisvanhempana toimimisesta oli sen verran suuri, että kotiin jääminen ilman

perheen taloudellisen tilanteen romahtamista oli mahdollista. Kotivanhemmaksi jääminen mahdollistui useimpien tapauksessa kahden sijoitetun lapsen ottamisella. Kotiin jäämisen mahdollisuuden koettiin parantavan huomattavasti vanhempien jaksamista, sillä erinäisiä ongelmia ja haasteita sijoitetut lapset tuovat tullessaan.

”Silleen periaatteessa vois aatella että jos ois kaks sijoitettua, ni sit niinku oikeesti siitä sais jo niinku palkan. Niin että vois jäädä niinku kotia niinku sen puolesta. Ettei tarvi käydä töissä. Koska kyllä se niinku ihan oikeesti, nyt jos aattelee et me ei oltais tehty sitä ratkasua että Kimmo olis jääny kotia, ni me oltas varmaan ihan burn outissa jo.”

Taloudellisen varmuuden nähtiin vaikuttavan myös suoraan sijoitettuihin lapsiin ja koko perheen hyvinvointiin:

”Ja aina täytyy olla se kaks tai kolme lasta, kuitenkin jotta tää niinku taloudellisesti niinku vois pyörittää ja se on kuitenkin niin, että mitä parempi se taloudellinen tilanne perheessä on, ni sitä paremmin lapsetki voivat. Että jos on hyvin tiukkaa ja tarkkaa, ni ei silloin voi perhe myöskään juuri mitään tehdä.”

Perhe, jossa kumpikaan vanhempi ei ollut pystynyt jäämään kotiin, oli kaksi sijoitettua lasta. Lapset olivat sijoitettu suoraan kunnan kautta, ja korvauksena on kuntien maksama minimikorvaus. Perhe koki rahan niin pieneksi, ettei sillä pysty jättämään töitä pois. Vanhemmat kokivat, että sijaisvanhempana toimiminen ei olisi mahdollista, jos toisella heistä ei olisi mahdollisuutta hyvin joustaviin työaikoihin. Perheellä on lisäksi haastavat nuoret, joilla molemmilla on vahvoja psyykkisiä ongelmia.

”Sijaisäiti: No tuota, minä oon sitä mieltä, että se vois olla kyllä isompikin siihen työhön nähden mitä tässä joutuu tekemään, ja eihän siis niinku tämä ei onnistus meillä mitenkään jos minä en pystyis omia työaikojani rukkaamaan... Niin, niinku sitten ei jos on kaks lasta esimerkiksi niinku meilläki on sijoitettuna, niin ei voi jäähä niinku sen varaan että jäät töitä pois, jos meinaa niinku...”

Haastattelija: Joo, että ei makseta niin hyvin, että pystys jättään sen työn?

Sijaisäiti: ei. Että sit niitä pitäis olla niin monta.

Sijaisisä: ja jos, jos niinkun, niin minä kyllä sanon että maksimi kaks, ja en tiiä toista kertaa tuota rupeaiskokaan niinku.”

Vanhemmat kokivat korvauksen huonoksi työn vaativuuteen nähden. Kahden lapsen kanssa kotiin ei pysty jäämään ja kolmannen ottaminen tuntui liian rankalta. Suurimaksi ongelmakohtaksi sijoitusten tukemisessa mainittiin raha. Työn ja haastavien nuorten yhteensovittaminen oli rankkaa ja väsyttävää, ja vanhemmat olivatkin sitä mieltä että jos nyt miettivät uudelleen sijaisvanhemmiksi ryhtymistä, voisivat tulla toisenlaiseen tulokseen. Myös aiemmassa tutkimuksessa sijaisvanhempien tuen tarpeesta vanhemmat ovat nostaneet esille taloudellisesta puolesta sitä, että toisella vanhemmalla tulisi olla mahdollisuus jäädä kotiin hoitamaan lapsia ja että eläke- ja sosiaaliturva-asiat olisivat silti kunnossa (Marjomaa & Laakso 2010, 116).

Yhdellä perheellä oli kokemusta aikaisemmista sijoituksista, jolloin taloudellinen tukeminen ei ollut niin hyvällä tasolla kuin nyt:

”Mutta tota sillon ku meillä oli se seittemän vuotias poika, joka oli tosi vaikea, ja ne muka maksivat siitä hirveen hyvin ku se oli niin vaikea, ni käytännössä se oli niinkö että se oli 500€ se palkkio kuukaudessa, ja mä jouduin jäähä kotia sen takia, mulla oli opettajana, mä olin opettajana sillon tuolla yläasteella sijaisena, ni mä lopetin ne sijaisuuksien tekemiset ja jäin kotia, ni meidän meinattiin oikeesti kuolla nälkään sen puolen vuoden aikana. Se oli ihan hirveä, mä aattelin että miten kunnat kehtaa tehdä tollasta, ku mä olin, me oltiin tosi tyhmiä ku me ei niinku tajuttu sitä, että ei me voida niinku lähteä tällaseen, että meiltä loppuu niinku rahat, et se tuntu jotenki sillon tärkeemmältä, koska se oli ollu meillä tukilapsena, käyny kuitenkin jo vuoden ajan, ni ottaa se poika.”

Taloudellinen tukeminen tuntui sijaisvanhemmista hyväksikäytöltä, ja taloudelliseen ahdinkoon ajautuminen ei ainakaan lisää sijoituksen onnistumisen todennäköisyyttä. Kokemuksesta viisastuneena nämä sijaisvanhemmat eivät aio enää niin halvoilla hinnoilla sijoitettuja lapsia perheeseensä ottaa, vaan pitävät huolta omasta taloudellisesta tilanteestaan. Aiempien tutkimuksienkin mukaan perheen taloudellisesta tilanteesta sosiaalityöntekijöille puhuminen tuottaa kokemuksen ”itsekkästä ja rahanahneesta kitupiikistä” sosiaalityöntekijän silmissä (Janhunen 2008, 140). Tässäkin tutkimuksessa oli nähtävissä jossain määrin samaa, vaikka äärikokemuksia tästä ei haastateltavilla ollutkaan.

Täysin perusteetonta ei haastateltavien huoli siitä ole, että rahaa pidettäisiin synnä ottaa sijoitettuja lapsia, jos sitä vaaditaan. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta sijo-

tettuja lapsia ottavat usein henkilöt, jotka haluavat lapsen perheeseensä, tai henkilöt jotka kokevat ottavansa jonkinlaisen yhteiskunnallisen vastuun, josta yhteiskunnan on myös korvattava. Jälkimmäisessä tilanteessa raha ja toimeentulo korostuvat. Raja perustoimeentulon vaatimisessa ilman että joutuu toimimaan hyväntekijänä ja lapsen kautta rahaa kiristävänä sijaisvanhempana vaikuttaa veteen piirretyltä viivalta, eikä kumpikaan ääripää sosiaalityöntekijöiden mielestä ole hyvä. Sijaisvanhemmuudesta maksettavat palkkiot vaihtelevat hyvin paljon, ja erityistehtävistä saadut korvaukset voivat olla huomattavan suuria, joten kun sijaisvanhemmat vertailevat tulojaan keskenään, syntyy väkisin kateutta ja huijatuksi tulemisen tunteita. (Vähämaa 2008, 75.)

Haastatteluissa en kysynyt hoitopalkkioiden ja kulukorvausten määriä, vaikka jonkinlaista suuntaa haastateltavat sille antoivatkin. Kulukorvausten määrät vaihtelevat erään selvityksen mukaan 267€ :n ja vajaan 1000€:n välillä ja hoitopalkkion määrät alle 300€:n ja yli 1200€:n välillä lasta kohden. Määrä vaihtelee lapsen hoidon vaativuuden, lapsen iän, sijoituksen vaativuuden tai hoidon kotona mahdollistamisen mukaan. (Marjomaa & Laakso 2010, 90–92.) Tässä tutkielmassa eri sijaisperheiden välillä palkkiot vaihtelivat suuresti, sillä osalla vanhemmista oli mahdollista jäädä kahden lapsen kanssa kotiin hoitamaan, kun taas toisilla se ei olisi ollut mitenkään mahdollista. Pääsääntöisesti järjestön kautta sijoitettuja lapsia ottaneilla taloudellinen tuki oli paremmin huolehdittu, sillä järjestöt yleensä pystyvät neuvottelemaan vanhempien kanssa hinnoista, tai järjestö maksaa sijaisvanhemmille suoraan tietyn maksun ja laskuttaa kuntaa palveluistaan. Tällöin sijaisvanhemmille palkkiota ei maksa suoraan kunta vaan järjestö, ja järjestö on hinnoitellut kunnille palvelunsa sen mukaan, että perhehoitajien palkkiot kuuluvat siihen.

Muita taloudellisia tukia perheille maksettiin tarpeen mukaan. Esimerkiksi lasten harrastuksia joissain tapauksissa tuettiin, toisissa tapauksissa taas mitään ylimääräistä ei ollut saatavilla. Se, miten paljon taloudellista tukea oli saatavilla, heijasteli haastateltavien mielestä kuntien taloudellista tilannetta. Näihin tukiin haastateltavat olivat kohtuullisen tyytyväisiä. Vaikka taloudellista tukea harrastuksiin ei saanutkaan, ei sitä pidetty erityisen merkittävänä haittana, etenkin jos hoitopalkkio ja kulukorvaus toiminnasta olivat lähtökohtaisesti hyvällä tasolla.

Vaikka korvausten maksamiseen oltiin suhteellisen tyytyväisiä, parannettavaa sijaisvanhempien mielestä oli maksujen saamisessa. Osa haastateltavista kertoi esimerkiksi matkakorvausten maksamisen saattavan venyä useampia kuukausia, ennen kuin rahat tulevat. Joidenkin mukaan myös osa maksuista saattaa usein jäädä tulematta, jolloin rahoja täytyy erikseen vaatia. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus vaikutti maksujen saamiseen usein negatiivisesti, sillä edellisen työntekijän kanssa toiminut systeemi ei toimikaan uuden sosiaalityöntekijän kanssa. Sijaisvanhemmat kokivat joutuvansa seuraamaan tarkasti mitä maksuja he ovat saaneet ja mitä on tulematta. Tähän toivottiin parannusta, sillä sijaisvanhemmista ei tunnu hyvältä olla ”vaatimassa” jatkuvasti heille kuuluvia rahoja. Eri sijoitus kuntien välillä tuntui olevan myös suuria eroja maksusysteemeissä, tilanteissa joissa samassa perheessä on useammalta kunnalta lapsia. Myös aiemmissa tutkimuksissa sijaisvanhemmat ovat toivoneet selkeämpää maksupolitiikkaa ja yhteisiä käytäntöjä kuntien välille (Janhunen 2008, 137).

Palvelujen saamisen koettiin monissa tapauksissa riippuvan siitä, minkälainen taloustilanne sijoittavalla kunnalla on. Tiettyjen kuntien kanssa toimivat tietynlaiset pelisäännöt taloudellisen, niin kuin myös muiden tukien kanssa, ja tiettyjen kuntien kanssa taas toisenlaiset. Kuntien heikon taloudellisen tilanteen vaikutus nähtiin kuitenkin sijaisperhe toimintaan negatiivisena. Kun sijoittava kunta yrittää säästää joka paikassa, ei välttämättä ole saatavissa sitä tukea mitä tarvitsee. Ongelmat saavat olla hyvin vakavia, ennen kuin apua on tulossa, ja avun tarvetta mietitään lähinnä sen mukaan, onko siihen taloudellisesti resursseja eikä niinkään sen mukaan, tarvitseeko perhe tai lapsi palveluja. Suuria eroja kuntien välillä tässä kuitenkin oli. Toisiin kuntiin oltiin hyvin tyytyväisiä ja koettiin, että palveluita ja taloudellista tukea saa aidosti sen mukaan mitä tarvitaan, ja toisiin kuntiin taas oltiin tämän suhteen hyvin pettyneitä.

Liian säästämisen nuorten asioissa nähtiin myös tuovan negatiivisia asioita eteen pitkällä tähtäimellä:

”Se on ehkä se, ehkä se maksaa se asioiden eteenpäin vieminen, niinku meinaan tälle järjestölle tai kunnalle tai onko se sotekunta vai mikä kunta se on, mutta onko se ku se maksaa, ni sitten jarrutellaan niin kauan ku mahdollista että ei menisi yhtään rahaa, mutta lopuksihan se on helvetin kallis lasku jos 18:sta niin 70:neen tai 90:neen tämä järjestelmä elättää sen. Ni se

kannattaa muutaman viiden vuoden aikana käyttää melko paljon rahaa siihen, että muutamastakaan tulee...”

Haastateltavat näkivät taloudellisen panostamisen hyvin tärkeänä osana sijaisvanhempana toimimista. Vaikka taloudellinen puoli ei ollut kenellekään ainoa syy tehdä työtä, pitkällä tähtäimellä taloudellinen turva on kuitenkin jokaiselle perheelle ja perheenjäsenten hyvinvoinnille tärkeä. Haastateltavat perheet näkivät lastensa hyvinvoinnin tärkeämpänä kuin omat etunsa, ja taloudellista tukea ajateltiin nimenomaan lasten kannalta. Tutkimuksen mukaan yksi suurimmista tuen tarpeen aiheuttajista sijaisvanhemmilla on korvauksiin liittyvät asiat (Marjomaa & Laakso 2010, 81), joten taloudellinen puoli on hyvin olennainen sijaisvanhemmuudessa. Jollain täytyy elää eikä tarkoitus ole tehdä hyväntekeväisyystyötä, vaan korvaukset siitä mitä on sovittu kuuluvat sijaisvanhemmille automaattisesti ilman, että niitä pitäisi joutua erikseen vaatimaan.

Sijaisvanhemmiksi ryhtymistä mietittäessä koettiin, että rahasta ei puhuttu. Tiedon löytäminen siitä, minkä verran sijaisvanhemmuudesta korvataan, tietoa oli vaikea löytää:

”Sijaisisä: Se on jotenki hirviän semmonen mystinen se niinku se, se rahahomma

Sjaisäiti: Joo sillon ku määki yritin netistä niinku ettiä tietoa että millaista palkistee ja aina kaikki sano vaan sen minimipalkan mitä kunnat maksaa ja nuin, että mä luulinki että ni tämmöstä rahaa siitä saa. Kyllä me niinku että no, kyllä me nyt kuitenkin aletaan, aletaan tuohon hommaan ja, mutta sitten ku olin yhteydessä (järjöstöön) ni sitten kuulin sen niitten palkkion ni se oli kyllä ihan yllätys. Sitten kyllä heti varmistui niinku kyllä että no kyllähän tähän nyt NYT sitten ainaskin voi alkaa.”

Taloudelliset mahdollisuudet sijaisvanhemmiksi ryhtymisessä on tärkeää tietää etukäteen, kukaan tuskin hyväntekeväisyytenä pystyy tekemään työtä, vaikka arvokkaaksi sen kokisikin muulla tavalla. Sijaisperheeksi ryhtymisessä näyttäisi tämän aineiston perusteella vallitsevan tietynlainen taloudellisen hyötymisen mahdollisuuden minimoiminen. Toisaalta on hyvä, että sijaisvanhemmuudesta saatavista minimikorvauksia suuremmista palkkioista ei pidetä suurta ääntä mediassa, jotta sijaisvanhemmiksi ryhtymisessä takana on jokin muu intressi kuin raha. Toisaalta taas monet potentiaaliset sijaisvanhemmat eivät uskalla toteuttaa aikomuksiaan, jos ajattelevat taloudellisen

puolen tulevan siinä esteeksi. Taloudellinen tuki koettiin yhdeksi merkittävimmäksi tuen muodoksi sekä niiden keskuudessa, jotka sitä eivät kunnolla saaneet, että niiden keskuudessa kenellä ei ollut sen suhteen mitään valittamista.

5.6 Vertaistuki ja luonnolliset verkostot

Tärkeää tukea haastateltavat kokivat saavansa myös muualta kuin virallisilta tahoilta. Vertaistuki ja omat läheiset nähtiin useissa tapauksissa tärkeimmäksi tueksi. Haastateltavat nostivat olennaisimmaksi tueksi oman puolisonsa, jota ilman eivät kokeneet työtä pystyvänsä tekemään. Puolison kanssa samalla puolella oleminen ja vastuun jakaminen toisen kanssa oli ensiarvoisen tärkeää.

”Meidän täytyy tuolla saunan lauteilla keskenään keskustella ja miettiä mitä me tehdään ja, ja kyl se varmaan monilla sijaisvanhemmilla on sama homma, ja täytyykin olla se puoliso kaikista tärkein tuki siinä, siks se, sen parisuhteen täytyy toimia hyvin, jotta tätä pystyy tekemään, koska jos se ei toimi, ja sitten on, on semmosta, semmosta klikkiä välissä, jotain erimielisyyttä tai muta, niin kyl tää hirmu raskasta olis kyllä siinä vaiheessa”

Puolison kanssa yhdessä pohdittiin eri ratkaisuvaihtoehtoja perheen ongelmiin. Puolison tuki tulee tärkeäksi etenkin tilanteessa, jossa toisella vanhemmalla uhkaa loppua voimat. Puolison kanssa keskustellessa ajatuksilleen saa peilin, ja vaihtoehdot valottuvat paremmin kuin yksin miettiessä. Puolison tuki nousi jopa sosiaalityöntekijän tukea arvokkaammaksi asiaksi, sillä arjessa eletään perheenä puolison kanssa, joten jos parisuhde ei toimi, ei työtä jaksakaan tehdä.

Nähtiin myös tärkeäksi, että vanhemmat toimivat yhdessä vahvana rintamana. Vanhempien väliset riidat koettiin hankaloittavan myös lasten kanssa toimimista. Lapsen on helppo käyttää tilanne hyväksi ja saada vanhemmat toisiaan vastaan, jos vanhemmilla on toisiaan kohtaan jonkinlaista kitkaa.

”Ja sitten se, että me niinku tavallaan luotetaan ettei tuu sitä tilannetta, ku mulle tullaan sanomaan että Kimmo lupas, ni että mulle tulee niinku: jaa, just nyt se, nyt se mulkero on menny lupaamaan jotaki, vaan että mä mietin niinku että hetkinen, onkohan luvannut, ja jos on luvannu ni miksiköhän on luvannu, ehkä meen kysymään. Sit todennäköistä on, että ei oo suinkaan luvannut, vaan on sanonut ehkä, että mahdollisesti voimme keskustella asiasta, niin. Mutta kun mulle tu-, niin. Mut sit jos mä oon niinku ärsyyntyny toiseen, ni mähän heti syön sen, niinku et noniin, tämä vielä sitten kaiken muun lisäksi on vielä menny. Nii, ni tällähän ne pääsee siis tohon väliin, jos ne niinku... Jos me ei olla niinku yhtenäinen linja”

”No kyllä se varmaan keskinäinen tuki on se aivan ykkönen. Siis se on ihan ykkönen, että jos ei sitä olisi, eikä sitä ois ollu, niin kyllä tää ois loppunu varmaan jo aikaa, tai sit ois tosi heikoilla kantimilla, tai sitten meillä ois valtasuhteet tuolla kotona ihan jotku muut, että me oltais ne, joita pyöritetään ja nämä, nämä pyörittelis meitä.”

Haastattelussa nousikin esille parisuhteen tukeminen yhden haastateltavan perheen kohdalla. He olivat menossa parisuhdetta tukevalle kurssille, jonne oli ollut hankala päästä, ja kokivat sen todella tärkeäksi itselleen. Parisuhteen toimivuus on koko toiminnan perusta, ja parisuhde joutuu koetukselle etenkin jos ongelmia lasten kanssa on runsaasti. Aiemmissä tutkimuksissa on myös noussut esille vahvana vanhempien parisuhteen vahvuus tyytyväisyyteen vaikuttavana tekijänä (Marjomaa & Laakso 2010, 49).

”Kyllähän se on niinku ihan, ihan, no, kyllähän sitä varmasti alkaa sen verran väsynty, että kyllähän se rassoaa vähän keskinäisestikin, keskinäistä niinku... En minä tiä vaikuttaako, onko Sirpaan tunnustanu vaikuttavan, vaan joskus on pinna melko kireellä meinaa olla itelläkin.”

Parisuhteeseen ei koettu kuitenkaan tarvittavan tukea, tai sitten tukea siihen ei osattu kuvitella. Parisuhdetta tukevat kurssit olivat yhdelle haastateltavista tärkeitä. Kurssien teemat avaavat silmiä ja keskusteluyhteyttä puolison kanssa, ja niiden kautta luottamusta toiseen on helpompi rakentaa ja ylläpitää. Toisille taas tärkeää oli yhteinen aika, jolloin sai olla vain mies ja nainen ilman lasten tuomia huolia. Yhteinen hengähdys hetki oli tärkeä tilanteissa, joissa lasten kanssa haasteita riittää.

Muita läheisverkostoja nimettiin myös tukea antaviksi verkostoiksi. Esimerkiksi omat, aikuiset lapset olivat sellaisia, joihin tukeuduttiin. Aikuiset lapset toimivat monessa tilanteessa kuuntelijan roolissa, tai konkreettisesti lastenhoitoapuna, jos vanhemmilla

oli menoja. Omien aikuisten lasten käyttäminen tukena koettiin kuitenkin kaksipiippuiseksi asiaksi. Toisaalta tukea läheisiltä saa, mutta toisaalta pelättiin, että läheisiä rasitetaan liikaa.

”Ja yks tuki mikä meillä on ollu, ni meillä on ollu meidän aikuiset lapset on auttanu meitä, kuuntelemalla ja sitten tuota noin fyysisesti auttamalla olemalla täällä ku me ollaan lomalla tai jotaki muuta, että nykyään me ollaan kulutettu heidätki loppuun, että meidän kolmekymppinen just sano mulle viime viikolla, että häntä alkaa, hänestä alkaa tuntumaan siltä, että ei sun kannata jatkaa ees, että alkaa elää jo omaaki elämää, että alkaa hirvittää ku kattoo, että ei niinku mee jotenki etteenpäin, että junnaa siinä. Mutta he, ne on ollu kyllä täällä hoitamassa tytöt. Että se on ollu kyllä merkittävä apu.”

Eräs monelle merkittävä tuen muoto on vertaistuki. Monet sijaisvanhemmat kokivat hyvin tärkeäksi muiden sijaisvanhempien kanssa keskustelun, sillä he tietävät oman kokemuksensa pohjalta haasteita, joita sijaisvanhemmuus voi tuoda. Tavallista perhe-elämää viettävät eivät haastateltavien mukaan ymmärrä kuinka erilaista arki voi olla. Lisäksi vaitiolovelvollisuus koettiin esteenä, ettei kenen tahansa kanssa ongelmista voi puhua. Samassa tilanteessa olevat sijaisvanhemmat ymmärtävät puolesta sanasta mitä on meneillään, ja se koettiin tärkeäksi.

”Ni sieltä, sieltä kyllä tulee, kun on vähän samanlaisessa tilanteessa olevia, olevia perheitä ja niillä on lapsia, niin tuota sieltä tulee kyllä, voi niinkun jakaa puolin ja toisin, ja sitten kohtuu rohkeasti ne kyllä kertookin, mutta se on niinku hämmästyttävää, että sitten ammatti-ihmiset, niiltä ei kyllä tule, mut sit taas niille jotka tekkee tässä tätä samanlaista, samanlaista työtä, ni sieltä löytyy, löytyy kyllä, sieltä on varmaan enempi saatu kuitenkin semmos-ta tukea ja vinkkejä ja neuvoja ja, ja muuta tämmöstä ikään ku diagnoosia, että mistä on kyse, niin sieltä on tullu paljon enemmän ku näiltä ammatti-ihmisiltä, että tässä on ammatti-ihmisten armeija kyllä ollu meidän ympärillä, aikas monta ihmistä, mutta tulokset on kyllä heikkoja, se täytyy sanoa.”

Vertaistuesta koettiin saavan paljon enemmän tukea kuin ammattilaisilta, joilta vastauksia erityisesti hankaliin käyttäytymisen ongelmiin ei aina tuntunut saavan. Ammattilaisilla ei ole välttämättä henkilökohtaista kokemusta arjen haasteiden kanssa elämisestä, joten koettiin että konkreettisia ja hyödyllisiä neuvoja ammattilaisilta ei saa, ja hyvät neuvot ja ratkaisut ongelmiin syntyvät yhdessä toisten samassa tilanteessa painiskelevien kanssa. Vertaistukiryhmäohjaajan ja itsekin sijaisäidin Tuija Raitasen mukaan vertaistuessa pyritään peilaamaan mielessä olevia asioita eri näkökulmista toisten

samankaltaisten kanssa. Asiat järjestyvät uudelleen omassakin mielessä, kun niitä käy läpi ja pohtii toisten kanssa äänen. (Raitanen 2008, 171.) Käsitys perheiden oikeasta arjesta ei ehkä ammattilaisille kunnolla konkretisoidu, jolloin neuvot ja ratkaisuehdotukset eivät välttämättä kohtaa perheen oikean tarpeen kanssa. Vertaistukiryhmän koon toivottiin olevan myös jollain tavalla rajattu, liian isoksi paisuneessa ryhmässä ääntään ei saa kunnolla kuuluviin. Vertaistuen ehdoton etu on siinä, että se on kunnille halpaa, mutta samalla tehokas tapa hoitaa lakisääteistä tuen tarjoamisen tehtävää (Raitanen 2008, 164).

Vertaistukitoimintaa toivottiin olevan lisää saatavilla. Vertaistuen toivottiin kuitenkin olevan vapaamuotoista toimintaa. Koettiin, että sijaisvanhemmuuteen liittyvät asiat, kuten koulutukset, virkistyspäivät ja vertaistukitoiminta yleensä ovat hyvin paljon ohjattua toimintaa, joten vapaamuotoista toisten vanhempien tapaamista kaivattiin

”Sitten mä mietin justinsa että, pitikin toiveita esittää vielä mitä haluais lisää, ni ehkä semmosta ihan vapaamuotoista niinku näiden muiden sijaisvanhempien tapaamista, että niiden kanssa vois jutella ja näin jossakin sillä lailla, että ku nyt meillä on kuitenkin siellä, niin ne on niin virallista”

Eräillä vanhemmilla oli kokemusta vertaistukiryhmästä, joka heidän kokemuksensa mukaan oli ohjattu pilalle. Pääpaino ei ollut ollut itse vertaisuudessa, vaan ohjauksessa heidän kokemuksensa mukaan ohjaajan ollessa liian aktiivinen. Vertaistuen ei koettu tarvitsevan olla ohjattua toimintaa ollenkaan, vaan toivottiin toisia vanhempia voivan tavata vapaammin.

”Nyt jos sais toivoa, että mitä haluais, ni mä toivosin että kaupungilla ois yks semmonen niinku tämmönen joku huone, jossa olis vaikka niinku joka torstai semmonen niinku olohuonetyyppinen, et sinne vois mennä kahville ja poriseen, et siellä ei sen kummempaa vetämistä ois kenenkään toimesta, ku tämä on yhtä ohjelmoitua tämä koko elämä ja yhtä toisten vetämistä ja itensä vetämistä käyntiin, ni se ois semmonen paikka mihin vois mennä kaheksi tunniksi kahville ja porisemaan, ni mä luulen että se säästäs kyllä kaupunginki kuluja”

Ohjaajaa tarvitaan kuitenkin vertaistukiryhmiin etenkin aluksi. Ohjaajan tehtävä on kannustaa sijaisvanhempia keskinäiseen vuorovaikutukseen ja pitää huolta, että kaikki halukkaat saavat äänensä kuuluviin. Ohjaaja valvoo, että toisten kunnioitus, salassapito

ja luottamuksellisuus toteutuvat, jotta ryhmään muodostuu turvallinen ilmapiiri ja kokemuksiin voi jakaa avoimesti. Toiset on myös helpompi oppia tuntemaan, kun kaikki saavat tasapuolisesti puheenvuoron, eivätkä ujommatkaan henkilöt jää varjoon. (Raitanen 2008, 166–167.) Pelkkä tila, jonne sijaisvanhemmat voivat vapaasti kokoontua, ei varmasti ole huono ajatus. Toteutuminen vaatii ehkä kuitenkin aluksi ohjatun ryhmän, jonka jatkuessa pidempään ja jäsenten oppiessa tuntemaan toisensa voisi jatkaa kevyemmällä ohjauksella, jossa tilaa jäisi enemmän vapaaehtoiselle toisten kohtaamiselle. En silti näe ohjaajan läsnäoloa näissäkään tilanteissa huonona, sillä jos tilanteesta tulee vaivautunut eivätkä jäsenet löydä luontevaa tapaa olla kommunikaatiossa keskenään, voisi ohjaajan rooli olla esimerkiksi ryhmän aluksi pitää pieni ”kuulumiskierros”, jolloin jokainen saa suunsa avattua heti ryhmän aluksi, ja sen jälkeen voisi siirtyä vapaaseen keskusteluun.

Vapaa keskustelu mahdollistaisi sellaisen henkilön kanssa keskustelun, jonka kokee käyvän läpi juuri samoja asioita, ja voidaan päästä keskustelussa syvemmälle tasolle ilman, että muiden haluamat keskustelunaiheet kuitenkin jäisivät sivuun. Vertaistukiryhmien rinnalla voisi olla tarjolla myös mahdollisuus ”olohuonetyyppiseen” vertaistukseen, sillä ohjatulla toiminnalla on kuitenkin hieman erilainen funktio tukemassa nimenomaan sijaisvanhemmuuden nostamia tunteita ilman, että keskustelu rönsyilee muihin aiheisiin ja itse tapaamisten tarkoitus häviää (Raitanen 2008, 168).

Monilla vanhemmilla vertaistukea löytyi myös omista verkostoista, sillä yleensä esimerkiksi koulutuksissa oli tutustunut johonkin perheeseen, jonka kanssa yhteys on säilynyt. Vertaistuen osuutta tuen saamisessa toivottiin kuitenkin selkeästi lisää, sillä sen koettiin antavan paljon. Vahvempi panostus vapaamuotoiseen sijaisvanhempien vertaistukitapaamisiin olisi varmasti helposti järjestettävissä kohtuullisilla kuluilla, ja se voisi saattaa useampia sijaisvanhempia yhteen ja tukemaan toinen toisiaan vaikeissa tilanteissa. Haastattelujen pohjalta vaikuttaa hyvin tärkeältä, että joku ymmärtää aidosti sijaisperheen arkea ja sen mukanaan tuomia ongelmia, ja kuka muu paremmin näistä asioista saisi kiinni kuin toinen samassa tilanteessa oleva sijaisvanhempi.

Eräs haastateltava toi esille myös tarvetta sijoitettujen lasten vertaistuelle:

”Ja en minä tiiä, saattas se joskus olla nuillekki että ne näkis näitä toisia tämmösiä kellä on... joku... Niinku muitaki samassa tilanteessa olevia. Ei tartte ainakaan mieltä että on yksin siinä”.

Sijoitettujen lasten vertaistuellalla olisi mahdollista tukea myös koko perheen tilannetta. Jotkut lapset oireilevat sijoitustaan, kuten tässäkin tutkimuksessa. Jos sijoitettu lapsi ei halua olla sijoitettu lapsi, ei tilanteeseen lapsi sijaisvanhemmiltaan voi apua saada. Tällöin yksi toimiva keino lapsen olon parantamiseen voisi olla vertaistukitoiminta, jotta lapsen silmät avautuisivat, että hän ei ole ainoa, ja tilanteesta voi yrittää löytää myös hyviä puolia.

Sijoitettujen lasten mielenkiintoa vertaistukiryhmään on kartoitettu eräässä tutkimuksessa. Sen mukaan suurin osa sijoitetuista lapsista tuntee muitakin sijaisperheissä asuvia lapsia, tosin useimmat näistä ovat heidän omia sisaruksiaan tai asuvat samassa sijaisperheessä heidän kanssaan. Puolet heistä, jotka eivät tunteneet muita sijaisperheissä eläviä lapsia, haluaisi tuntea. Erilaisille sijoitetuille lapsille tarkoitetuille leireille tai ryhmiin haluaisi osallistua noin kolmasosa tutkimukseen osallistuneista sijoitetuista. Suurin osa ei ollut kiinnostunut tästä, tai ei tiennyt olisiko kiinnostunut. (Marjomaa & Laakso 2010, 68–69.) Vaikka suurin osa lapsista ei tunne tarvetta vertaistuelle, näkisin kolmannesosan lapsista kuitenkin olevan sen verran suuri määrä, että vertaistukitoimintaa kannattaisi tarjota. Niille nuorille joille sijoitus on vaikea asia, ja he kokevat eroavansa tavallisista lapsista taustansa ja asuinmuotonsa vuoksi kovasti, vertaistuesta voisi olla suurta hyötyä.

6 Pohdinta

Haastatteluissa sijaisvanhemmat toivat esille paljon asioita liittyen sijaisvanhemmuuteen ja tuen tarpeeseen. Jokainen haastateltava toi esille murrosikäisten sijoitettujen lasten tuomia haasteita, vaikka kaikki eivät lapsiaan haastaviksi kokeneetkaan. Sijoitetun lapsen murrosiässä näyttäisi tämän aineiston perusteella olevan suuria riskejä ongelmakäyttäytymiseen, mielenterveyden häiriöihin, mielialaongelmiin ja muihin sijoitetulla lapsella yleisiin ongelmiin. Suuri osa haastateltavista koki kuitenkin, ettei ongelmatonta ole heidän biologisten lasten kasvukaan ollut, mutta ongelmat ovat kuitenkin olleet hieman erityyppisiä. Biologisten lasten kanssa ongelmina olivat yleensä normaalit murrosiän mielialan ailahtelut, ovien paukkuminen ja erilaiset kokeilut vanhemmilta salaa. Sijoitetuilla lapsilla ongelmat olivat osittain samoja, mutta ne tulivat voimakkaampina. Normaalin murrosikäisyyteen liittyvän oireilun lisäksi nuoren taustasta nousi asioita, jotka vaikuttivat hänen murrosikänsä kulkuun. Mitä vakavampia asioita lapsuudessa oli tapahtunut, sen vakavammin nuoret oireilivat.

Yllättävää oli, että tämän aineiston perusteella sijoitusikä ei näyttänyt vaikuttavan nuoren oirehtimiseen. Suhteellisen vanhalla iällä sijoitettu lapsi saattoi oireilla paljon vähemmän kuin esimerkiksi 3-vuotiaana sijoitettu. Tämä voi selittyä sillä, että varhaislapsuudessa tapahtuneet asiat eivät ole olleet kovin vakavia, jolloin sijoituksellekaan ei ole ollut tarvetta. Varhaislapsuuden tapahtumat näyttävät kuitenkin vaikuttavan sijoitusikää enemmän nuoren oireiluun.

Sijaisvanhemmat tarvitsivat aineiston perusteella sitä enemmän tukea, mitä vahvemmin nuoret oireilivat. Nuoren haastavuudella ja tuen tarpeella oli selvä yhteys. Tavalliset ongelmat, kuten kiinni jääminen päihteiden kokeilusta, valehtelu, pienet käyttäytymisen ongelmat siedettiin hyvin ilman, että apua niihin suuresti kaivattiin. Mielenterveydellisiin ongelmiin taas tukea ja apua kaivattiin melko runsaasti. Nuoren mielenterveydellisissä ongelmissa koettiin, ettei oma ammattitaito riitä niiden ratkaisemiseen. Tässä näkyy mielestäni se, että sijaisvanhemmuus ei ole ammatti, eikä kasvatuksellista koulutusta vaadita. Näin asia kuuluu näkemykseni mukaan ollakin, mutta mie-

lenterveydellisissä ongelmissa korostuu tarve tukeen sosiaalityöntekijöiltä ja muilta ammattilaisilta.

Sosiaalityöntekijöiden rooli sijoituksen onnistumisessa vaikuttaa hyvin suurelta. Sosiaalityöntekijä on kaikkein luontevin yhteistyökumppani, ja häneltä odotetaan saavan tukea ja apua. Jos sosiaalityöntekijä ei itse osaa vastata, odotetaan että sosiaalityöntekijä selvittäisi asian joltain muulta taholta. Sosiaalityöntekijöiden läsnäoloa perheiden elämässä kaivattiin selkeästi, muulloinkin kuin silloin kun menee huonosti. Sijoitusten onnistumisessa kehitettävää käytännön työssä olisikin tämän tutkielman perusteella sijaisperheiden tukemisessa muun perustyön ohella. Jos kunnan sosiaalityöntekijöiden resurssit eivät riitä kunnollisen tuen tarjoamiseen, parempi vaihtoehto on käyttää sijoituksessa apuna järjestöä, joka voi tukemisen tehtävää hoitaa. Järjestön käyttäminen, etenkin jos siihen sisältyy vahvoja tukipalveluita, on toki kunnalle kalliimpaa kuin sijoittaminen suoraan ilman välikäsiä, mutta todennäköisesti tällä loppujen lopuksi pienellä taloudellisella panostamisella on mahdollisuus tarjota sijaisvanhemmille aidompaa tukea, joka on kohdennettu oikeisiin asioihin. Samalla kiireisten kuntien työntekijöiden resurssit vapautuvat muihin tehtäviin, joiden hoitamista ei voi ulkoistaa.

Keskeisimmät tuen tarpeet liittyivät neuvojen ja ohjeiden saantiin ongelmallisissa tilanteissa murrosikäisten sijoitettujen lasten kanssa, sekä käytännön asioiden hoitamiseen. Tärkeäksi tueksi sijaisvanhemmat kokivat sosiaalityöntekijän aidon läsnäolon ja tuen antamisen perheen asioissa, vaikka tuki ei välttämättä perheen tilannetta helpottaisikaan. Tärkeää on tunne vastuun jakamisesta, ettei ongelmien kanssa ole yksin. Nämä tärkeimmät tuen muodot voisi luokitella henkiseksi tueksi, vaikka tukea myös konkreettisiin asioihin kaivattiin. Tärkeitä tuen muotoja haastateltaville olivat myös vertaistuki, sekä taloudellinen tuki. Taloudelliset tekijät nousivat hyvin suureen rooliin, sillä koettiin että sijaisvanhemmuus ei ole mahdollista, jos sen joutuu tekemään oman taloutensa kustannuksella. Erilliset tuet yksittäisiin asioihin eivät olleet olennaisia, mutta peruspalkkion, joka toiminnasta maksetaan, toivottiin olevan kohtuullinen ja mahdollistavan perheessä kohtuullisen elintason säilymisen vaikka toinen vanhempi jäisi kotiin. Vertaistuesta hyödyttiin yhtä paljon kuin ammattilaisten tuesta, tietyissä asioissa jopa enemmänkin. Vertaiset antavat tärkeää kokemuksellista tukea, jota ammattilaisil-

ta ei välttämättä ole mahdollista saada. Tämän tutkielman perusteella näyttäisi siis siltä, että tehokas ammattilaisten tarjoama henkinen tuki, vertaistuki sekä toisen vanhemman kotiin jäämisen mahdollistaminen taloudellisen tuen muodossa ovat kolme tärkeintä tuen muotoa.

Tutkielman luotettavuutta mietittäessä katse kääntyy ensimmäisenä haastattelututkimuksen luotettavuuteen. Koska tutkimuskohteena olivat sijaisvanhempien kokemukset, ei mitään tarkkaa faktatietoa voi tuloksiksi saada. Kokemukset ovat aina yksilöllisiä, ja eri ihmiset voivat kokea samatkin asiat eri tavoilla. Lisäksi kokemuksista ja ihmisten kertomuksista haastattelussa ei voida todeta miten asiat ovat todellisuudessa menneet. Ihmisten muistikuvat saattavat olla epäluotettavia, samoin kuin tulkinnat tilanteista. Siksi esimerkiksi kokemus tuen saamattomuudesta ei välttämättä kerro todellisuutta siitä, onko tukea tarjottu. Tukea on voitu tarjota, mutta se on voinut olla väärinlaista, jolloin kokemukseksi on saattanut jäädä tuen saamattomuus. Tuen tarjoaminen on voinut jäädä myös huomaamatta, jos henkilö ei ole mieltänyt kyseenomaista asiaa nimenomaan tueksi.

Voidaan myös pohtia, missä määrin tulokset ovat vääristyneet tutkimusprosessin kullussa. Haastattelututkimuksen tekemiseen liittyy monia tulkinnallisia vaiheita, joissa tulokset voivat vääristyä. Haastateltavat eivät välttämättä ymmärrä kysymyksiä samalla tavalla kuin haastattelija on ne tarkoittanut, eikä haastattelija välttämättä ymmärrä vastauksia samalla tavalla kuin haastateltava on ne tarkoittanut. Tulosten raportointi ja analysointi on siis väkisin tulkinnasta tehtyä tulkintaa. Uskoisin kuitenkin, että tulokset ovat nämä seikat mielessä pitäen riittävän lähellä todellisuutta, jotta jonkinlaisia johtopäätöksiä voidaan tehdä. En myöskään usko, että tämän tutkielman aihe on niin henkilökohtainen ja herkkä, että haastateltavilla on suuria syitä valehdella tai muunnella totuutta, joten pidän haastateltavien kertomaan suhteellisen luotettavana. Toki ihmiset mielellään antavat itsestään paremman kuvan, jolloin asioita esimerkiksi omaan itseen liittäen on voitu jättää mainitsematta. Tutkimuskysymykseni kannalta ei kuitenkaan ole kovin suurta merkitystä sillä, onko kunkin henkilön avun tarve oikeutettua, eli siis olisiko hän voinut itse tehdä jotain toisin apua saadakseen, jos henkilön kokemus on, että tukea johonkin tiettyyn asiaan kaivattaisiin.

Mielestäni saamani vastaukset vastasivat hyvin tutkimuskysymykseen tuen tarpeen osalta. Murrosikäisyyden näkökulma oli siinä mielessä ongelmallinen, että haastateltavat eivät erottaneet tarvitsemaansa tukea nimenomaan murrosikäisten kanssa, vaan samat tuen tarpeet pätevät käytännössä myös muiden ikäisten lasten kanssa. Vaikka murrosikä nosti esille ongelmia voimakkaampana, suurella osalla nuorista ongelmat olivat olleet läsnä jo murrosikää aikaisemmin. Murrosikä ei siis nostanut esiin mitään uutta oiretta, vaikka jo nähtävillä olevat asiat saattoivat voimistua. Vaikka tuen tarpeita ei voida tämän tutkielman perusteella yhdistää pelkästään murrosikään, on hyvin tärkeää että tämän ajanjakson aikana tukea on tarjolla runsaasti. Etenkin nuoren mielenterveydellisissä ongelmissa sijaisvanhempien jaksaminen on koetuksella, ja keinot nuoren kanssa toimimiseen voivat olla vähissä. Mielenterveysongelmat tapaavat vahvistumaan ja vaikeutumaan murrosiässä, jolloin ammattilaisten avusta ja näkemyksistä on varmasti hyötyä.

Jatkossa tarvetta olisi tämän tutkimuksen perusteella selvittää sitä, millaisia keinoja nuorten sijoitettujen lasten sijaisvanhempien tukemiseksi voisi olla. Vahvaa yhteistyötä ammattilaisten ja sijaisvanhempien välillä kaivataan, mutta aineistosta tuli ilmi etenkin kaikkein haastavimmissa tilanteissa ammattilaisten kyvyttömyys tai osaamattomuus toimia tukevasti. Tehokkaampia keinoja tarvittaisiin nuorten erityisten haasteiden kanssa toimimiseen, ja jos keinoja siihen ei löydetä, tarvitaan tehokkaampia keinoja sijaisvanhempien jaksamisen tukemiseen.

Keinoja sijaisvanhempien tukemiseen näyttäisi olevan hyvin monenlaisia, mutta kaikki tukemisen keinot eivät sovellu kaikille. Sosiaalityöntekijöiltä tarvitaan tarkkaa silmää sen huomaamiseksi, millaista tukea perhe tarvitsee, ja minkälaista tukea he suostuvat ottamaan vastaan. Tukeminen ei ole varmasti käytännössä helppo tehtävä, vaikka sijaisperheillä selkeä kuva siitä olisikin, minkälainen tuki on hyvää ja toimivaa. Tarjottu tuki ei aina satu oikealle hetkelle, eikä sitä aina pystytä tarjoamaan oikealla tavalla tai oikeassa muodossa. Sijaisvanhempien tukeminen, kuten miltei kaikki ihmissuhdetyö, on taiteilua moninaisten vuorovaikutussuhteiden verkostossa.

Lähteet

- Ahto, Anja & Mikkola, Pirjo 1999:** Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.
- Alasuutari, Pertti 2011:** Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino. Tampere.
- Andersson, Gunvor 1989:** Pieni ja poissa kotoa. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Bardy, Marjatta & Heino, Tarja 2012:** Lastensuojelun ytimessä: osattomuudesta osallisuuteen. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 62–73.
- Berridge, David 1999:** Work with Fostered Children and their Families. Teoksessa Hill, Malcolm (toim.): Effective Ways of Working with Children and their Families. Research Highlights in Social Work 35. Jessica Kingsley Publishers. Lontoo ja Philadelphia. 240–255.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto 2007:** Tutkijan arkipäivän etiikka. Vastapaino. Tampere.
- Cutrona, Carolyn E 2002:** Social Support Principles for Strengthening Families. Messages from the USA. Teoksessa Canavan, John & Dolan, Pat & Pinkerton, John (toim.): Family Support. Direction from Diversity. Jessica Kingsley Publishers. London ja Philadelphia, 103–122.
- DePoy, Elizabeth & Gitlin, Laura N. 1998:** Introduction to Research. Understanding and Applying Multiple Strategies. 2nd Edition. Mosby. St. Louis.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana 2007:** Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus. Jyväskylä, 25–45.
- Hukkanen, Raija 2002:** Psychosocial Problems of Children Placed in Children Homes. Annales Universitatis Turkuensis. Sarja D osa 524. Turun yliopisto. Turku
- Hurri, Merja 1991:** Tyttärille kolmanteen ja neljänteen polveen. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.): Äiti tuu ikkunaan. Äitiys – elämä vai kohtalo? WSOY. Porvoo, 185–193.
- Hockey, Jenny & James, Allison 2003:** Social Identities across the Life Course. Palgrave Macmillan. New York.
- House, James S. 1983:** Work Stress and Social Support. Addison-Wesley Publishing Company. Philippines.
- Hughes, Daniel A. 2006:** Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Suom. Liisa Ritanen ja Riitta Juko. Alkuperäinen teos Building the Bonds of Attachment, Awakening Love in Deeply Troubled Children. PT-kustannus. Tampere.
- Hämäläinen, Helena 1998:** Sijaisvanhemman käsikirja. Perhehoitoliitto Ry. Jyväskylä.
- Janhunen, Tarja 2007:** Sijoitusten purkautuminen pitkäaikaisessa perhehoidossa. Perhehoitoliitto. Jyväskylä.

- Janhunen, Tarja 2008:** Jotta sijoitukset kestäisivät. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus. Juva, 123–146.
- Jarasto, Pirkko & Sinervo, Nina 1999:** Murrosikäisen ja nuoren maailma. Gummerus. Jyväskylä.
- Jenson, Jeffrey M. & Fraser, Mark F. 2006:** A Risk and Resilience Framework for Child, Youth and Family Policy. Teoksessa Jenson, Jeffrey M. & Fraser, Mark W. (toim.): Social Policy for Children and Families. A Risk and Resilience Perspective. Sage Publications. Thousand Oaks, 1–18.
- Järvinen, Pertti & Järvinen, Annikki 2000:** Tutkimustyön metodeista. Opinpajan kirja. Tampere.
- Joki-Erkkilä, Minna & Jaarto, Marika & Sumia, Maria 2012:** Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 131–153.
- Kaltiala-Heino, Riittakerttu 2012:** Lasten kaltoinkohtelu - oireet ja ongelmat nuoruus- iässä. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 168–176.
- Karjalainen, Riina & Forsberg, Helena & Linnas, Helena 2012:** Lapsi ja lastensuojelu käytännössä. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 278–298.
- Kauppi, Anne 2012:** Sisäiset mustelmat - pahoinpitelyn psyykkiset vaikutukset. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 125–130.
- Kempinen, Pertti 2000:** Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt. Kannustevalmennus P. & K. Oy. Vantaa.
- Ketola, Jari 2008:** Lasten ja nuorten perhehoito. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. PS-kustannus. Jyväskylä, 27–60.
- Koisti-Auer, Anna-Liisa 2002:** ”...Vaikka elämä oli välillä jo tosi kunnossa”. Huostaanot- tokriisin selvittely-projektin loppuraportti. SOS-lapsikylä ry. Espoo.
- Korhonen, Jenni 2008:** Tarinani lastensuojelun asiakkaana, sosiaalialan ammattilaisena ja äitinä. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhe- hoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus. Juva, 15–28.
- Kumpusalo, Esko 1991:** Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveyshalli- tus. Raportteja 8/1991. Vap-kustannus. Helsinki.
- Kuula, Arja 2006:** Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Laine, Timo 2010:** Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-Kustannus. Jyväskylä, 28–45.

- Laurila, Anja 2003:** Toivo ja Ilona. Raportti lastensuojeluprojekteista. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. B Raportteja 6. Diakonia-ammattikokeakoulu. Helsinki.
- Laurila, Anja 2008:** Nuoren itsenäistymisen tukeminen. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus. Juva, 99–122.
- Lehtinen, Tiina & Lehtinen, Ismo 2007:** Mikä mättää? Murrosiän muutokset kotona ja koulussa. Edita. Helsinki.
- Leppiman, Anu 2010:** Arjen elämyksiä. Leiri- ja elämispohjainen Arkipäivät-perhepalvelu sosiaalisen kokemuksen tuottajana. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Linnakangas, Ritva & Suikkanen, Asko 2004:** Varhainen puuttuminen. Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:7. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Marjomaa, Paula & Laakso, Milja 2010:** Terveisiä täältä kodista! Lasten, sijaisvanhempien, syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmia lastensuojelun perhehoitoon. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 17. Pelastakaa Lapset Ry. Helsinki.
- Markkanen, Leea 1997:** Perhehoito sijaishuoltona. Teoksessa Lastensuojelun käsikirja. Lapin lääninhallitus. Julkaisusarja 1997:3. Oulun lääninhallitus. Julkaisuja 30, 80–84.
- McCarter, Susan Ainsley 2003:** Adolescence. Teoksessa Hutchinson, Elizabeth D. (toim.): Dimensions of Human Behavior. The Changing Life Course. Sage Publications. Thousand Oaks, 249–302.
- Metsämuuronen, Jari 2006:** Laadullisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa Metsämuuronen, Jari (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja. International Methelp Ky. Helsinki, 79–148.
- Moustakas, Clark 1994:** Phenomenologica I Research methods. Sage Publications. Thousand Oaks.
- Mäkelä, Jukka & Salo, Saara 2012:** Varhaisen vuorovaikutussuhteen häiriöiden tunnistaminen ja hoitaminen. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitie-Kallio, Satu (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 260–268.
- Mäkinen, Olli 2006:** Tutkimusetiikan ABC. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- National Research Council 1993:** Losing Generation. Adolescents in High-Risk Settings. National Academy Press. Washington, D.C.
- Niemelä, Hilikka 2000:** Koti SOS-lapsikylässä. Uusi mahdollisuus. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Niskanen, Sirkka 2005:** Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa Perttula, Juha & Iatoma, Timo (toim.): Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia. Helsinki, 89–114
- Pelastakaa lapset ry.** Pride-valmennus. <https://pelastakaalapset-fi.directo.fi/toiminta/lastensuojelutyo/perhehoitotoiminta/pride-valmennus/>. Viitattu 24.2.2014.

- Perttula, Juha 2005:** Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteiden tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.): Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia. Helsinki, 115–162.
- Pietarinen, Juhani 2002:** Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus kirja. Helsinki, 58–69.
- Pihko, Helena 2012:** Kaltroinkohtelun vaikutus kehittyvään aivoihin. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitiä-Kallio, Satu (toim.): Lapsen kaltroinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 161–167.
- Puusa, Anu 2011:** Haastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Johtamistaidon opisto. Vantaa, 73–87.
- Puusa, Anu ja Juuti, Pauli 2011:** Mitä on laadullinen tutkimus? Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Johtamistaidon opisto. Vantaa, 47–57.
- Pösö, Tarja 2003:** Adoptio perhesuhteiden uudelleenjärjestelynä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki, 140–158.
- Raitanen, Tuija 2008:** Sijaisvanhempien vertaisryhmäkokemuksia. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus. Juva, 161–172.
- Ray, Marilyn A. 1994:** The Richness of Phenomenology: Philosophic, Theoretic, and Methodologic Concerns. Teoksessa Morse, Janice M. (toim.): Critical Issues in Qualitative Research Methods. Sage Publications. Thousand Oaks, 117–133.
- Rönkä, Anna & Poikkeus, Anna-Maija & Viheräkoski, Johanna:** Seiskalta kasille - nuoret ja vanhemmat muutoksessa. Teoksessa Kuure, Tapio & Vuori, Mika & Gissler, Mika (toim.): Viattomuudesta vimmaan. Lapsuudesta nuoruuteen - sirtymävaiheen tarkastelua. Stakes. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä, 95–105.
- Sinkkonen, Jari 2012:** Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoittaessa. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitiä-Kallio, Satu (toim.): Lapsen kaltroinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 269–277.
- Sosiaaliportti 2012:** Sijaishuollon kustannukset. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/kustannukset/>. Viitattu 5.5.2014.
- Söderholm, Annlis & Politi, Johanna 2012:** Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Söderholm, Annlis & Kivitiä-Kallio, Satu (toim.): Lapsen kaltroinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 76–98.
- Tervonen-Arnkil, Kaisa 2008:** Sijaisperheen intensiivinen tukeminen. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus. Juva, 147–160.

- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009:** Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.
- Tuovila, Pirjo 2008:** Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Ketola, Jari (toim.): Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. PS-kustannus. Juva, 29–76.
- Uhlenberg, Peter & Mueller, Margaret 2004:** Family Context and Individual Well-Being. Patterns and Mechanisms in Life Course Perspective. Teoksessa Mortimer, Jeylan T. & Shanahan, Michael J. (toim.): Handbook of the Life Course. Springer. New York, 123–148.
- Ulvinen, Veli-Matti 2012:** Ymmärtävää sosiologiaa – fenomenologisen sosiologian näkökulmia kokemuksen tutkimiseen. Teoksessa Kiviniemi, Liisa & Koivisto, Kaisa & Lomaa, Timo & Merilehto, Milla & Sandelin, Pirkko & Suorsa, Teemu (toim.): Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Valkonen, Leena 1995:** Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempi-suhteet. Stakes. Tutkimuksia 52. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.
- Varto, Juha 1992:** Laadullisen tutkimuksen metodologia. Kirjayhtymä. Helsinki
- Virtanen, Juha 2006:** Fenomenologia laadullisen tutkimuksen lähtökohtana. Teoksessa Metsämuuronen, Jari (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja. International Methelp Ky. Helsinki, 149–213.
- Vähämaa, Pirjo 2008:** Tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa. Lastensuojelun perhesijoituksen onnistuminen sosiaalityön kokemustietona. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.
- Välivaara, Christine 2004:** Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Raportit 1/2004. Pesäpuu ry. Jyväskylä.
- Wengraf, Tom 2001:** Qualitative Research Interviewing. Biographic Narrative and Semi-Structured Methods. Sage Publications. Lontoo.

Liitteet

Liite 1: Saatekirje

Hei!

Teen sosiaalityön pro gradu-tutkielmaa Lapin yliopistolle sijaisvanhempien kokemasta tuen tarpeesta, kun heillä on murrosikäisiä sijaislapsia. Tarkoitukseni on selvittää, millaisesta tuesta te sijaisvanhemmat olette kokeneet hyötyväne ja millaista tukea koette tarvitsevanne enemmän, tai millaista tukea ja apua tarvitsisitte, mutta ette ole saaneet. Tutkielma on sosiaalityön pääaineen opinnäytetyö ja ohjaajanani toimii yliopistonlehtori Jari Lindh.

Tutkimusaineisto kerätään haastattelemalla sijaisvanhempia, joilla on tai on ollut n. 12-18-vuotiaita sijaislapsia. Toiveenani on molempien, sekä sijaisäidin, että –isän yhtäaikainen osallistuminen haastatteluun, mutta ei haittaa vaikka vain toisella on mahdollisuus osallistua. Nuoren murrosikä voi tuoda mukanaan asioita, joihin sijaisvanhemmat voivat tarvita tukea yhteistyökumppaneiltaan, joten kokemuksia on tärkeä tutkia, jotta tuki osataan kohdentaa oikeaan paikkaan.

Tutkielman tiedot käsitellään täysin luottamuksellisesti, ja sijaisperheiden henkilötiedot jäävät ainoastaan minun nähtäväkseni tutkijana. Valmiista tutkimuksesta perhetänne ei voida tunnistaa, ja tutkielman valmistumisen jälkeen kaikki tunnistetiedot hävitetään. Teen yhteistyötä Nuorten Ystävät ry:n kanssa, jotka ottavat teihin yhteyttä tutkimukseen osallistumisesta. Tutkimukseen osallistuessanne pyydän teitä olemaan yhteydessä Nuorten Ystävien yhteyshenkilöönne, joka voi olla yhteydessä minuun, jonka jälkeen voimme sopia haastattelun ajankohdan.

Halutessanne lisätietoa tutkimuksesta, voitte olla myös suoraan yhteydessä minuun.

Ystävällisin terveisin

Opiskelija Johanna Lappalainen

lahuhtal@ulapland.fi

Liite 2: Haastattelurunko

Haastattelukysymykset

- Taustatiedot
  - Kauanko toimineet sijaisvanhempina? Vanhempien iät?
  - Lasten iät, määrä, omat/biologiset
  - Minkä ikäisenä sijoitettu?
  - Kauanko olleet perheessä?
  - Ovatko molemmat vanhemmat kotona? Ammatti ja koulutus? Perhetilanne?

- Murrosikä
  - Millainen tausta sijoitetulla nuorella on?
  - Onko nuoren murrosikä muuttanut arkea? Onko tullut uusia haasteita?
  - Koetteko sijoitetun lapsen taustalla olevan vaikutusta murrosiän kulkuun?
    - Kertoisitteko esimerkkejä?
  - Saatteko tällä hetkellä tukea murrosikäisen nuoren asioissa sosiaalityöntekijöiltä tai muilta tahoilta? Millaista?
  - Onko tuen tarve muuttunut nuoren tultua murrosikään?

- Konkreettinen tuki
  - Lastenhoitoapu
  - Lasten kuljetukset esim. terapia
  - Muut tukimuodot, esim. perhekotijaksot, lapsen tutkimukset
  - Lomat, vapaapäivät? Saatteko lomaa/ koetteko tarvitsevanne niitä?

- Taloudellinen tuki
  - Onko mahdollistettu taloudellisesti lasten tarpeet, perheen tarpeet?
  - Kuinka merkityksellisinä koette taloudellisen tuen?

- Koulutukset
  - Pääsettekö tarvittaessa koulutuksiin?
  - Koetteko tarvitsevanne niitä?
  - Saatteko tarvittavaa tietoa, ohjausta, neuvontaa, työnohjaus'
    - esimerkiksi murrosikäisen kanssa toimimisesta, nuoren erityispiirteistä

- Vertaisryhmätoiminta
- Sosiaalityöntekijän tavoitettavuus
  - Sekä sijoittavan kunnan, että yhteistyökumppanin!
  - Saako helposti yhteyden?
  - Onko aikaa?
  - Onko työntekijä vaihtunut lapsen kohdalla, ja onko se vaikuttanut tuen saamiseen?
  - Sosiaalityöntekijän kotikäynnit, onko riittävästi?
  - Oletko kokenut saavasi tarvitsemasi tuen, vai oletko kokenut jääväsi yksin ongelmien kanssa?
- Henkinen tuki
  - Saatteko riittävästi tietoa lapsestanne sosiaalityöntekijältä?
  - Kulkeeko informaatio jos tapahtuu muutoksia biologisen perheen tilanteessa?
  - Tuetaanko suhdetta nuoren biologisiin vanhempiin?
  - Uskallatteko pyytää ongelmatilanteissa apua sosiaalityöntekijöitä? Kuinka helppo sosiaalityöntekijöitä on lähestyä?
  - koetko olevasi tasavertainen yhteistyökumppani?
    - Kuunnellaanko vanhempia?
    - ymmärretäänkö vanhempien kertomaa perheen arjesta?
    - Huomioidaanko perheen tilanne aidosti päätöksiä tehdessä?
  - Ollaanko perheenne elämästä kiinnostuneita?
  - Koetko saavasi arvostusta sosiaalityöntekijältä?
  - Ollaanko nuoreen yhteydessä, otetaanko nuori työskentelyyn mukaan?
  - Millaista henkistä/psykkistä tukea toivoisit saavasi?

Yhteenveto:

- Millaisesta tuesta olette kokeneet hyötyväne kaikkein eniten?
- Millaista tukea koette tarvitsevanne, mutta ei ole ollut tarjolla?
- Tuen suurimmat heikkoudet ja parhaimmat onnistumiset?
- Oletteko pääsääntöisesti tyytyväisiä saamaanne tukeen?